

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

siatistanews.gr

**Οι στίχοι είναι από την ποιητική συλλογή
του Νίκου Ποταμίτη
ΕΝ ΣΙΑΤΙΣΤΗ**

ISBN 978-960-93-9189-4

Καλλιόπη Μπόντα-Ντουμανάκη

**Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά
της Σιάτιστας**

*Στήν πόλη μας σὰν ἔρθεις,
βρὲς ἀγκωνάρι ν' ἀκουμπήσεις
κι ἄσε κάθε σκέψη σου
στ' ἀνέσπερό της φῶς νὰ βαπτιστεῖ*

Σιάτιστα 2017

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Siatistanews.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Αντί Προλόγου.....	σ.5
Πρόλογος του διευθυντή του 2ου Δημοτικού Σχολείου Σιάτιστας στην ημερίδα με θέμα: «Προστατεύω την άυλη πολιτιστική κληρονομιά - Διατηρώ την πολιτιστική ποικιλομορφία».....	σ.7
Τα έθιμα της γέννησης.....	σ.11
Τα έθιμα του γάμου.....	σ.23
Τα ταφικά έθιμα.....	σ.75
Τοπικά πανηγύρια	σ.91
Η μουσική.....	σ.113
Η θέση της γυναίκας.....	σ.173
Οι τοπικές δοξασίες.....	σ.187
Το εμπόριο.....	σ.205
Επίλογος	σ.233
Πηγές εικόνων.....	σ.235
Βιβλιογραφία.....	σ.253

siatistanews.gr

Αντί Προλόγου

Η εργασία αυτή εκπονήθηκε για να παρουσιαστεί σε ημερίδα την οποία διοργάνωσε το 2ο Δημοτικό Σχολείο Σιάτιστας στις 15/11/2015 με θέμα: «Προστατεύω την άυλη πολιτιστική κληρονομιά - Διατηρώ την πολιτιστική ποικιλομορφία», στο πλαίσιο του εγκεκριμένου ευρωπαϊκού προγράμματος Erasmus+ του 2ου Δ.Σχ. Σιάτιστας και συγκεκριμένα στη δράση «Μαθησιακή κινητικότητα προσωπικού σχολικής εκπαίδευσης KA1», με τίτλο «Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά, τα φτερά μας στην αναβάθμιση, εξέλιξη και διεθνοποίηση του Σχολείου μας».

Ως εκπαιδευτικό το γεγονός της επιλογής ενός σχολείου της πόλης μου να συμμετάσχει σ' ένα πρόγραμμα Erasmus, από το οποίο μαθητές και εκπαιδευτικοί θα αποκομίσουν σημαντικές γνώσεις και εμπειρίες που θα τις μοιραστούν με την τοπική κοινωνία, μου προκάλεσε ιδιαίτερη χαρά. Είμαι βέβαιη πως η επιλογή του σχολείου για να συμμετάσχει στο πρόγραμμα αυτό είναι κυρίως αποτέλεσμα του ενδιαφέροντος και της εργασίας του Συλλόγου των διδασκόντων, οι οποίοι κατέθεσαν μια πρόταση τεκμηριωμένη, όμως θεωρώ πως σημαντικό ρόλο για τη διάκριση αυτή του σχολείου έπαιξε η πλούσια πολιτιστική κληρονομιά της πόλης μας, από την οποία εμπνέονται μαθητές και εκπαιδευτικοί αλλά και άλλα άτομα και φορείς και παρακινούνται, για να αναλάβουν τέτοιες δράσεις.

Η ημερίδα, για τις ανάγκες της οποίας εκπονήθηκε η εργασία αυτή, πραγματοποιήθηκε μετά από ένα σεμινάριο που παρακολούθησαν δύο εκπαιδευτικοί του σχολείου στη Μάλτα και είχε ως θέμα τα έθιμα της γέννησης, του γάμου, τα ταφικά έθιμα, τα τοπικά πανηγύρια, τη μουσική, τη θέση της γυναίκας, τις τοπικές δοξασίες και το εμπόριο. Για τον λόγο αυτό περιορίστηκα και εγώ στα θέματα αυτά και δεν επεκτάθηκα σε άλλα θέματα της πλούσιας πολιτιστικής κληρονομιάς της πόλης μας.

Γνώριζα ότι θα απευθυνόμουν σε κατοίκους μιας πόλης, της Σιάτιστας, όπου τα έθιμα δεν αναβιώνονται, αλλά βιώνονται, και εγώ, μια Σιατιστινή που δεν ζει μόνιμα στη Σιάτιστα και που δεν έκανε σχετικές σπουδές, ίσως δεν ήμουν το κατάλληλο άτομο, για να μιλήσει για άυλη πολιτιστική κληρονομιά. Παρ'όλα αυτά

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

δέχτηκα την πρόταση/πρόκληση για να μιλήσω για το θέμα αυτό, πρωτίστως γιατί θεώρησα ότι λόγω της εκπαιδευτικής μου εμπειρίας θα έδινα ερεθίσματα για έναν εποικοδομητικό διάλογο σχετικό με το θέμα, που δεν ήταν απαραίτητο να διεξαχθεί οπωσδήποτε στη διάρκεια της ημερίδας - το πρόγραμμα άλλωστε δεν τελείωνε με την ημερίδα αυτή - και δευτερευόντως, γιατί συγκέντρωσα κάποιες πληροφορίες σχετικές με το θέμα από προσωπική μου έρευνα, που ενισχύουν την αντίληψη ότι η πόλη μας έχει πλούσια πολιτιστική κληρονομιά, τις οποίες και θέλησα να καταθέσω.

Στο βιβλίο ετούτο, όπου περιέχονται η εισήγηση και οι φωτογραφίες που παρουσίασα στην ημερίδα εκείνη, συμπεριέλαβα και κάποιες επιπλέον σχετικές με το θέμα πληροφορίες, τις οποίες δεν παρουσίασα στην ημερίδα για λόγους οικονομίας χρόνου, θεώρησα δε σκόπιμο να προτάξω απόσπασμα από τον πρόλογο του διευθυντή του σχολείου Μιλτιάδη Γκούβα στην ημερίδα, ιδιαίτερα κατατοπιστικό για το πρόγραμμα Erasmus+ και τις δράσεις που υλοποιούνται στο πλαίσιο του προγράμματος καθώς και για τον όρο «άυλη πολιτιστική κληρονομιά».

Καλλιόπη Μπόντα - Ντουμανάκη

Πρόλογος

του διευθυντή του 2ου Δημοτικού Σχολείου Σιάτιστας στην ημερίδα με θέμα:

«Προστατεύω την άυλη πολιτιστική κληρονομιά - Διατηρώ την πολιτιστική ποικιλομορφία»

Σας καλωσορίζουμε στην σημερινή μας εκδήλωση, που πραγματοποιείται στα πλαίσια του εγκεκριμένου ευρωπαϊκού προγράμματος Erasmus+ του σχολείου μας και συγκεκριμένα στη δράση «Μαθησιακή κινητικότητα προσωπικού σχολικής εκπαίδευσης ΚΑ1», με τίτλο «Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά, τα φτερά μας στην αναβάθμιση, εξέλιξη και διεθνοποίηση του Σχολείου μας».

Στόχος της εκδήλωσης είναι η διάδοση-διάχυση των αποτελεσμάτων του προγράμματος μετά από την πραγματοποίηση μιας κινητικότητας. Η διάδοση-διάχυση των αποτελεσμάτων αφορά το σχολείο αρχικά, τα σχολεία της Σιάτιστας σε δεύτερο επίπεδο και τέλος την τοπική κοινωνία.

Το πρόγραμμά μας περιλαμβάνει τη συμμετοχή μας σε 2 δομημένα προγράμματα κατάρτισης στο εξωτερικό (σεμινάρια). Το 1ο σεμινάριο στη Μάλτα, το οποίο έχει πραγματοποιηθεί και είχε σαν θέμα τις οικογενειακές παραδόσεις και λαογραφία και το 2ο στο Λονδίνο από τις 4 ως 8 Απριλίου 2016, με θέμα «η χρήση των ΤΠΕ για προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς». Περιλαμβάνει επίσης περίοδο παρατήρησης-παρακολούθησης διδασκαλίας (29 Φεβρουαρίου με 4 Μαρτίου) στη Λιεπάγια, πόλη στα δυτικά της Λεττονίας στη Βαλτική Θάλασσα. Ακόμα περιλαμβάνει και διδασκαλία σε σχολείο του εξωτερικού, 23 με 27 Νοεμβρίου 2015, στην Κύπρο και συγκεκριμένα στο Α΄ Δημοτικό Σχολείο Λακατάμειας. Από τις 15 ως τις 20 Μαΐου, εκπαιδευτικοί από την Κύπρο θα βρεθούν στο Σχολείο μας για διδασκαλία, ενώ εκπαιδευτικοί από τη Λεττονία θα παρακολουθήσουν διδασκαλία.

Ο όρος «άυλη πολιτιστική κληρονομιά» ή αλλιώς ζωντανή κληρονομιά, σύμφωνα με την Ουνέσκο, αναφέρεται σε παραδόσεις ή ζωντανές εκφράσεις που έχουν κληροδοτηθεί από τους προγόνους μας, όπως προφορικές παραδόσεις, παραστατικές τέχνες,

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

κοινωνικές πρακτικές, γιορτές και τελετές, γνώσεις και τεχνικές που σχετίζονται με τη φύση και το σύμπαν ή γνώσεις και τεχνικές για δημιουργία χειροποίητων κατασκευών.

Η επιλογή του συγκεκριμένου θέματος: «Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά, τα φτερά μας στην αναβάθμιση, εξέλιξη και διεθνοποίηση του Σχολείου μας» δεν έγινε τυχαία. Το Σχολείο μας βρίσκεται σε μια πόλη χαρακτηρισμένη σαν παραδοσιακός οικισμός και όλες οι εκφάνσεις της ζωής της έχουν σχέση με την άυλη πολιτιστική μας κληρονομιά. Επίσης το σχολείο μας και οι μαθητές μας συμμετέχουν ενεργά σε όλα τα ήθη και έθιμα, με προτροπή των εκπαιδευτικών, οι οποίοι πιστεύουμε ότι ένας χορός, ένα τραγούδι, η παρασκευή ενός φαγητού, ένα παραμύθι, μια παραδοσιακή φορεσιά, μια τεχνική οινοποίησης, μια παραδοσιακή καλλιέργεια, ένα παιχνίδι που έπαιζαν οι παππούδες μας, η ντοπιολαλιά μας συνθέτουν την προσωπικότητα και την ταυτότητα μας. Πιστεύουμε ακόμα πως ότι δημιούργησαν και μας κληρονόμησαν οι πρόγονοί μας οφείλουμε να το προστατέψουμε και να το διαδώσουμε με κάθε μέσο στους απογόνους μας. Επιπλέον η προστασία και η ανάδειξη του πλούτου της παράδοσης είναι καθήκον μέγιστο, ώστε η πολιτισμική πολυμορφία που θα αναδειχθεί να λειτουργήσει ως ασπίδα απέναντι στην ομογενοποίηση που επιβάλλεται από την περίφημη παγκοσμιοποίηση.

Κυρίες και κύριοι τελειώνοντας θα ήθελα να παραθέσω τα λόγια του νομπελίστα ποιητή μας Γιώργου Σεφέρη για την Παράδοση, η οποία είναι ζωντανή και όχι στατική ή στάσιμη, γιατί η ζωή του ανθρώπου δεν είναι ποτέ στάσιμη.

«...και η προσωπική μου εμπειρία μου δείχνει πως το πράγμα αυτό που με βοήθησε περισσότερο από κάθε άλλο, δεν ήταν οι αφηρημένοι στοχασμοί ενός διανοούμενου, αλλά η πίστη και προσήλωσή μου σε ένα κόσμο ζωντανών και περασμένων ανθρώπων' στα έργα τους, στις φωνές τους, στο ρυθμό τους, στη δροσιά τους. Αυτός ο κόσμος όλος μαζί, μου έδωσε το συναίσθημα πως δεν είμαι αδέσποτη μονάδα, ένα άγερο στ' αλώνι. Μου έδωσε τη δύναμη να κρατηθώ ανάμεσα στους χαλασμούς που ήταν της μοίρας μου να ιδώ. Κι ακόμα μ' έκανε να νιώσω, όταν ξαναείδα το χόμα που με γέννησε, πως ο άνθρωπος έχει ρίζες, κι όταν τις κόψουν πονεί, βιολογικά, όπως όταν τον ακρωτηριάσουν. Και όλα τούτα θα μπορούσα να τα ονομάσω παράδοση, που την ακούμε κάποτε ψυχρά και μας φαίνεται υπόδικη.

Δε γυρεύω ούτε το σταμάτημα, μήτε το γύρισμα προς τα πίσω· γυρεύω το νου, την ευαισθησία και το κουράγιο των ανθρώπων που προχωρούν εμπρός...»

Μιλτιάδης Γκούβας

SiatistaneWS.gr

siatistanews.gr

1.ΤΑ ΕΘΙΜΑ ΤΗΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ

siatistanews.gr

Τα έθιμα της γέννησης

Στη Σιάτιστα η γέννηση ενός παιδιού, μέχρι και πριν από κάποιες δεκαετίες που οι γυναίκες γεννούσαν στο σπίτι, συνοδεύταν από πλήθος εθίμων, τα οποία είχαν τις ρίζες τους στον αρχαιοελληνικό ή στον Βυζαντινό πολιτισμό. Από τότε που όλες οι γυναίκες άρχισαν να γεννούν στο μαιευτήριο και η ευθύνη της γέννας μεταφέρθηκε από την πρακτική μαμή στον επιστήμονα γιατρό και τη σπουδαγμένη μαία, πολλά από τα έθιμα λησμονήθηκαν. Η παρακολούθηση της εγκύου γυναίκας από επιστήμονα γιατρό, ο προγεννητικός έλεγχος και οι συνθήκες στις οποίες γεννιούνται πλέον τα παιδιά περιόρισαν τα ατυχήματα και τη θνησιμότητα των γυναικών και των παιδιών κατά τον τοκετό, όμως η προσμονή ενός παιδιού συνεχίζει να προκαλεί και σήμερα στην οικογένεια συναισθήματα χαράς και αγωνίας, τα οποία ο λαός της Σιάτιστας με πολλή σοφία αποτύπωσε στο ευχολόγιό του¹.

- *Καλή λιωτσιριά, (Καλή λευτεριά).*
- *Να 'χεις κι ιο., (Να έχεις και γιο).*
- *Να 'ρθ μι του καλό, (Να έρθει με το καλό).*
- *Να ινν'θεί μι τα σούμια τ', να 'νι κι γραμμένου, (Να γεννηθεί με τα σούμια του δηλ. να γεννηθεί αρτιμελές, και να είναι και γραμμένο, δηλ. να είναι όμορφο).*
- *Ας είναι κι κουρίτσι, μόνι να 'ρθ μι του καλό, (Ας είναι και κορίτσι, μόνο να ρθει με το καλό).*
- *Ου Αϊ - Λιωτσιέρς, ου Ιλιωτσιρουτσής, να 'νι κοντά σ', (Ο Άγιος Ελευθέριος, ο Ελευθερωτής να είναι κοντά σου).*

Πολλά από τα έθιμα της γέννησης είναι αποτέλεσμα δοξασιών, παράλληλα όμως μπορεί να κρύβουν και τη σοφία του λαού μας. Ως παράδειγμα στο παραπάνω μπορούμε να αναφέρουμε το έθιμο που είχαν παλιότερα, σύμφωνα με το οποίο η λεχώνα για σαράντα ημέρες δεν έπρεπε να βγει από το σπίτι της, παρέμενε δε δίπλα της και τη φρόντιζε η μητέρα της. Αυτό γινόταν τόσο για να ξεκουραστεί η λεχώνα και να μεταφερθεί η εμπειρία σχετικά με τη φροντίδα του παιδιού από τη μητέρα στην κόρη, όσο και για να αποφεύγονται οι συνέπειες μιας επιλόχειας κατάθλιψης.

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Στην παρούσα εργασία θα αναφερθούμε σε λίγα από τα έθιμα της γέννησης που διατηρούνται σε κάποιο βαθμό και στις μέρες μας. Άλλωστε υπάρχουν πολλά δημοσιεύματα συγγραφέων, λαογράφων και ερευνητών, τα οποία περιγράφουν τα έθιμα της πόλης μας, έτσι που μια ακόμα περιγραφή ίσως να ήταν περιττή².

Την εποχή που οι γυναίκες γεννούσαν στο σπίτι με τη βοήθεια της πρακτικής μαμής, η οποία έφερνε το επάγγελμα κληρονομικά από τη μητέρα της ή την πεθερά της, όταν η μαμή τελείωνε με όλες τις φροντίδες για το νεογέννητο και τη λεχώνα, οι γονείς και οι πλησιέστεροι συγγενείς της πρόσφεραν δώρα³, η δε πεθερά παρασκεύαζε γλυκά, λαγγίτες⁴, και πλιαφ⁵, για να κεράσει για το ευχάριστο γεγονός.

Εικ. 1.1: Λαγγίτες.

Εικ. 1.2: Πλιαφ⁵.

Το έθιμο διατηρείται σε κάποιο βαθμό ακόμα και τώρα που οι γυναίκες γεννούν σε μαιευτήρια, καθώς πολλοί γονείς συνηθίζουν να δίνουν φιλοδώρημα στη μαιά, που τους ανακοινώνει το ευχάριστο γεγονός της απόκτησης παιδιού, και να κερνούν γλυκά στους παρευρισκόμενους.

Όταν οι γυναίκες γεννούσαν στο σπίτι, φρόντιζαν το δωμάτιο της λεχώνας και του νεογέννητου να είναι γεμάτο με γλυκά και δώρα, καθώς υπήρχε η δοξασία πως τη νύχτα της τρίτης ημέρας από τη γέννηση του παιδιού πρόκειται να το επισκεφτούν οι Μοίρες⁶, για να το μοιράνουν, να προκαθορίσουν δηλαδή τη ζωή του, και θεωρούνταν καλό να βρουν το δωμάτιο του νεογέννητου πλούσιο σε δώρα, για να έχει σ' όλη τη ζωή του άφθονα τα αγαθά. Σήμερα συνήθως το παιδί την τρίτη ημέρα από τη γέννησή του είναι ακόμα στο μαιευτήριο, όμως ακόμα και εκεί το δωμάτιο της λεχώνας είναι

Τα έθιμα της γέννησης

γεμάτο γλυκά και δώρα. Επίσης, όσο και αν έχει αλλάξει το εδεσματολόγιό μας και νέα γλυκά και φαγητά μπήκαν σ' αυτό, τα γλυκά τα οποία παραδοσιακά στη Σιάτιστα είναι συνδεδεμένα με τη γέννηση των παιδιών, οι λαγγίτες και το πλιαφ¹, παρασκευάζονται και τώρα, προσφέρονται ως δώρο στη λεχώνα από τους συγγενείς και φίλους και κερνιούνται από τις πεθερές στους επισκέπτες.

Η γέννηση ενός παιδιού συνοδεύεται και συνοδεύεται από πλήθος ευχών.

α'. Στη λεχώνα:

- *Καλιές σαράντα κι σ' ισένα κι στου πιδί, (Καλές σαράντα και σε σένα και στο παιδί).*

β'. Στους γονείς του μωρού:

- *Τσυχιρό, να σας ζήσ^{ει}, (Τυχερό να σας ζήσει).*
- *Να φερ κι άλλα αδέρφια, (Να φέρει και άλλα αδέρφια).*
- *Να ζουν οι γουνήδισ τ', να του καλουτρανιέψν, (Να ζούνε οι γονείς του να το καλομεγαλώσουν).*
- *Ου Αϊ-Στυλιανός να του προστατεύ, (Ο Άγιος Στυλιανός να το προστατεύει).*
- *Να παρ τα χούια σας τα καλά, (Να πάρει τις συνήθειές σας τις καλές).*

Αν η μάνα είχε κορίτσια γεννημένα στη σειρά και αποχτούσε και το αγόρι, της εύχονταν:

- *Να σ' ζήσ^{ει} κι του πιδί (=αγόρι), σ' άξζιν, (Να σου ζήσει και το παιδί, σου άξιζε).*
- *Δε θα σ' ξιφουρτώσ^{ει}, αλλά καλουσόρσιν κι ου διάδοχους. (Δε θα σου ξεφορτώσει, αλλά καλωσόρισε και ο διάδοχος).*

γ'. Στις γιαγιάδες και τους παππούδες:

- *Καλουσόρσιν κι τ' αμψίδ (=εγγόνη), (Καλωσόρισε και το ανιψίδι).*
- *Να ιδείς κι δισέγγονα, (Να δεις και δισέγγονα).*
- *Να ιμώσ^{ει} του σπιτσ' σας μι αμψίδια, (Να γεμίσει το σπίτι σας ανιψίδια).*

Σχετικά με τη βάπτιση του παιδιού από πολλές πηγές υπάρχουν πληροφορίες ότι γινόταν συνήθως την όγδοη ημέρα από την ημέρα της γέννησής του⁷. Στη βάπτιση παρευρίσκονταν λίγοι συγγενείς και φίλοι. Οι γονείς δεν παρευρίσκονταν, καθώς η μητέρα δεν έβγαине

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

έξω πριν σαραντίσει και διαβάσει τη σχετική ευχή. Στο σπίτι καθόταν και ο πατέρας, όπου πήγαιναν τα μικρά παιδιά να του αναγγείλουν το όνομα και να εισπράξουν φιλοδώρημα.

Εικ. 1.3: Βάπτιση στη Σιάτιστα, το 1958.

Σήμερα τα παιδιά βαπτίζονται πιο μεγάλα και παρευρίσκονται στη βάπτιση οι γονείς και πολλοί προσκεκλημένοι.

Και για τη βάπτιση έχουμε πλήθος ευχών όπως:

Στους γονείς:

- *Τουχιρό κι τ' όνομα*, (Τυχερό και το όνομα).
- *Να ζησ^{ει} καλοφουτσ'σμένου κι να ιεν^{ει} καλός πουλίτς σ'ν κοινονία*, (Να ζήσει καλοφωτισμένος και να γίνει καλός πολίτης στην κοινωνία).

Στη Σιάτιστα η παράδοση απαιτεί, αν το νεογέννητο είναι αγόρι, να του δίνεται το όνομα του παππού - από τη μεριά του πατέρα-, και αν είναι κορίτσι, το όνομα της γιαγιάς - από τη μεριά του πατέρα. Οι γονείς της κοπέλας «αξιώνονται» στα επόμενα παιδιά. Παλιότερα, που είχαμε μεγάλη παιδική θνησιμότητα, αν στην οικογένεια δε ζούσαν τα παιδιά⁸, στο νεογέννητο έδιναν το όνομα Ζήσης, Ζωή,

Τα έθιμα της γέννησης

Στέργιος, Στεργιάνω, που ήταν όνομα και ευχή μαζί (ευχετικά ονόματα), ενώ το 1912-13, χρονιά απελευθέρωσης της πόλης μας, πολλοί έδωσαν στα παιδιά τους το όνομα Ελευθέριος και Ελευθερία⁹. Και σήμερα ζευγάρια που με δυσκολία αποκτούν παιδιά πολλές φορές δίνουν στα παιδιά τους το όνομα της Παναγίας - Μαρία - ή του Αγίου που πιστεύουν ότι τους βοήθησε στην προσπάθειά τους να αποκτήσουν παιδί (π.χ. Ραφαήλ, Χρυσοβαλάντης).

Στον παππού που «αξιωνόταν ν' ακούσει τ' όνομά του» εύχονταν:

- *Να 'σι καλά, να καμαρώντς κι τον νιότσιρου,* (Να είσαι καλά, να καμαρώνεις και τον νεότερο).
- *Σ' έβαλαν σ'ν κοχ'ν,* (- σε τίμησαν, σε έβαλαν στην τιμητική θέση, δίπλα στο τζάκι στο χειμωνιάτικο δωμάτιο).

Στον νουνό¹⁰:

- *Πάντα άξιους,* (Πάντα άξιος).
- *Να σ' ζησ'ν του κουμπαρούλ' σ',* (Να σου ζήσει το κουμπαρούλι σου).
- *Να ζήεις κι ισύ να του στιφανώεις* (αν ήταν αγόρι), Να ζήσεις και εσύ να το στεφανώσεις¹¹.
- *Να τα καμς σαράντα* (τα κουμπαρούλια), Να τα κάνεις σαράντα (τα κουμπαρούλια)¹².

Οι περισσότερες από τις παραπάνω ευχές λέγονται και τώρα.

Μπορεί να άλλαξε ο χρόνος βάπτισης, να μη χρησιμοποιείται πάντα η ντοπιολαλιά μας και οι ευχές στο νεοφώτιστο να εκφράζονται διαφορετικά, εκείνο που παρέμεινε σταθερό είναι η απόδοση τιμών στον νουνό του παιδιού. Εκτός της ειδικής πρόσκλησης με δώρα¹³, γλυκά και κρασί, με τα οποία καλούν τον νουνό για τη βάπτιση, μετά τη βάπτιση στην εκκλησία, μπροστά από το ιερό, η μητέρα κάνει τρεις μετάνοιες και μετά παίρνει το νεοφώτιστο παιδί της από τα χέρια του νουνού. Αποδίδει δε τιμές στον νουνό καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής της.

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Εικ. 1.4: Απόδοση τιμών στον νουνό μετά το μυστήριο της βάπτισης.

Η παράδοση της Σιάτιστας διασώζει γλυκά νανουρίσματα¹⁴ και άλλα τραγούδια, με τα οποία η μάνα και οι συγγενείς εκφράζουν την αγάπη τους, τον θαυμασμό και τους πόθους τους για πρόοδο του παιδιού τους. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το έθιμο της Σιάτιστας στα κόλιαντα (κάλαντα), σύμφωνα με το οποίο σε κάθε σπίτι τραγουδούν ειδικά για την περίπτωση κολιαντιάτικα τραγούδια. Έτσι σε σπίτι που έχουν νεογέννητο, τραγουδούν¹⁵:

Τα έθιμα της γέννησης

*Ένα μικρό μικρούτσικο σαββατογεννημένο
Του Σάββατου γεννήθηκε, την Κυριακή βαφτίσκιν
κι τη Διυτέρα το προύι εβγήκε στο παζάρι
Σαν τούειδιν κόσμους θαύμαζιν κι' όλα τα βιλαέτια
Του τίνος είν' αυτός ου γιος, του τίνος είν' ου Ρήγας.*

Δύο άλλα τραγούδια που τα τραγουδούσαν τα κόλιαντα σε οικογένειες που είχαν μικρό παιδί είναι τα παρακάτω:¹⁶

A

*Ένα μικρό, μικρούτσικο, σαββατουγεννημένου,
του Σάββατου γινηθήκιν, την Κυριακή βαφτίσκιν
κι τη Διυτέρα του προύι βγήκι να γκιζιρίσει.*

*Σαν τούειδαν κόσμους θαύμαζαν
σαν τούειδαν κόσμους κρύφκαν.*

*Η μάννα του του έμαθιν, στον δάσκαλου του στέλνει
κι ου δάσκαλους του καρτιρεί μι του χαρτί του χέρι
κι η κυρά δασκάλισα μ' ένα κλονάρι μόσχο.*

B

*Ένα μικρό, μικρούτσικο, του Βασιληά τ' αγγόνι
γύρου-τριγύρου έρχιτι, βασιλικό μαζώνει,
βασιλικό κι αμάραντου, τρία κλονάρια μόσχο.
Το 'να του διν' στη μάννα του, τ' άλλου στην αδιρφή του,
του τρίτου του καλύτερου στην αγαπητικιά του.*

Εικ. 1.5: Σαρμάντζα (κούνια).

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ Το σιατιστινό ευχολόγιο δημοσιεύεται στην ιστοσελίδα www.siatistanews.gr, την καταγραφή των ευχών έκανε η κυρία Άννα Γκουτζιαμάνη - Στυλιανάκη και την φωνολογική επιμέλεια ο φιλόλογος Ελευθέριος Κουφογιάννης.

² Λεπτομερή καταγραφή των εθίμων της γέννησης έκαναν κυρίως οι: Γεώργιος Μηνά Μπόντας, *Από το λίκνο ως τη στερνή κατοικία*. Φίλιππος Αν. Ζυγούρης, *Ιστορικά σημειώματα περί Σιατίστης και λαογραφικά αυτής*, σ.91-96.

³ Σε κατάστιχο της οικογένειας Δ. Στάθη, όπου κατέγραφε τα οικογενειακά του έξοδα ο πρόγονός τους Δημήτριος Παπακώστας, τον Φεβρουάριο του 1913 είναι καταγραμμένο ως έξοδο, δώρο στη μαμή, 1 οκά ζάχαρη και 3 οκάδες αλάτι, τα οποία κόστιζαν 16 γρόσια, (αντιστοιχούσαν περίπου σε δύο ημερομίσθια). Στον ίδιο λογαριασμό καταγράφονται έξοδα για αντεριά, πανιά και ρύζι, που παραπέμπουν σε γέννηση.

⁴ Οι λαγγίτες είναι γλύκισμα που παρασκευάζεται από χυλό με αλεύρι, νερό και προζύμι ή μαγιά, ο όποιος τηγανίζεται και πασπαλίζεται με ζάχαρη και κανέλα.

⁵ Το πλιαφ¹ (πιλάφι) είναι βρασμένο ρύζι ανάμεικτο με καβουρδισμένο φιδέ, πάνω στο οποίο ρίχνουμε ζάχαρη και κανέλα.

⁶ Μεγάλες κοπέλες που ήταν ανύπαντρες θεωρούσαν ότι τις ξέχασαν οι μοίρες και γι' αυτό πήγαιναν και κοιμούνταν στο δωμάτιο της λεχώνας, ώστε, όταν πήγαιναν οι μοίρες να μοιράνουν το νεογέννητο, να σκοντάψουν σ' αυτές και να τις ξαναμοιράνουν.

Την περίοδο της Κατοχής, που υπήρχε έλλειψη αγαθών, οι συγγενείς, οι φίλοι και οι γείτονες της λεχώνας πήγαιναν από το υστέρημά τους ό,τι μπορούσαν στο νεογέννητο, ώστε να βρουν οι Μοίρες το δωμάτιό του γεμάτο με αγαθά και να το μοιράνουν καλά.

⁷ Φ. Κουκουλές, *Βυζαντινών βίος και πολιτισμός*, τόμος 4, σ.47.

Φίλιππος Αν. Ζυγούρης, *Ιστορικά σημειώματα περί Σιατίστης και λαογραφικά αυτής*, σ. 93.

Χ. Καπνουκάγιας, *Η μητέρα μου*, σ.112.

Στα αρχεία των εκκλησιών της Σιάτιστας σώζονται αρκετά «βαπτιστικά», έγγραφα δηλ. της βάπτισης, από τα οποία θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε πόσες ημέρες μετά την γέννηση ενός

παιδιού γινόταν η βάπτισμα, ωστόσο τα συμπεράσματα δεν πρέπει να θεωρούνται ιδιαίτερα ασφαλή, καθώς πολλές φορές οι γονείς ήταν απασχολημένοι με τις εργασίες τους και δεν δήλωναν αμέσως τη γέννηση του παιδιού τους.

⁸ Αν δεν ζούσαν τα παιδιά, εξέθεταν το νεογέννητο σε σταυροδρόμι και αυτός που θα το εύρισκε γινόταν ο νουνός του και στο παιδί δινόταν δύο ονόματα, ένα κατά τη γέννησή του, που ήταν και το όνομα του παππού, και ένα κατά τη βάπτισμα. Ενδιαφέρουσες πληροφορίες για την έκθεση των βρεφών δίνει ο καθηγητής Χρίστος Καπνουκάγιας στο βιβλίο του *Ο ΠΑΤΕΡΑΣ ΜΟΥ*, σ.123-124.

⁹ Άννα Γκουτζιαμάνη - Στυλιανάκη, Χάρης Τύπας, *Οι Ελευθερίες της Λευτεριάς*,

http://www.siatistanews.gr/1912-2012_afieroma/meteihan-3-in.pdf

¹⁰ Στη Σιάτιστα τον νουνό και τη νουνά τους αποκαλούν αντίστοιχα νούνο και νούνα.

¹¹ Υπήρχε συνήθεια και διατηρείται σε κάποιο βαθμό ακόμα, σύμφωνα με την οποία αυτός που βάπτιζε ένα αγόρι να το στεφανώνει κιόλας, είτε ο ίδιος είτε κάποιο από τα παιδιά του.

¹² Στόχος πολλών Σιατιστινών ήταν να βαπτίσουν σαράντα παιδιά. Τον στόχο αυτό μπορούσαν να τον κατακτήσουν ακόμα και όσοι δεν είχαν πολύ υψηλά εισοδήματα, καθώς το κόστος της βάπτισμας ήταν χαμηλό. Σύμφωνα με το *Σύνταγμα των θείων και ιερών κανόνων*, τόμος 4, σ. 471-472, των Γ. Α. Ράλλη και Μ. Ποτλή, όφειλαν οι βαπτίζοντες ιερείς να μη ζητούν μεγάλη αμοιβή. Από το ανέκδοτο αρχείο της οικογένειας Δ. Στάθη προκύπτει πως η βάπτισμα το 1913 κόστιζε στον νουνό γύρω στα 20 γρόσια, δηλ. περίπου τρία ημερομίσθια αμπελουργού και ήταν πολύ χαμηλότερο το κόστος της από τα έξοδα κηδείας και μνημοσύνων.

¹³ Παλιότερα τη νούνα ή τον νουνό τους προσκαλούσαν με κουλούρα, ένα μπουκάλι κρασί που το έβαζαν σε καναβέτα, καφέ και ζάχαρη. Αφηνε δε η νούνα την κουλούρα να κυλήσει στο πάτωμα, καθώς υπήρχε η δοξασία πως έτσι θα περπατούσε γρήγορα το παιδί, και γέμιζε το μπουκάλι της καναβέτας με νερό και το έστελνε πίσω μαζί με λίγο κριθάρι, σύμβολο πολυγονιάς.

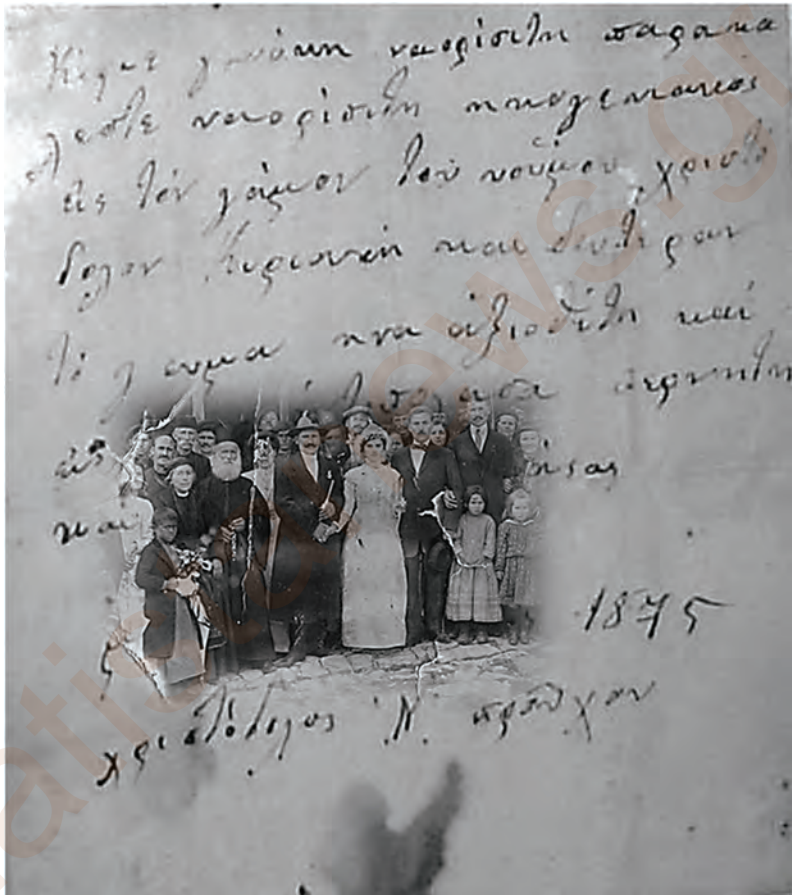
¹⁴ Νανουρίσματα και τραγούδια για τα κόλιανα συμπεριλαμβάνονται στο βιβλίο του Γ. Μ. Μπόντα, *Η μάνα στα δημοτικά τραγούδια της Σιάτιστας*.

¹⁵ Γ. Μ. Μπόντας, *Τα κόλιανα στη Σιάτιστα*, σ.15.

¹⁶ Ναούμ Χρ. Τσίτσαρη, Επιμέλεια: Νίκου Ποταμίτη, *Τραγούδια της πατρίδας μου. Τραγούδια της Σιάτιστας*, σ.23-24.

siatistanews.gr

2. TA ΕΘΙΜΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

siatistanews.gr

Τα έθιμα του γάμου

Δεν νομίζω να υπάρχει Σιατιστινός που να μην δέχτηκε ή να μην έδωσε την ευχή «και στη χαρά σου», εννοώντας με τη λέξη «χαρά» τον «γάμο». Ο γάμος πάντα για τον Σιατιστινό ήταν χαρά, όπως άλλωστε χαρά ήταν και για όλους τους Έλληνες από τους Ομηρικούς ακόμα χρόνους. Σε πάρα πολλά χωρία της Ιλιάδας και της Οδύσσειας ο Όμηρος αναφέρεται στη χαρά του γάμου.

Ο γάμος δεν αποτελεί χαρά μόνο για το ζευγάρι, αλλά αποτελεί και αποτελούσε χαρά για όλη την οικογένεια, που παλιότερα μάλιστα, όταν όλες οι σχετικές με τον γάμο προετοιμασίες και εργασίες γίνονταν από την οικογένεια και τους φίλους, σταματούσαν κάθε δραστηριότητα, για να ασχοληθούν με τον γάμο.

Για τη χριστιανική θρησκεία ο γάμος αποτελεί μυστήριο. Στην ακολουθία του μυστηρίου του γάμου διαβάζεται από το ιερό Ευαγγέλιο το θαύμα του Χριστού στον «Εν Κανά Γάμο», το οποίο αποτυπώνεται με ξεχωριστή τέχνη στις αγιογραφίες δύο ναών της πόλης μας, στον ναό της Αγίας Παρασκευής και στον ναό του Αγίου Μηνά.

Εικ. 2.1: Ο Εν Κανά Γάμος. Αγιογραφία στον Ιερό Ναό Αγίου Μηνά Σιάτιστας.

Όσοι ασχολήθηκαν με την τοπική ιστορία και τη λαογραφία της Σιάτιστας έγραψαν για τα έθιμα του γάμου και αναζήτησαν τις ρίζες τους και σύμφωνα με τις διαπιστώσεις τους τα πιο πολλά έθιμα έχουν τις ρίζες τους στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό. Πληροφορίες για τα έθιμα του γάμου στη Σιάτιστα πριν από πολλές δεκαετίες μας δίνει ο

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

σιατιστινός καθηγητής Κ. Γ. Οικονόμου¹, που το 1873-74 έδωσε στη Θεσσαλονίκη, στο Αναγνωστήριο του Φιλολογικού Συλλόγου, του οποίου ήταν μέλος, μια σειρά διαλέξεων σχετικές με το θέμα του γάμου. «Περικοπή» αυτών των διαλέξεων δημοσιεύτηκε πολύ αργότερα, το 1940, στα ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ, περιοδικό της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, ως άρθρο του Κ. Γ. Οικονόμου και Α. Σιγάλα με τίτλο «Τα γαμήλια έθιμα εν Σιατίστη».

Ακολούθησαν πολλά άλλα δημοσιεύματα που περιγράφουν τα έθιμα του γάμου². Παράλληλα σώζονται αντικείμενα ή άλλα κειμήλια, τα οποία επιβεβαιώνουν ή συμπληρώνουν τις πληροφορίες που έχουμε από τα σχετικά κείμενα και δείχνουν ότι πολλά από τα παλιά έθιμα του γάμου διατηρούνται και σήμερα στην πόλη μας.

Από τα κείμενα αυτά πληροφορούμαστε πως του γάμου προηγούνταν, όπως συνήθως και σήμερα, «αρραβών». Ως επί το πλείστον η πρόταση του αρραβώνα γινόταν από το περιβάλλον της νύφης στους συγγενείς του γαμπρού μέσω της προξενήτρας ή του προξενητή, πρόσωπα που τα συναντούμε και στην Αρχαία Ελλάδα και το Βυζάντιο, και αναφέρονται στα αρχαία ελληνικά και βυζαντινά κείμενα ως *προμνήστρια* και *προμνήστωρ*³. Η προξενήτρα πήγαινε στους γονείς του νέου και πρότεινε τη νέα ως κατάλληλη να γίνει σύζυγος του γιου τους και προσπαθούσε να τους πείσει ότι θα ζήσουν ευτυχείς και αυτοί και ο γιος τους, αν αποφασίσουν να προβούν στον αρραβώνα που τους προτείνει, γιατί η νέα έχει πολλές αρετές, ανατροφή καλή, μόρφωση, καρδιά καλή, είναι νοικοκυρά, χρυσοχέρα κ.λπ.. Οι γονείς, αν δεν ήταν διατεθειμένοι να συνάψουν τον αρραβώνα, απαντούσαν στην προξενήτρα ότι όλα όσα τους λέγει είναι σωστά, αλλά δυστυχώς ο γιος τους δεν θέλει να αρραβωνιαστεί ακόμα. Εάν όμως ήταν διατεθειμένοι να κάμουν τον αρραβώνα, δήλωναν πως επιθυμούν να κάνουν τη νέα νύφη τους, δεν μπορούν όμως να τους δώσουν *οριστικόν λόγον*, πριν ο νέος δει τη νέα. Μετά από αυτά αναζητούνταν μια ευκαιρία και σχεδιάζονταν μια συνάντηση για να δει ο νέος τη νέα. Οι ευκαιρίες που μπορούσε άλλοτε ο νέος να ιδεί τη νέα ήσαν σπάνιες, καθώς οι νέες συμμετείχαν σε περιορισμένες εκδηλώσεις. Μια καλή ευκαιρία ήταν να πάει η νέα ως κεράστρα σε κάποια γιορτή συγγενικού της προσώπου, όπου θα πήγαινε και ο νέος και θα την έβλεπε.

Τα έθιμα του γάμου

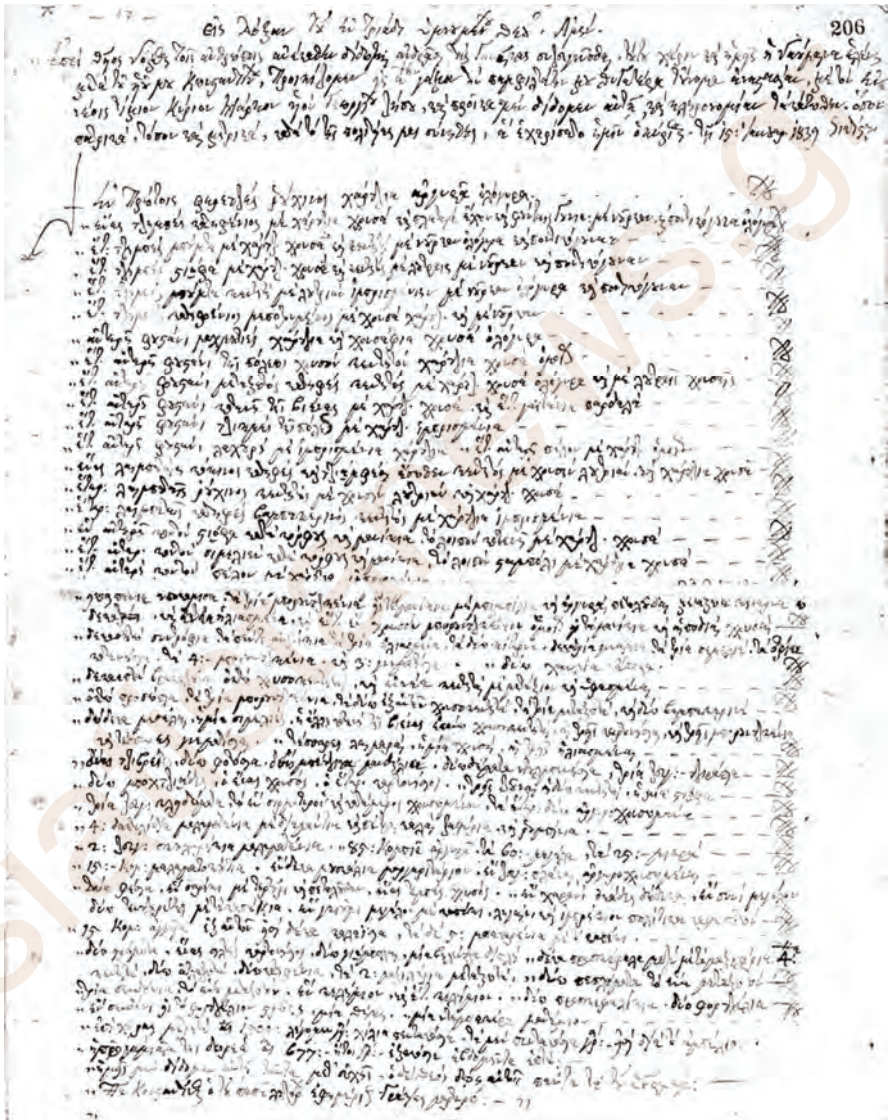
Εικ. 2.2: Η κεράστρα (φωτογραφία στα μέσα της δεκαετίας του 1950).

Από τη στιγμή που ο νέος έβλεπε τη νέα και του άρεσε, ξεκινούσαν οι διαπραγματεύσεις για την προίκα. Όταν «ο προξενητής» ολοκλήρωνε τις διαπραγματεύσεις για το «προξενιό» και ανακοίνωνε στους γονείς της νύφης την επιτυχή ολοκλήρωση της αποστολής του, οι γονείς της νύφης προσκαλούσαν τον εφημέριο της ενορίας τους και τους πλησιέστερους συγγενείς, για να ετοιμάσουν τα «σημάδια». Αυτά είναι το **δαχτυλίδι** και το «εξώφυλλον»⁴ ή «ξεστοίχι».

Το «εξώφυλλον» ήταν μια κόλλα χαρτιού, στην οποία ο ιερέας έγραφε με συντομία την «προίκα» που θα δώσουν οι γονείς στην κόρη τους.

Το επίσημο «προικοσύμφωνο»⁵ με όλες τις λεπτομέρειες για τα προικιά, τα ακίνητα και τα μετρητά, το οποίο το υπέγραφαν οι μάρτυρες, το έστελναν στα «επίσημα» ή τουλάχιστο μια εβδομάδα πριν να γίνει ο γάμος⁶.

Οι σιατιστινές νέες προκίζονταν συνήθως και με ένα αμπέλι ή χρήματα, για να αγοράσουν αμπέλι.

Εικ. 2.4: Προκοσύμφωνο του έτους 1839.

Τα έθιμα του γάμου

των προηγούμενων αιώνων, καθώς ήταν ένα χαρτί συνταγμένο συνήθως από τον ιερέα της ενορίας ή αντιγραμμένο από άλλο προικοσύμφωνο και υπογραμμένο από τον προικοδότη.

Προικοσύμφωνο

Εν. Λατίσην διμερον την 23. Σεπτεμβρίου
 του έτους 1951 υπεραν Κριανών της
 Ενορίας Αραβουσίης της Κορμ. μου
 Αραβασία με τον Νέον Γεώργιο Κ. Μουστα
 και βδω ως προίκα τα ακόλουθα με την
 αιών καρδίας μου ενών ενός και

Διγμογραφία σουρα

1/ Ένα χωράφι (7) Δεκάματα με Δύορα
 Ν. Ξυνομαγιά. 2/ 4. κορυφώνια και βίβλια
 3/ Ένα Αρσάκι 1/ Δεκάματα 2/ Δύο Μέροτα
 Δύορα 3/ Δύο Αφιδού 4/ 2. Βίβλια

5/ 2/ 2. Βιβλίοντες 1/ 2. Δεκάματα 1/ 2. Δεκάματα

2. Αρσάκι Αραβασίας
 1. Αρσάκι Αραβασίας
 6. Βιβλίοντες Αραβασίας
 3. Αραβασίας
 1. Βίβλια Αραβασίας
 1. Βίβλια Αραβασίας
 8. Βίβλια Αραβασίας
 1. Βίβλια Αραβασίας 1. Βίβλια Αραβασίας 1. Βίβλια Αραβασίας
 1. Βίβλια Αραβασίας 1. Βίβλια Αραβασίας 2. Βίβλια Αραβασίας
 1. Βίβλια Αραβασίας 1. Βίβλια Αραβασίας 1. Βίβλια Αραβασίας
 6. Βίβλια Αραβασίας 1. Βίβλια Αραβασίας

Αραβασία 5. Βίβλια Αραβασίας Αραβασίας

Προικοδότης

Εικ. 2.6: Προικοσύμφωνο του 1951.

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Προφορικές μαρτυρίες λένε πως κατά τον 20^ο αιώνα γινόταν πολλές διαπραγματεύσεις για να δοθεί ως προίκα ένα αμπέλι στο Δερβέني, στο προσήλιο, και πολλές φορές μια κοπέλα που είχε ως προίκα αμπέλι στο Δερβέني, στο προσήλιο, προτιμούνταν από κάποια άλλη που είχε κάπου αλλού.

Μαζί με το δακτυλίδι που έστελνε η νύφη στον γαμπρό έστελνε και λουλούδια από τις γλάστρες και τα πεζούλια που είχαν στις αυλές των σπιτιών τους καθώς και κάποια γλυκίσματα, συνήθως ιτζιούκια (σιτζιούκια)⁷, παραδοσιακό γλύκισμα της πόλης μας, το οποίο παρασκευαζόταν από δεμένο μούστο, καρύδια και αμύγδαλα. Περνώντας τα χρόνια έχουμε κάποιες αλλαγές στο έθιμο. Τα δακτυλίδια δεν ανταλλάσσονται με το κλείσιμο του αρραβώνα, αλλά ανταλλάσσονται την ημέρα που γίνονται τα «επίσημα». Καθώς δε η αμπελοκαλλιέργεια άρχισε να εγκαταλείπεται, οι διατροφικές συνήθειες και ο τρόπος ζωής άρχισαν να αλλάζουν, τα ιτζιούκια αντικαταστάθηκαν από άλλα γλυκίσματα.

Εικ. 2.7: Ιτζιούκια.

Ο αρραβώνας γινόταν αμέσως γνωστός στη Σιάτιστα, καθώς το βράδυ που τα «φανερώνα» οι προξενητάδες και οι πολύ κοντινοί συγγενείς του γαμπρού επισκέπτονταν τη νύφη τραγουδώντας το γνωστό τραγούδι των Κολοκοτρωναίων «Λάμπουν τα χιόνια στα βουνά». Η εβδομάδα που ακολουθούσε ήταν εβδομάδα

Τα έθιμα του γάμου

προετοιμασίας για τα επίσημα, που γίνονταν συνήθως την επόμενη Κυριακή. Την Τετάρτη συνήθως οι γυναίκες της γειτονιάς και του συγγενικού κύκλου της νύφης βοηθούσαν να γίνουν τα σαλιάρια. Τα σαλιάρια είναι παραδοσιακό γλυκό της Σιάτιστας, που παρασκευάζεται ακόμα⁸. Τα σαλιάρια παρασκευάζονται από αλεύρι, λάδι, καρύδια και ζάχαρη άχνη (ή ζάχαρη κοπανισμένη, όταν δεν είχαν άχνη), υλικά που συνήθως υπήρχαν στο σιατιστινό νοικοκυριό. Στο αρχείο Ζουπάν-Μωραΐτη σώζεται λογαριασμός του 1837 της Ελένης Ζουπάν-Μωραΐτη, όπου μεταξύ άλλων σημειώνει πως πλήρωσε 20 γρόσια για σαλιάρια που έστειλε το Πάσχα στον γαμπρό της. Ειδικά για τους αρραβώνες τα σαλιάρια πρέπει να είναι μεγάλα, στέλνει δε η νύφη στον γαμπρό συνήθως παραπάνω από τριακόσια σαλιάρια. Τα σαλιάρια παλιότερα τα έστελνε η νύφη την Παρασκευή και την Κυριακή γίνονταν τα επίσημα.

Εικ. 2.8: Γυναίκες με τις ποδιές βοηθούν να γίνουν τα σαλιάρια (1958).

Μαζί με τα σαλιάρια η νύφη έστελνε και ένα μαξιλάρι κεντημένο ή ένα κάδρο κεντημένο ή ζωγραφιστό, καθώς και μια καναβέτα με ένα μπουκάλι κρασί. Ο γαμπρός έστελνε στη νύφη κουφέτα και δακτυλίδι, στο μπουκάλι δε της καναβέτας έβαζε νερό και το επέστρεφε.

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Εικ. 2.9: Κανέστρι με σαλιάρια και κεντημένο μαξιλάρι (φωτ. του 1954).

Εικ. 2.10: Τα κουφέτα και το δακτυλίδι (φωτ. του 1954).

Την Κυριακή το πρωί η μάνα του γαμπρού συγκέντρωνε τους καλεσμένους μπροστά από την εκκλησία, για να πάνε όλοι μαζί να δούνε τη νύφη και να τελεστούν οι επίσημοι αρραβώνες (τα επίσημα). Της πομπής προηγούνταν οι γυναίκες, και ακολουθούσαν

Τα έθιμα του γάμου

οι άντρες τραγουδώντας το τραγούδι «λάμπουν τα χιόνια». Δώρο του γαμπρού προς τη νύφη ήταν το φουστάνι, με τη λύρα καρφίτσωμένη πάνω σ' αυτό, το οποίο κρατούσε ο προξενητής.

Εικ. 2.11: Ο προξενητής κρατώντας το φόρεμα της νύφης, μαζί με συγγενείς του γαμπρού μπροστά από το Τραμπάντζειο Γυμνάσιο (φωτ.δεκαετίας 1950)

Οι συγγενείς της νύφης παραταγμένοι στην αυλή του σπιτιού δέχονταν τους συμπεθέρους (*συμπεθερούς*). Οι συμπέθεροι (*συμπεθεροί*) κατευθύνονταν στα δωμάτια, χωριστά οι άνδρες από τις γυναίκες και, όταν τακτοποιούνταν όλοι, οι οικοδεσπότες και οι κοντινοί συγγενείς εμφανίζονταν ο καθένας μόνος του στην πόρτα του κάθε δωματίου και καλωσόριζαν τους συμπεθέρους. Ακολουθούσαν κεράσματα, πρόσφεραν κουφέτα, μπομπονιέρες και καρφίτσωναν λουλούδια στο πέτο των ανδρών. Ακολούθως εμφανιζόταν η νύφη, φορώντας το φόρεμα που μόλις της πήγαν, συνοδευόμενη από ηλικιωμένη γυναίκα του συγγενικού της περιβάλλοντος. Προσκυνούσε και ακολουθούσε χειραψία ή και χειροφίλημα όλων καθώς και δώρα προς τη νύφη.

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Εικ. 2.12: Η νύφη συνοδευόμενη από ηλικιωμένη γυναίκα χαιρετάει με χειραγία τους συγγενείς του γαμπρού (φωτ. του 1965).

Στο τέλος η νύφη χαιρετούσε τον γαμπρό, με τον οποίο αντάλλαζε και φιλιά. Μετά από όλα αυτά γινόταν από τον κουμπάρο η ανταλλαγή των δακτυλιδιών. Σε όλο το διάστημα τραγουδιούνταν τραγούδια και ανταλλάσσονταν ευχές. Μετά από κάποιες ώρες οι συμπεθέροι αποχωρούσαν τραγουδώντας και παίρνοντας μαζί τους μπουκάλια με κρασί, ενώ το βράδυ ακολουθούσε γλέντι στο σπίτι της νύφης.

Εικ. 2.13: Ξεπροβόδισμα συμπεθέρων μετά τα «επίσημα».

Τα έθιμα του γάμου

Εικ. 2.14: Στους δρόμους της Σιάτιστας με κρασί μετά από τα «επίσημα».

Εικ. 2.15: Τα επίσημα ολοκληρώνονται με γλέντι στο σπίτι της νύφης.

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Στα χρόνια μας σπάνια γίνονται αρραβώνες με προξενιά, πολλά από τα παραπάνω έθιμα δεν τηρούνται, κάποια αναβιώνονται κάποια όμως βιώνονται ακόμα.

Μετά τον αρραβώνα ακολουθούσαν αναμνηστικές φωτογραφίες, τις οποίες το ζευγάρι αφιέρωνε στους συγγενείς και έστελνε στους ξενιτεμένους συγγενείς και φίλους.

Εικ. 2.16: Αναμνηστική φωτογραφία αρραβωνιασμένου ζευγαριού του έτους 1934.

Η περίοδος των αρραβώνων περνάει με ανταλλαγή επισκέψεων των οικογενειών του γαμπρού και της νύφης, συνεστιάσεις και προετοιμασίες για τον γάμο.

Οι διαδικασίες του παραδοσιακού σιατιστινού γάμου αρχίζουν την Κυριακή (8 μέρες πριν από τη Στέψη), όταν η οικογένεια της

Τα έθιμα του γάμου

νύφης στέλνει στον γαμπρό το «νάχτι» κι εκείνος σ' αυτήν τα «μαζιά»⁹.

Στο σπίτι της νύφης μπροστά σε συγγενείς και στενούς φίλους ο πατέρας μετράει σ' ένα δίσκο τα «χρυσά», τις λίρες που έταξε στον γαμπρό ως «νάχτι», τις μαζεύει σε ένα μεταξωτό μαντίλι¹⁰ (ή σε πιάτο) και τις παραδίδει σε δυο άντρες να τις μεταφέρουν στο σπίτι του γαμπρού¹¹. Στο σπίτι του γαμπρού περιμένουν συγγενείς και στενοί φίλοι. Οι απεσταλμένοι της νύφης παραδίδουν στον γαμπρό ή στον πατέρα του το «νάχτι», εύχονται και φεύγουν, αφού -τις περισσότερες φορές- δέχονται από τον γαμπρό ως δώρο χρήματα (κάτι από το νάχτι). Μαζί τους κατά την επιστροφή έρχεται και ένας απεσταλμένος του γαμπρού μεταφέροντας σ' ένα πιάτο όμορφα διακοσμημένο τα «μαζιά», τα καλλυντικά που στέλνει ο γαμπρός για τη νύφη και τις φιλενάδες της¹².

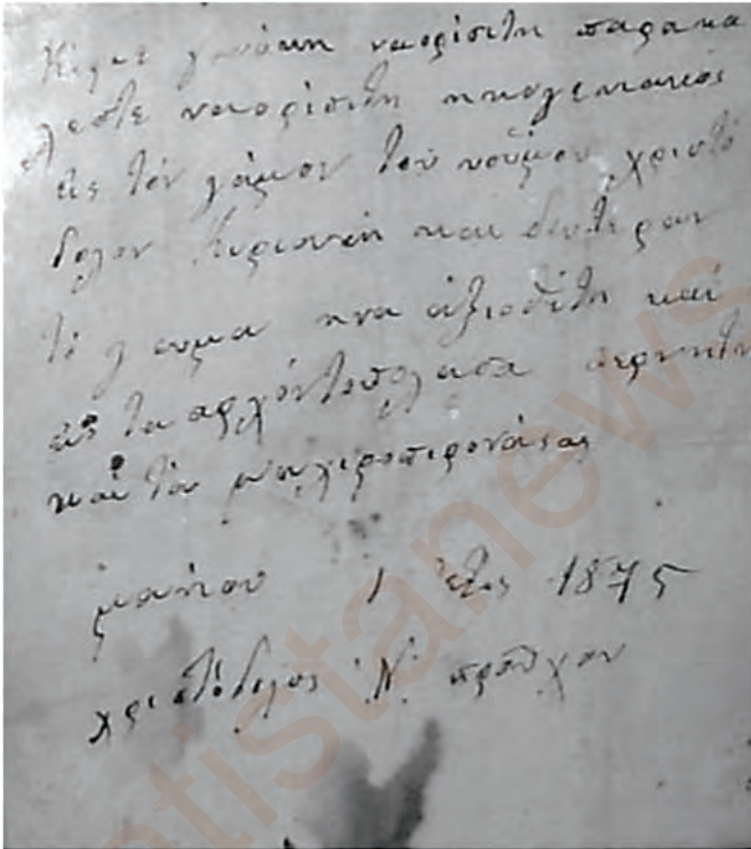

Εικ. 2.17: Τα μαζιά.

Από τη μέρα αυτή σταματούν πια οι επισκέψεις μεταξύ των συμπεθέρων. Ο παραβάτης του κανόνα αυτού τιμωρείται άμεσα με «αλεύρωμα» στα μάγουλα.

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Την Πέμπτη το πρωί ο γαμπρός στέλνει τα προσκλητήρια του γάμου σε συγγενείς και φίλους και το βράδυ στο σπίτι του, παρουσία των στενών συγγενών, οι κοπέλες «αναπιάνουν τα προζύμια».

Εικ. 2.18: Χειρόγραφο προσκλητήριο του 1875.

Κατά το «ανάπιασμα των προζυμιών» ακολουθείται η εξής διαδικασία: Μια κοπέλα από το συγγενικό περιβάλλον του γαμπρού, της οποίας ζουν και οι δύο γονείς, φορώντας μαντίλι στο κεφάλι και ποδιά στη μέση κοσκινίζει το αλεύρι με ρυθμικές κινήσεις, προσέχοντας να μη χτυπήσει τη σήτα και στη συνέχεια ζυμώνει το ζυμάρι, προσέχοντας να μην κλείσει τα χέρια της σε γροθιές¹³, ενώ ένα μικρό αγόρι δίπλα, καθισμένο σε σέλα αλόγου, κρατάει σπαθί ή μαχαίρα και την παρακολουθεί άγρυπνο¹⁴. Με το ζυμάρι αυτό θα

Τα έθιμα του γάμου

γίνουν τα ψωμιά του γάμου και οι κουλούρες για το κάλεσμα του κουμπάρου και των μπρατίμων. Οι άλλες κοπέλες χορεύουν γύρω από τη σκάφη και τη σέλα. Όταν τελειώσει το ζύμωμα, ο γαμπρός βάζει μέσα στη ζύμη το δαχτυλίδι των αρραβόνων και οι παρευρισκόμενοι ρίχνουν γύρω από τη σκάφη νομίσματα, δώρο στην κοπέλα που ανάπιασε τα προζύμια. Η κοπέλα που ανάπιασε τα προζύμια επιστρέφει στον γαμπρό το δαχτυλίδι την Παρασκευή το πρωί, όταν θα αρχίσει το ζύμωμα, και ο γαμπρός θα της δώσει χρήματα ως δώρο. Στη διάρκεια αυτής της τελετής οι οργανοπαίχτες παίζουν και τραγουδούν σχετικό τραγούδι:

*Του κυρ γαμπρού η μάνα ανεβαίνει, κατεβαίνει
ψηλανασκουμπωμένη. Τουν ήλιου παραγγέλνει.
Ψήσι ηλιάκι μ', ψήσι αυτήν την εβδομάδα,
χαρά θέλον να κάμου, γαμπρόν να προουδίσου
νύφη θα καρτιρέσου.*

*Ψιλό, λιγνό τ' αλεύρι κουράσιου του ζυμώνει
μι μάνα, μι πατέρα, μ' αδέρφια κι αζαδέρφια.
Η μάνα αυτή του κυρ γαμπρού μι τους ανέμους μάλουνιν.
Πάψτι ανέμοι μ' πάψτι ώσπου να ρθη η Κυριακή
ν' αλλάξη η νύφη κι ου γαμπρός μι τα στουλίδια του Χριστού
μι τ' άρματα της Παναγιάς.*

Την Παρασκευή το πρωί οι γονείς της νύφης στέλνουν τα προσκλητήρια του γάμου, ενώ το βράδυ «αναπιάνονται τα προζύμια» και στο σπίτι τους, όπως έγινε το προηγούμενο βράδυ στο σπίτι του γαμπρού. Καθώς «αναπιάνουν τα προζύμια», τραγουδιέται το παρακάτω τραγούδι:

*«Για ιδέστε αυτόν του δέντρου
πώς τουν δέρν' αέρας, πώς τουν κυματίζει.
Έτσι δέρν' ου νους μου.
Πώς θα πάω στους ξένους, στα πιθιρικά μου».*

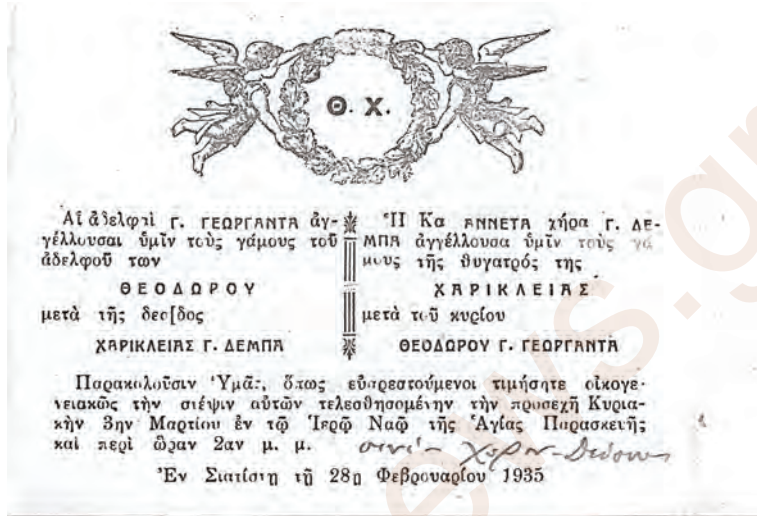

Εικ. 2.19: Το «ανάπιασμα προζυμιών».

Την Παρασκευή ο γαμπρός κάνει τα «προσκαλέσματα» στον κουμπάρο, στον μεγάλο και στον μικρό μπράτιμο και στα μπρατιμόπκα¹⁵, στέλνοντάς τους ένα σιμίτι και δυο μπουκάλια κρασί σε καναβέτα. Το απόγευμα της Παρασκευής γίνεται το «σινί»: Από το σπίτι του γαμπρού στέλνεται στη νύφη το Σινί (=μεγάλο χάλκινο ταγί, διαμέτρου ενός μέτρου, αβαθές, με εγχάρακτη πλούσια διακόσμηση) γεμάτο με τα δώρα του για τη νύφη και τους οικείους της. Και η νύφη ανταποδίδει τη φιλοφρόνηση με παρόμοια χειρονομία, στέλνοντας με το ίδιο σινί τα δώρα της για τον γαμπρό

Τα έθιμα του γάμου

και τους δικούς του. Και στα δυο σπίτια παραβρίσκονται προσκεκλημένοι συγγενείς και φίλοι, για να δουν τα δώρα και να γλεντήσουν με χορό.

Εικ. 2.20: Προσκλητήριο γάμου του 1935. Εκτός από τη στέψη προσκαλούνται στο σινί, στον χορό και στο δείπνο.

Εικ. 2.21: Σινί με δώρα (Εκτίθενται στο Αρχοντικό Δόλγηρα).

Το Σάββατο στο σπίτι της νύφης γίνεται το «πλέξιμο». Οι φίλες της τη χτενίζουν κι εκείνη με αγωνία τις παρακαλεί - μέσω του τραγουδιού που συνοδεύει την τελετουργία - να φροντίσουν μήπως κάποιος πάρει τα μαλλιά της και της κάνει μάγια.

Το σχετικό τραγούδι:

Αργυρό μου χτένι, σέρν' αγάλια αγάλια

Τα έθιμα του γάμου

τρίχα μη ραΐσης, γιατί αυτή την τρίχα
ν' έχου αγουρασμένη κι ζιαγουρασμένη
μ' ικατό φλουράκια.

Έλατι δικοί μου κι δικούτσικοί μου.

Τώρα μη μι μαλώσιτι. Κάτσιτι να φιλιυθήτε.

Έλατι ιδώ στον τόπου μου, φάτι κι του ψουμί μου,
ια να σας γλέπου που κουντά. Πιέστι κι του κρασί μου.

Κοντά μου να καθήσιτι, μάστι κι τα μαλλιά μου,
μη μου τα μάσν οι ζέν' ιδώ κι μου τα κάνουν μάρια,
μάρια για του κουρμάκι μου, μάρια του κεφαλιού μου,
μάρια που λιώνουν του κουρμί κι κρουν μεσ' στου κιφάλι.

Ἡ κ. ΣΟΥΛΤΑΝΑ Ν. ΓΚΕΚΑ λαμβά-
νει τὴν τιμὴν γ' ἀναγγέλλει Ὑμῖν τοὺς γάμους
τοῦ ἀδελφοῦ τῆς

ΜΙΧΑΗΛ

μετὰ τῆς δεσποινίδος

ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ Γ. ΔΙΑΚΟΥ

Καὶ παρακαλοῦσιν Ὑμᾶς ὅπως εὐαρεστούμενοι τιμήσητε οἰκογενειακῶς τὴν στέφην
αὐτῶν τελεσθῆσομένην τὴν προσεχῆ Κυριακὴν 8ην Νοεμβρίου περὶ ὧραν 3ην μ. μ. ἐν
τῷ Ἱερῷ Ναῷ Ἁγίας Παρασκευῆς ἐν ὁρίσκει μου ἢ ἐπιπέξιμο
Οἱ νεόνυμφοι δεχθήσονται συγχαρητήρια ἐν τῇ οἰκίᾳ τῆς νύμφης.

Ἐν Στατιστῇ τῇ 6 Νοεμβρίου 1925

Ἰν. Στεφ. Παπαγεωργίου—Κοζάνη

Ὁ κ. καὶ ἡ κ. ΓΕΩΡΓ. ΔΙΑΚΟΥ
λαμβάνουσι τὴν τιμὴν γ' ἀναγγέ-
λωσιν Ὑμῖν τοὺς γάμους τῆς θυ-
γατρὸς των

ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ

μετὰ τοῦ κυρίου

ΜΙΧΑΗΛ Γ. ΑΛΑΤΑ

Εικ. 2.22: Προσκλητήριο γάμου του 1925. Εκτός από τη στέψη προσκαλούνται στο πλέξιμο.

Κι όταν τελειώσει το «πλέξιμο», βγάζουν τη νύφη στην αυλή του σπιτιού. Εκεί έχουν τοποθετήσει ένα γκιούμι με νερό και πάνω στο στενό στόμιό του έχουν αποθέσει ένα δίσκο μεγάλο με μια κουλούρα, τον «πρόπκαστο». Γύρω από αυτόν στήνεται χορός και τον σέρνουν πρώτα η νύφη και έπειτα όλα τα κορίτσια. Κι όταν τελειώσει ο χορός,

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

μια γυναίκα σπάζει τον «πρόπκαστο» στα δυο πάνω στο κεφάλι ενός αγοριού, του οποίου ζουν και οι δυο γονείς, και στη συνέχεια τον κόβει σε μικρά κομμάτια, τα πασπαλίζει με ζάχαρη και τα προσφέρει σε όλους τους παρευρισκόμενους, να τα φάνε εκείνη την ώρα, για να γλυκάνει η γλώσσα τους. Τη διαδικασία αυτή με τον «πρόπκαστο» την παρακολουθούμε και στο σπίτι του γαμπρού, απόγευμα Παρασκευής, όταν γυρίσουν από το «Σινί», .

Την ίδια μέρα, το Σάββατο, αργά το απόγευμα, οι φίλοι και συγγενείς του γαμπρού τον περιποιούνται, τον ξυρίζουν, τον λούζουν. Οι οργανοπαίκτες σ' αυτή την τελετή, όταν μάλιστα αρχίζει το ξύρισμα, παίζουν και τραγουδούν το παρακάτω τραγούδι:

*Αργυρό μ' ξυράφι σέρν, αγάλια αγάλια
τρίχα μην ραΐσης, γιατ' αυτήν την τρίχα
ν' έχου αγουρασμένη κι ξιαγουρασμένη
καπ' σαράντα άσπρα, καπ' σαρανταένα
κι δαχτυλίδ' διμένου σ' ένα χρυσό μαντήλι.
Λούζιτι τ' αρχουντόπουλο σ' ένα χρυσό λιένη.
Η πάπια φέρνει του νιρό κι η χήνα του σαπούνη
κι η μάνα τ' η αγλήγουρη φέρνει του πιστιμάλι.
Γαμπρέ μ' ποια μάνα σ' έκαμιν κι είσ' άσπρους σαν του γάλα;
Η μάνα που μι έκαμιν χρυσή κοιλιά φουρούσιν.
Η μάνα μ' ήταν πέρδικα κι' αφέντης μου σιαϊνι
κι του βυζί που βύζαζα σπειρί μαργαριτάρι.*

Τα έθιμα του γάμου

Η Κυριακή, μέρα της Στέψης, είναι γεμάτη από εθιμοτυπικές εκδηλώσεις:

-Ο γαμπρός με τους μπρατίμους πρωί πρωί έρχεται στην εκκλησία, παίρνει την ευλογία του παπά κι επιστρέφει στο σπίτι του.

Εικ. 2.23: Ο γαμπρός με τους μπρατίμους(1966).

-Η νύφη με τις φιλενάδες της και με τα όργανα φέρνει στο σπίτι της από τρεις βρύσες νερό. Ένα μικρό αγόρι κουβαλάει το γκιούμι και κρατάει πετσέτα. Με αυτό το νερό θα πλύνουν τα χέρια οι φιλενάδες της και έπειτα όλες μαζί χορεύουν στην πλατεία, πάλι γύρω από το γκιούμι, και τον χορό τον σέρνει η νύφη. Ο σκοπός που παίζεται από τα όργανα είναι γνωστός με το όνομα «πρώτος Σιατιστινός». Με το τέλος του χορού και την επιστροφή στο σπίτι στήνεται «σοφράς», πλούσιο γεύμα, εδώ πρόγευμα, για τους καλεσμένους.

Το τραγούδι που ακούγεται, όταν πάνε στη βρύση για νερό, είναι το εξής:

«Έλατι συντρόφισσες ια να πάμε ια νερό.

Σύρτι. Ιγώ δεν έρχουμι, γιατί μ' αρραβώνιασαν.

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

*Ιχτές προυχτές την Κυριακή μώστειλαν προυζινητή.
Δαχτυλίδι μώδουκαν στου μικρό του δάχτυλου
Πυργουτό, καμαρουτό, μαλαματένιου κι αργυρό.
Σύρτι, ιγώ δεν έρχουμι, γιατί θα στιφανουθώ».*

Εικ. 2.24: Η νύφη στη βρύση για νερό (1954).

Εικ. 2.25: Μετά τη βρύση στην πλατεία η νύφη χορεύει τον «Πρώτο Σιατιστινό».

Τα έθιμα του γάμου

-Οι άντρες συγγενείς της νύφης, το πρώτο σόι, έρχονται στο σπίτι του γαμπρού με τα όργανα / (τους οργανοπαίκτες) για το «σκαλιόρτζμα»¹⁶, μια σύντομη επίσκεψη, για να καλέσουν τους συμπεθέρους να πάρουν τη νύφη.

Εικ. 2.26: Οι άντρες πηγαίνουν για «σκαλιόρτζμα».

Οι συγγενείς του γαμπρού χαιρετούν τον γαμπρό και τους μπράτιμους και μαζί με τις ευχές προσφέρουν χρήματα ως δώρο. Κι όλοι αναχωρούν για το σπίτι του κουμπάρου, του «νούνου», μόνο η μάνα του γαμπρού μένει στο σπίτι, για να δεχτεί τα προικιά, που θα φτάσουν φορτωμένα σε δυο άλογα ή μουλάρια, στολισμένα στα καπίστρια με μαντίλια. Καβαλάρηδες στα ζώα είναι δυο μικρά αγόρια και πολλά αντικείμενα της προίκας, μαξιλάρια κεντημένα, χαλκώματα κ.ά. τα φέρνουν στο σπίτι του γαμπρού μικρά παιδιά, που συνοδεύουν κι αυτά τα άλογα με τα προικιά.

Εικ. 2.27: Τα προικιά μεταφέρονται στο σπίτι του γαμπρού με τα άλογα.

-Στο σπίτι του νουνού φτάνουν μόνο οι άντρες, οι γυναίκες μένουν παραπίσω. Τα όργανα παίζουν το «ντουμπέτι», (ειδικό σκοπό) για τον νούνο, και στη συνέχεια όλοι -εκτός από τη νούνα - φεύγουν για το σπίτι της νύφης. Προπορεύεται ένα αγόρι, σόι του κουμπάρου, το οποίο κρατάει το φλάμπουρο, δηλ. μια πήλινη κανάτα με διακόσμηση, που στο φαρδύ στόμιό της έχει ένα μήλο ή κυδώνι ή πορτοκάλι με σουβλισμένα σ' αυτό λουλούδια¹⁷.

Τα έθιμα του γάμου

Εικ. 2.28: Το αγόρι με το φλάμπουρο.

-Η νούνα φέρνει στην εκκλησιά (μέσα σε πανέρι) τα στέφανα (αν δεν χρησιμοποιηθούν τα στέφανα της εκκλησίας) και το ύφασμα (ζυγό), που κατά τη στέψη θα καρφισσωθεί στους ώμους της νύφης και του γαμπρού.

Και η πομπή φτάνει στο σπίτι της νύφης. Μπαίνουν μέσα, το αγόρι με το φλάμπουρο, ο νουνός, οι συμπεθέροι και ο γαμπρός. Η νύφη δεν αντικρίζει τον γαμπρό κατά πρόσωπο, τον βλέπει μέσα στον

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

καθρέφτη που είναι τοποθετημένος σε κατάλληλη θέση, τον καθρέφτη, τον οποίο ο γαμπρός τον είχε στείλει με το «Σινί».

Στο σπίτι παρακολουθούμε τα παρακάτω:

-Σε ένα δωμάτιο του γίνεται η τελετή του αρραβώνα μπροστά στον νουνό, τους συμπεθέρους, τους μπράτιμους και τον γαμπρό: αδερφός ή πρώτος ξάδερφος της νύφης έρχεται φέρνοντας σε απλάδα μια ζώνη με χρυσά κλειδώματα, δυο ποτήρια, το ένα γεμάτο με κρασί και το άλλο με νερό, και 40 άσπρα (το άσπρο ήταν νόμισμα της τουρκοκρατίας στα τέλη του 19^{ου} αι., 3 άσπρα ισοδυναμούσαν με 1 παρά), και στέκεται μπροστά στον αδερφό ή πρώτο ξάδερφο του γαμπρού, για να τελέσουν τον αρραβώνα. Ο αδερφός ή πρωτοξάδερφος της νύφης παίρνει το ποτήρι με το νερό και τα άσπρα και ο αδερφός ή πρωτοξάδερφος του γαμπρού το ποτήρι με το κρασί και υψώνοντας τα ποτήρια τους λένε τρεις φορές: «δέξου τον αρραβώνα της...», «δέξου τον αρραβώνα του...», εύχονται «να ζήσουν, να γεράσουν» και αλλάζουν τα δαχτυλίδια. Ο μπράτιμος με τη σειρά του θα κόψει στα δυο το σιμίτι (που το έφεραν από το σπίτι του γαμπρού μαζί με τις νυφικές παντόφλες, βαλμένα όλα σε απλάδα και δεμένα σε μπέτσ¹⁸κο μαντίλι). Το μισό σιμίτι το δίνουν στο σπίτι της νύφης.

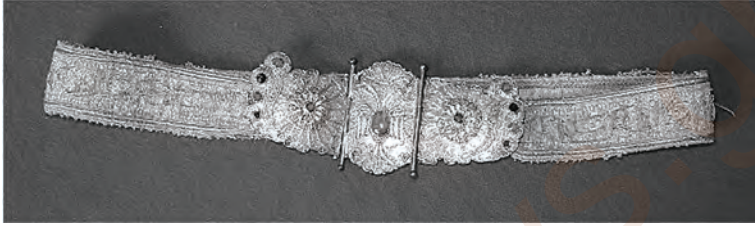

Εικ. 2.29: Ο μεγάλος μπράτιμος κρατώντας το μπέτσ¹⁸κο μαντίλι συνοδεύει τον γαμπρό στην εκκλησία.

Τα έθιμα του γάμου

Κατά την τέλεση του αρραβώνα επιχειρείται και το «ζώσιμο του γαμπρού»¹⁹. Ο αδερφός ή πρωτοξάδερφος της νύφης περνά γύρω από τη μέση του γαμπρού τη ζώνη με τα χρυσά κλειδώματα, αλλά ταυτόχρονα επιχειρεί να τον σηκώσει. Οι μπράτιμοι, συνοδοί του γαμπρού, αγωνίζονται να το αποτρέψουν.

Η προσπάθεια επαναλαμβάνεται τρεις φορές.

Εικ. 2.30: Κλειδώματα για το ζώσιμο του γαμπρού.

Οι συγγενείς της νύφης χαιρετούν τον γαμπρό και οι οργανοπαίκτες παίζουν ειδικό σκοπό.

Την ίδια ώρα στο δωμάτιο της νύφης ο μεγάλος μπράτιμος προσπαθεί να προβάρει τη δεξιά παντόφλα στο πόδι της νύφης, ενώ οι φίλες της προσπαθούν να του την πάρουν. Κι αν γίνει αυτό, ο μπράτιμος θα πληρώσει για να την πάρει πίσω, όπως πληρώνει και για να πάρει τη νύφη.

Φιλοδώρημα ρίχνει κι ο μικρός μπράτιμος στο μεταξωτό μαντήλι που απλώνουν οι φίλες της νύφης, για να του επιτρέψουν να την πάρει για την εκκλησιά. Κι όταν του το επιτρέψουν, εκείνος βγάζει το μαντήλι του, για να πιαστεί από αυτό η νύφη, όχι από το χέρι του, και να προχωρήσουν²⁰.

Εικ. 2.31: Η νύφη πιάνεται από το μαντίλι του μικρού μπράτιμου και ξεκινάνε για την εκκλησία.

Την ώρα που η νύφη, καλυμμένη με πέπλο²¹, περνάει το κατώφλι του σπιτιού της, η μάνα της την ξεπροβοδάει με τον γνωστό τρόπο, αδειάζοντας μπροστά της μια κανάτα με κρασί, νερό και τρίμματα

Τα έθιμα του γάμου

ψωμιού, «Χύνει το γκιούμι» λέει ο λαός. Το ίδιο είχε κάνει και η μάνα του γαμπρού, όταν αυτός και η συνοδεία του έφευγαν από το σπίτι.

Εικ. 2.32: Η μητέρα της νύφης αδειάζει την κανάτα με το κρασί τη στιγμή που η νύφη, συνοδευόμενη από τον πατέρα της, δραςκελίζει το κατώφλι του σπιτιού της (έτος 2012).

Ο γαμπρός ρίχνει στη νύφη τρεις φορές κουφέτα ανακατωμένα με χρήματα, φιλάει τα κορίτσια που συνοδεύουν τη νύφη και τους δίνει φιλοδώρημα και αναχωρούν για την εκκλησία με ορισμένη τάξη:

Μπροστά πάει το αγόρι με το φλάμπουρο, λίγο πιο πίσω οι οργανοπαίχτες του γαμπρού παίζοντας χαρούμενα κομμάτια. Ακολουθούν ο πατέρας του γαμπρού συνοδευμένος από τον νούνο, οι άνδρες συγγενείς του γαμπρού, ο γαμπρός και έπειτα οι γυναίκες τους.

Σε μικρή απόσταση ακολουθεί η συνοδεία της νύφης και πρώτα οι οργανοπαίχτες της, που παίζουν το «αφήνω για στο μαχαλά...», έπειτα η νύφη με τον μπράτιμο, οι γυναίκες συγγενείς της νύφης και τέλος οι άνδρες τους.

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Εικ. 2.33: Η πομπή κατευθύνεται στην εκκλησία.

Και φτάνουν στην εκκλησία.

-Στην πόρτα της εκκλησιάς η μάνα του γαμπρού με δυο μπρατιμόπκα περιμένει τη νύφη, η οποία φτάνοντας της φιλάει το χέρι. Η πεθερά ανταποδίδει με φίλημα στο μάγουλο. Η πεθερά προσφέρει στη νύφη δυο μήλα κι αυτή τα δίνει στα μπρατιμόπκα και μπαίνει στην εκκλησία.

Κι ακολουθεί η Στέψη.

Εικ. 2.34: Τα στέφανα της εκκλησίας.

Τα έθιμα του γάμου

Τα στεφάνια, τα οποία ανήκουν στην εκκλησία, είναι μετάλλινα, σχήματος ημισφαιρίου, με δύο ημιάξονες, έτσι ώστε να σχηματίζουν σταυρό και τα δύο στεφάνια μαζί να αποτελούν τη γη²².

Μετά την τοποθέτηση των στεφάνων στα κεφάλια των νεονύμφων ο κουμπάρος καρφίτσωνει στις πλάτες του ζευγαριού το ύφασμα. Το ύφασμα αυτό, τόσο όσο χρειάζεται για να γίνει ένα φόρεμα, λέγεται στη Σιάτιστα ζυγός. Σύμφωνα με τον Φ.Κουκουλέ συνηθίζεται και σε άλλα μέρη και κατά τόπους έχει διάφορα ονόματα (στεφανοσκέπασμα, στεφανομάνδηλο, στεφανοπάνι, αναβόλι), πιθανολογεί δε ο Φ.Κουκουλέ²³ ότι θα μεταχειριζόταν και κατά τους λαϊκούς Βυζαντινούς γάμους, συνηθίζεται δε και σε μεσαιωνικές εικόνες, οι οποίες παριστάνουν γάμους βασιλέων, όπου εμφανίζεται με μορφή κροσσωτού υφάσματος.

Πληροφορία σχετική συναντούμε και σε γράμμα του 1855 που έστειλε ο Δ.Αργυριάδης από τη Σιάτιστα στον Κ.Τακιατζή στην Κοζάνη:

Προχθές έδωσα και τό άλλο φουστανλίκι τοῦ Καζαμία εἰς ἕναν φίλον ὅστις στεφανώσας τινά τό πρόσφερεν ὑπό τῆς στέψεως ὡς σύνηθες καί τήν τιμήν κατ' αὐτάς σᾶς ἐμβάζω.

Εικ. 2.35: Το ζευγάρι με καρφίτσωμένο στην πλάτη του τον «ζυγό».

Εικ. 2.36: Ο χορός του Ησαΐα.

Κατά τον χορό του Ησαΐα οι καλεσμένοι ρίχνουν προς τους νιόπαντρους κέρματα, κουφέτα και ρύζι²⁴.

Μετά τη στέψη η γαμήλια πομπή κατευθύνεται στο σπίτι του γαμπρού. Στην εξώπορτα του σπιτιού τούς περιμένει η πεθερά, η οποία τους δίνει από ένα μπρίκι με νερό να το κρατούν στα χέρια κι αυτή κρατάει δυο «πισνίκια»²⁵ (καρβέλια ψωμί), τα ακουμπάει στα κεφάλια τους κι όλοι μαζί και σιγά σιγά πηγαίνουν προς το εσωτερικό του σπιτιού, η πεθερά πισοπατώντας και οι νεόνυμφοι με βήματα μπρος. Τα όργανα την ώρα εκείνη παίζουν και ο κόσμος τραγουδάει το παρακάτω τραγούδι:

*«Έβγα μάνα μ' κι πιθιρά
να διχτής τα νιόγαμπρα
πάρχουντι καμαρουτά
σαν αητός μι πέρδικα.
Έμπα, έμπα πιρδικούλα μ'
Μέσ' στ' αητού το σπίτι,
Πάντ' αυτού φωλιά να στήσης
δικουχτώ πουλιά να βγάλης
κι όλα αρσενικά να γίνουν».*

Τα έθιμα του γάμου

Εικ. 2.37: Η πεθερά υποδέχεται τα νιόγαμπρα και ακουμπάει στα κεφάλια τους τα «πισνίκια».

Και έρχεται η ώρα να προμαντεύσουν: Ενώ η νύφη έχει μπει στο σπίτι, κάποιος συγγενής πετάει στη στέγη ενός χαμηλού κτίσματος το πανέρι με το οποίο η νούνα είχε μεταφέρει στην εκκλησία τα στέφανα και το ύφασμα. Αν το πανέρι σταθεί στη βάση του, το παιδί που θα γεννήσει η νύφη θα είναι αγόρι, αν σταθεί ανάποδα, θα είναι κορίτσι.

Μέσα στο σπίτι του γαμπρού στήνεται για τους καλεσμένους πλούσιο γεύμα, «σοφράς», όπου το γενικό πρόσταγμα έχει ο νουνός και την περιποίηση αναλαμβάνουν οι μπράτιμοι, ζωσμένοι με άσπρη ποδιά.

Γαμπρός και νύφη οδηγούνται στο κελάρι και, καθισμένοι πάνω σε ένα σεντούκι, προσπαθούν με το στόμα να πάρουν ο ένας από τον άλλο το λουκούμι που τους έχουν ακουμπήσει πάνω στα γόνατά τους.

-Και μετά το γεύμα σειρά έχει το τραγούδι και το φιλοδώρημα αυτού που προπορευόταν με το φλάμπουρο. Οι καλεσμένοι ρίχνουν στην κανάτα που χρησιμοποιήθηκε για το φλάμπουρο το φιλοδώρημά τους και τραγουδούν:

*«Εδώ σε τούτουν του σουφρά,
σι τούτου του τραπέζι
τρεις μαυρουμάτις μας κερνούν*

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

*κι τρεις καλές κουπέλις.
Η μια κιννάει μι σταμνί
κι η άλλη μι την κούπα
κι η τρίτη η μικρότιρη
μι μαστραπά ασημένιουν.
Κέρνα μας κόρη μ' κέρνα μας,
κέρνα ώσπου να φέξη,
ώσπου να βγη ου Αυγερινός
να πάη η Πούλια γιόμα».*

Σειρά έχουν «οι ζτράφτσες» από τους οργανοπαίκτες που μπαίνουν μέσα στο σπίτι. Παίζει κυρίως το κλαρίνο, αφού τα άλλα όργανα κρατούν το ίσο, κι επομένως είναι μια επίδειξη δεξιοτεχνίας του κλαρινίστα. Παίζουν για τον καθένα χωριστά, πρώτα για τον νουνό, και ο τιμώμενος εύχεται στους νεόνυμφους και φιλοδωρεί τους οργανοπαίκτες.

Ακολουθεί ο «Τρανός χορός» στην Πλατεία²⁶, χορός κυκλικός αργός με απλά βήματα: 1. το αριστερό πόδι μεγάλο βήμα προς τη φορά του χορού, 2. το δεξί πόδι έρχεται κοντά στο αριστερό, 3. το αριστερό πόδι μετακινείται επί τόπου και ταυτόχρονα το κορμί στρέφεται προς το κέντρο του κύκλου 4. το δεξί πόδι έρχεται πίσω 5. το αριστερό πόδι έρχεται πίσω δίπλα στο δεξί 6. το δεξί πόδι έρχεται σε διάσταση (από το βιβλίο του Ναούμ Δημόλα, «Η ζωή στη Σιάτιστα»). Οι άντρες έχουν τα χέρια πιασμένα από τις παλάμες και κρεμασμένα προς τα κάτω. Οι γυναίκες πιάνονται αγκαζέ το ίδιο και η νύφη από τον γαμπρό. Και στον τρανό χορό η τάξη με την οποία πιάνονται όσοι χορεύουν είναι αυστηρά καθορισμένη. Πρώτος «σέρνει» τον χορό ο κουμπάρος και ακολουθεί ο πεθερός (πατέρας του γαμπρού). (Συνήθως όμως ο κουμπάρος αφήνει τον μεγαλύτερό του στα χρόνια πατέρα του γαμπρού να ηγείται του χορού). Ακολουθεί ο συμπέθερος και μετά οι άνδρες συγγενείς του γαμπρού και της νύφης ανάλογα με την ηλικία τους και τον βαθμό συγγένειας με το ζευγάρι. Τελευταίοι στους άνδρες πιάνονται οι μπράτιμοι, που φορούν τις ποδιές με τα μεταξωτά σχέδια (πατήματα) στον αργαλειό και τη φαρδιά δαντέλα για τελείωμα. Ακολουθεί ο γαμπρός με τη νύφη, η νουνά και στη σειρά όλες οι γυναίκες προσκεκλημένες από την οικογένεια του γαμπρού και της νύφης. Κλείνει τον χορό η κουνιάδα, αδελφή του γαμπρού

Τα έθιμα του γάμου

Χορεύουν και τραγουδούν τρεις γύρους και ο τρανός χορός τελειώνει.

Οι στίχοι των τριών τραγουδιών που τραγουδιούνται κατά τον τρανό χορό είναι:

*Για τ' ισένα κυρά νύφη πέντι κάστρα πουλιμούσαν.
Κι άλλα πέντι μάλουναν για τα δυο σου μαύρα μάτια,
για του μιρτζιανό σου χείλου κι τουν άσπρου σου λιμό.
Μωρή κουντή, κουντή συρματιρή, κουντή σιρματιρένια
να ρθης στην πόρτα μου, να ρθης κι στ' αργαστήρι.
Έχου δυο λόγια να σου πω κι δυο να σου μιλήσου.
Κι άι πώς να πω τη μάνα μου κι πώς να τη γιλάσου.
Μάνα μ' νιρό, νιρό δεν έχουμι. Κι αν δε 'ναι, σύρε πάρε.
Κι αρπάξει του χρυσό σταμνί, στη βρύση για να πάη.
Εκεί βρίσκ' του γιαρέντη της στην πλάκα που κοιμόταν.
Να τουν ζυπνήση ντρέπιτι, να του μιλήση φουβάτι.
Ξύπνα γιαρέντι μ' απ' αυτού κι μη βαρειά κοιμάσι.
Στου Αϊθανάση την αυλή βάλαν οι Αρβανίτις τη βουλή
Μεσ' στη Σιάτιστα να πάνουν, τρεις αρχόντισσες να πάρουν,
τη Γεράνεια να πατήσουν κι άρχουντα να μην αφίσουν.
Π' του Γριβινό ζικίνησαν κι στου γιουφύρ' σταμάτσαν.
Έστησαν χρυσό τζαντήρι μεσ' στην άκρα π' του γιουφύρι.
Θα γυρίσουν λαβουμένοι. Δεν του ζέρουν οι καημένοι.*

.....
*Κάτου 'ς του Μπούνου μαχαλά
μάστι φκιέλλια κι τσαπιά,
σύρτι κι 'ς τουν Καραδοιάννη
να του πάρτι του τιγάνι*

Εικ. 2.38: Τρανός χορός στην πλατεία της Χώρας. Οι άντρες έχουν τα χέρια πιασμένα από τις παλάμες και κρεμασμένα προς τα κάτω. Οι γυναίκες πιάνονται αγκαζέ, και όλοι προτάσσουν το αριστερό πόδι. Ο μπράτιμος κρατάει το μπέτσικο μαντίλι.

Μετά τους τρεις γύρους του μεγάλου χορού αρχίζει ο μικρός χορός με λιγότερους συμμετέχοντες. Σ' αυτόν εκτός από τη νύφη, που χορεύει το νυφιάτικο, τον γαμπρό, που συνήθως χορεύει έναν καλαματιανό, τον νουνό που χορεύει τσάμικο, και τη νουνά, τώρα χορεύει και η πεθερά (η μάνα του γαμπρού), που δεν ήταν πιασμένη στον τρανό χορό. Μαζί με τη συμπεθέρα στέκονταν και καμάρωναν τα νιόπαντρα παιδιά τους και όλους τους προσκεκλημένους που τους τίμησαν με την παρουσία τους στη «χαρά» των παιδιών τους .

Ο πεθεριάτικος χορός είναι βαρύς, η πεθερά τον χορεύει με πολύ καμάρι και λεβεντιά, ενώ συγχρόνως δείχνει και τον ρόλο που αναλαμβάνει δίπλα στα νεαρά νιόπαντρα παιδιά. Συνηθίζεται δε κατά τον μικρό χορό να προσφέρονται από τον κόσμο πολλά χρηματικά φιλοδωρήματα στους οργανοπαίκτες.

Στον μικρό χορό χορεύει και η μάνα της νύφης, η οποία συνήθως χορεύει τον «Λούκα», ένα νεότερο τραγούδι, των χρόνων του Μακεδονικού αγώνα, που τραγουδιέται στη Δυτική Μακεδονία.²⁷

Τα έθιμα του γάμου

Εικ. 2.39: Η νύφη στο μικρό χορό χορεύει το νυφιάτικο

Μετά τον μικρό χορό οι καλεσμένοι γυρίζουν στα σπίτια του γαμπρού ή της νύφης (ανάλογα με την πρόσκληση που είχαν) και συνεχίζουν το γλέντι ως τα χαράματα.

Τα ξημερώματα στο σπίτι του γαμπρού οι μπράτιμοι στρώνουν το νυφικό κρεβάτι και το παραδίνουν κι απομακρύνονται μόνο αφού τους φιλοδώρησει γερά ο γαμπρός.

Τη Δευτέρα μετά το μεσημέρι συγγενικά και φιλικά πρόσωπα της νύφης έρχονται από το πατρικό της, για να την συνοδέψουν στο «πηγάδι». Στη «μεσιά» όμως τους περιμένει το «κρέμασμα». Οι μπράτιμοι έχουν περάσει ένα σχοινί από το δοκάρι της πόρτας και κρεμούν καθέναν που περνάει και τον ξεκρεμούν μόνο αν τάξει κάτι γλυκό. Τα γλυκά που μαζεύουν είναι γνωστά ως «κρεμάσματα». Στη συνέχεια η παρέα πηγαίνει στο «πηγάδι» (στη σημερινή εποχή μπορεί να πηγαίνει σε πηγάδι ή βρύση). Προπορεύονται δυο αγόρια που κρατούν ιμπρίκια και πετσέτες. Η νύφη προσκυνάει το πηγάδι τρεις φορές και την τρίτη του ρίχνει νόμισμα που το κρατάει με τα χείλια της²⁸, βγάζει με τον κουβά νερό, γεμίζει τα ιμπρίκια και τα φέρνει στο σπίτι να πλυθεί ο άντρας της. Κι εκείνος, αφού πλυθεί, αφήνει να πέσει στην ποδιά της ένα νόμισμα. Και η μέρα τελειώνει με χορό, τον δευτεριάτικο, στην πλατεία και γλέντι στο σπίτι του γαμπρού.

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Εικ. 2.40: Η ύψη στο «πηγάδι».

Εικ. 2.41: Χορός μετά το πηγάδι (φωτ.1967).

Τα έθιμα του γάμου

Την Τρίτη από τους γονείς της νύφης γίνεται προς τους νιόπαντρους επίσημη πρόσκληση, με γλυκά και καναβέτα, κι εκείνοι την αποδέχονται και το βράδυ έρχονται, επιστρέφουν, στο σπίτι της νύφης με τα όργανα, πραγματοποιούν δηλ. τα «Πστρόφια» και ακολουθεί γλέντι.

Σχετικό τραγούδι:

*Μια χαραή Παρασκευή κι ένα Σαββάτο βράδυ,
όλοι οι δικοί μου μ' έδωχναν κι όλοι μου λέγαν φεύγα,
ως κι η καλή η μάνα μου κι αυτή μου λέει φεύγα.
Φεύγου η μαύρη μ' κλαίοντας κι όλου παραπουνιώντας
κι παίρνου του στρατί στρατί, στρατί του μουνουπάτι.
Βρίσκου συμπρός μ' ένα δεντρί ίσιου ως την κουρφή του,
σκούπι του λέου, δεντράκι μου, θέλου να σι ρουτήσου.
Πού ν' ακουμπήσω να σταθώ, το πού να μείνου βράδυ.
Λυγάει του δέντρου του κουρμί, λυγάει κι την κουρφή του
κι τότε μ' απουκρένιτι. Θα μείνου στου σκουτάδι.*

Την Τετάρτη το μεσημέρι η νύφη πηγαίνει στην πεθερά της, όπου θα δείξει την τέχνη της στο πλάσιμο της πίτας, και επιστρέφει στο πατρικό της, όπου θα μείνει με τον άντρα της ως την Παρασκευή το μεσημέρι.

Η τελευταία εθιμοτυπική πράξη από πλευράς νεονύμφων είναι τα «γεμίσια»²⁹ (μίσια). Απόγευμα Παρασκευής συνοδευόμενοι από συγγενείς επισκέπτονται συγγενικά σπίτια της νύφης και την Κυριακή του γαμπρού. Τα κεράσματα στα γεμίσια είναι γλυκά, μια μπομπονιέρα με κουφέτα και όλα μαζεύονται σε μπέτσικο μαντίλι. Κι όταν τελειώνουν οι επισκέψεις, έρχονται στο σπίτι του γαμπρού, όπου οι μπράτσιμοι θα τους κεράσουν τα «κρεμασμένα», τα γλυκά δηλαδή που μάζεψαν στα «κρεμάσματα».

Οι καλεσμένοι στον γάμο με τη λήξη όλων των εκδηλώσεων στέλνουν στο νιόπαντρο ζευγάρι τις ευχές και το «κανίσκι» τους, το δώρο τους δηλαδή.

Θα πρέπει τελειώνοντας να σημειώσουμε:

- Πως όλα τα παραπάνω γίνονται υπό τους ήχους των μουσικών οργάνων, που έχουν μισθωθεί και από τις δυο οικογένειες χωριστά, και ότι τα φιλοδωρήματα προς τους οργανοπαίκτες είναι πλούσια.

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

- Πως τα παιδιά που χρησιμοποιούνται στις διάφορες τελετουργίες και ως προπομποί με φλάμπουρο πρέπει να έχουν «εν ζωή» και τους δυο γονείς τους.
- Πως ο μεγάλος μπράτιμος είναι παντρεμένος κι ο μικρός ανύπαντρος, πρώτος ξάδελφος του γαμπρού.
- Πως υπάρχουν παραλλαγές των τραγουδιών του γάμου, όπως συμβαίνει και με όλα τα δημοτικά τραγούδια. Εδώ παραθέσαμε τη μορφή που μας παραδίδει στο βιβλίο του *Λαογραφικά Σιατίστης* ο Δ. Παπαναούμ.
- Πως και σήμερα στους γάμους μας ακολουθούνται πολλά από τα έθιμα που περιγράψαμε, φυσικά με τις μεταβολές που οι καιροί επιβάλλουν και είναι πολλές. Παράδειγμα: καινούρια τραγούδια προστέθηκαν στο ρεπερτόριο των μουσικών, παλιά ξεχάστηκαν, η προίκα έχει άλλους δρόμους και τρόπους αποστολής και ο χρόνος του γλεντιού περιορίστηκε, αλλά και ο τρόπος άλλαξε, η νύφη μπορεί να πιάνεται από το μπράτσο του πατέρα της και όχι από το μαντήλι του μπράτιμου, τα νάχτια και τα μαζιά έχουν πάρει άλλη μορφή και κάποια άλλα έχουν εντελώς ξεχαστεί.

Εικ. 2.42: Νεόνυμφο ζευγάρι με τους συγγενείς τους μπροστά από το σπίτι του γαμπρού.

Τα έθιμα του γάμου

Εικ. 2.43: Το νεόνυμφο ζευγάρι με τους πολύ κοντινούς συγγενείς (φωτ.1935).

Εικ. 2.44: Αναμνηστική φωτογραφία νεόνυμφου ζευγαριού το (φωτ.1929).

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Η παραπάνω περιγραφή των εθίμων του γάμου στηρίζεται, κυρίως σε δημοσίευση που έγινε στο ψηφιακό ημερολόγιο της ιστοσελίδας *siatistanews* το 2005 με τίτλο *Σιατιστινές Χαρές*.

Ως Σιατιστινή και εγώ βίωσα και ερεύνησα τον σιατιστινό γάμο. Τα προσωπικά μου βιώματα, οι αφηγήσεις της μητέρας μου και η έρευνά μου δείχνει πως στα έθιμα του γάμου είχαμε αποκλίσεις από τις παραπάνω περιγραφές, μικρές ή μεγάλες, ανάλογα με τις εποχές και τις συνθήκες. Σε εποχές κατοχής, πένθους, επιδημιών, οικονομικής δυσχέρειας κ.λπ. πολλά από τα παραπάνω έθιμα δεν τηρούνταν. Στην Κατοχή η στέψη πολλών ζευγαριών έγινε στο σπίτι του γαμπρού ή της νύφης. Η διάθεση όμως να ακολουθήσουν τα έθιμα δεν έλειπε, έτσι τραγουδούσαν και χόρευαν τον τρανό χορό ακόμα και μέσα στο σπίτι, στο «μεντερλίσιο» δωμάτιο.

Τα έθιμα του γάμου κόντεψαν να ξεχαστούν εντελώς τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ού} αιώνα, όταν διαλύθηκαν οι παρέες των μουσικών μας, υιοθετήθηκαν άλλοι τρόποι διασκέδασης και ξεκίνησαν τα γαμήλια ταξίδια. Όμως μετά από κάποια χρόνια ξανάρχισαν να τελούνται γάμοι στους οποίους ακολουθούνταν πολλά από τα παλιά μας έθιμα, όπως τα «προζύμια», η επίσκεψη στον νούνο, το «σκαλιόρισμα», το «ζώσιμο» του γαμπρού, ο «τρανός χορός» κ.ά. και βέβαια όλα τα παραπάνω με τους μουσικούς να παίζουν τα ανάλογα για την κάθε περίπτωση παραδοσιακά τραγούδια της Σιάτιστας. Υπάρχουν όμως και έθιμα τα οποία εγκαταλείφθηκαν εντελώς, ενώ υιοθετήθηκαν κάποια άλλα. Έτσι, μετά τη στέψη το ζευγάρι δεν πηγαίνει πλέον στο σπίτι, για να τους υποδεχτεί η πεθερά με τα «πισνίκια», αλλά χορεύει τον τρανό χορό έξω από την εκκλησία ή στην πλατεία ή ακόμα σε κάποιο κέντρο διασκέδασης, όπου συνήθως ακολουθεί γεύμα και διασκέδαση μετά από τη στέψη.

Τα έθιμα του γάμου

Εικ. 2.45: Ο Τρανός χορός μπροστά από την εκκλησία του Αγίου Δημητρίου, όπου τελέστηκε ο γάμος (φωτ.2012).

Όπως όμως και να τελείται ο γάμος, είναι πάντα χαρά. Είναι χαρά, την οποία το ζευγάρι μοιράζεται με συγγενείς, γνωστούς, φίλους, γείτονες.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ Ο Κωνσταντίνος Οικονόμου (σύμφωνα με τον Φ. Ζυγούρη *Ιστορικά σημειώματα περί Σιατίστης* σ.269)... «γεννήθηκε στη Σιάτιστα, όπου και άκουσε τα εγκύκλια μαθήματα και τα ανώτερα στη Θεσσαλονίκη και στο Εθνικό Πανεπιστήμιο, όπου ακροάστηκε μαθήματα θεολογικά και αναγορεύθηκε διδάκτορας ή μάλλον, ως λέγονταν οι διδάκτορες της Θεολογίας, προλύτης». Σύμφωνα με τη Β. Δραγάτη (*Οι Μακεδόνες στο Ελληνικό Βασίλειο στα μέσα του 19ου αιώνα, Μεταπτυχιακή διατριβή, Θεσσαλονίκη 2010*) το 1860 έλαβε το δίπλωμα του διδασκάλου του ελληνικού σχολείου με άριστα και το 1868 έγινε διδάκτορας της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών. Δίδαξε αρκετά έτη στην πατρίδα του Σιάτιστα και, επίσης, πολλά έτη στη Θεσσαλονίκη. Τον Οκτώβριο του 1882 είχε τη θέση του σχολάρχη και διευθυντή της κεντρικής Ιερατικής σχολής Χάλκης, από την οποία παραιτήθηκε τον Ιούλιο του 1884 και επανήλθε στη Θεσσαλονίκη. Ο Κ. Οικονόμου εκφώνησε πολλούς πανηγυρικούς και επικήδειους λόγους και έγραψε πολλά συγγράμματα, τα περισσότερα όμως έμειναν ανέκδοτα. Το 1873-1874 έδωσε σειρά διαλέξεων στον Φιλολογικό Σύλλογο Θεσσαλονίκης, του οποίου ήταν μέλος, για την τέλεση των γάμων στη Σιάτιστα και έκαμε παραλληλισμό των εθίμων μας με τα έθιμα των αρχαίων προγόνων μας. Οι τρεις από τις τέσσερις διαλέξεις που έδωσε τότε δημοσιεύτηκαν το 1940, (πολλά χρόνια μετά τον θάνατο του Κ. Οικονόμου) στο περιοδικό ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ, (Οικονόμου Κ.-Α. Σιγάλα, *Γαμήλια έθιμα εν Σιατίστη*, ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ, τόμος 1, σ.264-272).

² Φιλίππος Αν. Ζυγούρης, *Ιστορικά σημειώματα περί Σιατίστης και λαογραφικά αυτής*, σ.95-114 και στο Παράρτημα του βιβλίου σ.583-586.

Δ. Παπαναούμ, *Λαογραφικά Σιατίστης*, σ.10-27.

Γ. Μ. Μπόντας, *Από το λίκνο ως τη στερνή κατοικία*, σ.7-14.

³ Τη λέξη προμνήστρια τη συναντούμε στον Ιππόλυτο του Ευριπίδου, σ. 589-590. Το έργο μετέφρασε και εξέδωσε το 1865 στην Κωνσταντινούπολη ο σιατιστινός λόγιος Ν. Αργυριάδης. Οι στίχοι 569-590 του παραπάνω έργου μεταφράζονται από τον Ν. Αργυριάδη ως εξής:

Φ. Ά! δέν δύναμαι πλέον νά άμφιβάλλω. Άκούω φανερά ότι τήν φωνάζει, ύβρίζων αύτήν άτιμον προξενήτριαν και προδότιν τής κοίτης του δεσπότου της.

⁴ Ο Κ. Γ. Οικονόμου στα *Γαμήλια έθιμα εν Σιατίστη* αναφέρει το «εξώφυλλον» ως «ξεστοίχι» και γράφει: «Από τη στιγμή που ο πατέρας της νύφης ή ο κηδεμόνας έστελναν το προικοσύμφωνο, το λεγόμενο ξεστοίχι, ο αρραβώνας θεωρούνταν τελειωμένος». Στο Αρχείο του κ. Αθανασίου Σπύρου σώζεται έγγραφο του 1847 στο οποίο αναγράφεται «...με ξεστοίχι κατά το σύνηθες, αρραβώνιασαν εμέ αυτοί οι δύο αδελφοί μου...» ενώ στη συνέχεια αναγράφεται «...κατά δε το αυτό ξεστοίχι με επάνδρευσε (ο ένας αδελφός, γιατί ο άλλος εν τω μεταξύ πέθανε) ως φαίνεται εις το προικοσύμφωνόν μου».

⁵ Το επίσημο «προικοσύμφωνο» σύμφωνα με τον Φ. Ζυγούρη γραφόταν εις διπλούν, ένα για τη νύφη και ένα για τον γαμπρό. Η πληροφορία επιβεβαιώνεται και από δική μας έρευνα, όπου εντοπίσαμε προικοσύμφωνο εις διπλούν.

⁶ Από τη μελέτη προικοσυμφώνων και προσκλητηρίων καθώς και άλλων εγγράφων που δίνουν πληροφορίες για εποχή τελέσεως γάμων, προκύπτει πως γάμοι τελούνταν όλες τις εποχές του χρόνου. Η ημερομηνία τελέσεως των γάμων εξαρτιόνταν από τις επαγγελματικές δραστηριότητες των οικογενειών του ζευγαριού.

⁷ Τα ιτζιούκια (σιτζιούκια) είναι παραδοσιακό γλυκό της Σιατίστας που παρασκευάζεται από μούστο (πετιμέζι) και καρύδια ή αμύγδαλα. Τα ιτζιούκια τα παρασκεύαζαν οι Σιατιστινές μετά τον τρύγο και τα κρεμούσαν στα κελάρια. Τα έστελναν ως δώρο στους αρραβώνες, τα κερνούσαν στα κόλιανα και τα κατανάλωναν και οι ίδιοι, όταν έπεφτε το πρώτο χιόνι (Χρ. Καπνουκάγιας, *Η Μητέρα μου*, σ.49). Τα ιτζιούκια αποτελούσαν πολύτιμο δώρο, όπως προκύπτει από πολλές επιστολές του αρχείου Ζουπάν-Μωραΐτη.

Ο Χρίστος Καπνουκάγιας στο βιβλίο του *Η Μητέρα μου*, σ.49 γράφει πως η μητέρα του παρασκεύαζε σιτζιούκια με καρύδια και αμύγδαλα. Τα αμυγδαλίσια σιτζιούκια τα φύλαγε για τυχόν αρραβώνα των αδελφών του.

⁸ Εκτός από τους αρραβώνες που έστελνε η νύφη στον γαμπρό σαλιάρια, τα σαλιάρια τα πρόσφεραν στις γιορτές των Χριστουγέννων, στις ονομαστικές γιορτές και τα έστελναν ως δώρο. Ο Πολύκαρπος Ζάχος στο βιβλίο του *Πολεμικά*, Μέρος Α', που

εκδόθηκε το 1915, στη σελίδα 21 αναφέρεται στη Σιάτιστα, και μεταξύ άλλων γράφει πως η οικογένειά του, με καταγωγή από τη Σιάτιστα, είχε εγκατασταθεί στο Βόλο, αλλά διατηρούσε δεσμούς με τη Σιάτιστα και τους έστελναν οι συγγενείς και οι γνωστοί από τη Σιάτιστα ηλιαστό κρασί, σιτζιούκια, σαλιάρια και τα παρόμοια.

⁹ Πληροφορίες για τα μαζιά και το νάχτι καθώς και βιβλιογραφία υπάρχουν στο βιβλίο του Φ. Ζυγούρη, *Ιστορικά σημειώματα περί ΣιατίστηςΠαράρτημα*, σ.584-585.

¹⁰ Ο Χρίστος Καπνουκάγιας στο βιβλίο του *Ο ΠΑΤΕΡΑΣ ΜΟΥ* σ.126, γράφει πως σε γάμο συγγενικού του προσώπου την Κυριακή προ του γάμου, που λέγεται και Κυριακή των μαζιών, μετέφερε το νάχτι, που ήταν διακόσιες χρυσές λίρες, σε κόκκινη τσίπα τυλιγμένες.

¹¹ Τα χρυσά αργότερα αντικαταστήθηκαν με χαρτονομίσματα ή το βιβλιάριο της νύφης με καταθέσεις.

¹² Σύμφωνα με τον Φαίδωνα Κουκουλέ, βάψιμο της κόμης της νύφης και περιποίηση του προσώπου είχαμε και κατά τους μεσαιωνικούς και Βυζαντινούς χρόνους (Φ. Κουκουλές, *Βυζαντινών βίος και πολιτισμός*, τόμος 4, σ.102.).

¹³ Υπάρχει η δοξασία ότι, αν η κοπέλα που αναπιάνει τα προζύμια χτυπήσει τη σήτα ή σφίξει τα χέρια σε γροθιές, τότε το ανδρόγυνο θα χειροδικεί.

¹⁴ Σύμφωνα με τις αφηγήσεις του Νέστορα Τσιρλιγκάνη, το αγόρι που είναι καβάλα στη σέλα παριστάνει την παλληκαριά του γαμπρού. Παπαδάκη Ελευθερία, *Λαογραφικά της Σιάτιστας από τα Τετράδια και τις αφηγήσεις του Νέστορα Τσιρλιγκάνη*, σ.26.

¹⁵ Ο μεγάλος μπράτιμος είναι παντρεμένος και ο μικρός ελεύθερος, τα δε μπρατιμόπκα είναι μικρά παιδιά. Όλοι προέρχονται από το συγγενικό ή φιλικό περιβάλλον του γαμπρού.

¹⁶ σκαλιόριζμα, σκαλιώρα = εις καλήν ώραν (Γκανούλης Γ. *Τα κατά γάμον ήθη και έθιμα εν Σιάτιστη*, Μακεδονικόν Ημερολόγιον Σφενδόνη 8 (1932) σ.182).

¹⁷ Το φλάμπουρο είναι αντί σημαίας που απαγορεύονταν στα χρόνια της Τουρκοκρατίας (Γκανούλης Γ., ό.π., σ.184).

¹⁸ Μπέτσ'κα ονομάζονται <τα εκ Πέστης της Ουγγαρίας> μαντίλια.

¹⁹ Σύμφωνα με τον Γ. Γκανούλη γίνεται το ζώσιμον του γαμπρού εις ανάμνησιν Βυζαντινού εθίμου επί τη στέψει των αυτοκρατόρων, ότε περιεζώννον αυτούς. (Γκανούλης Γ., ό.π., σ.182).

²⁰ Σύμφωνα με τον Χ. Καπνουκάγια (*Η Αρχαία Ρωμαία*, σ.50) το έθιμο αυτό προϋποθέτει αγορά της νύφης πριν από την τέλεση του θρησκευτικού γάμου, όπως συνέβαινε και με την Αρχαία Ρωμαία, που κατά τον γάμο με εικονική αγορά περιήρχετο από την εξουσία του πατέρα στην εξουσία του συζύγου.

²¹ Η συνήθεια ήταν ρωμαϊκή και σύμφωνα με τον Φαίδωνα Κουκουλέ (*Βυζαντινών βίος και πολιτισμός*, τόμος 4, σ.103) και τον Χ. Καπνουκάγια (*Η Αρχαία Ρωμαία*, σ.55) το πέπλο που φορούσε παλιά στη Σιάτιστα η νύφη ήταν κόκκινο, «σύμβολο ίσως του ερυθήματος της αιδούς».

²² Καπνουκάγιας Χρίστος, *Η Μητέρα μου*, σ.111.

²³ Φ. Κουκουλές, *Βυζαντινών βίος και πολιτισμός*, τόμος 4, σ.108.

²⁴ Ανάλογο έθιμο υπήρχε και στο Βυζάντιο όπου σύμφωνα με τον Φ. Κουκουλέ *Βυζαντινών βίος και πολιτισμός*, τόμος 4, σ.108 κατά την περιφορά οι παρευρισκόμενοι πετούσαν κριθάρι και σουσάμι, που συμβόλιζαν την πολυγονία.

²⁵ Το έθιμο της υποδοχής των νεονύμφων με δύο «πισνίκια» ψωμί από την πεθερά συμβολίζει τις ευχές της πεθεράς προς τους νεονύμφους να μη τους λείψει το ψωμί από το σπίτι τους. (Γκανούλης Γ., ό.π., σ.184).

²⁶ Ο τρανός χορός τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα χορευόταν στην πλατεία της Χώρας ή της Γεράνειας μετά τη στέψη και μετά πήγαιναν στο σπίτι, όπου η πεθερά τους υποδέχονταν και τους έβαζε τα «πισνίκια» στο κεφάλι.

²⁷ Με το τίτλο Καστοριανό Συρτό – Καπετάν Λούκας του Γ. Κασσάρα, κυκλοφόρησε στη Αμερική δίσκος χορού από την εταιρεία Columbia (Εφημερίδα ΕΘΝΙΚΟΣ ΚΥΡΗΣ, 25 Νοεμβρίου 1928). Ηχογράφιση του τραγουδιού «Λούκας» έκανε και Γ. Μέγας με τον Δ. Περιστέρη το 1952 στη Σιάτιστα. Στην ηχογράφιση αυτή το τραγούδι τραγούδησε ο Δημ. Φουρκιώτης. Συμπεριλαμβάνεται στο βιβλίο των Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη - Σπυρ. Δ. Περιστέρη, *Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια*, τόμος Γ', εκδ. Ακαδημίας Αθηνών, σ.53.

²⁸ Με το προσκύνημα στο πηγάδι η νύφη ζητάει συγγνώμη από την Νηρηίδα του (νύφη του πηγαδιού) γιατί εγκατέλειψε τον άγαμο βίο. (Γκανούλης Γ., ό.π., σ.186).

²⁹ γεμίσια, η λέξη προέρχεται από την τούρκικη λέξη yemis = φρούτα, οπωρικά (Γκανούλης Γ., *Τα κατά γάμον ήθη και έθιμα εν Σιάτιστη*, ό.π., σ.187).

siatistanews.gr

3. ΤΑ ΤΑΦΙΚΑ ΕΘΙΜΑ

siatistanews.gr

Τα ταφικά έθιμα

Μετά τον θάνατο ενός ανθρώπου ακολουθεί από την οικογένεια και την κοινότητα ένα σύνολο φροντίδων προς αυτόν, οι οποίες επιβάλλονται από διάφορους λόγους ή δοξασίες και είναι γνωστές ως ταφικά έθιμα.

Τα ταφικά έθιμα είναι παρόμοια σε όλες τις ελληνικές πόλεις, με ελάχιστες διαφοροποιήσεις και έχουν τις ρίζες τους στην ελληνική αρχαιότητα, κρύβουν δε όλη τη σοφία του λαού μας.

Πλένουν τον νεκρό με μαύρο κρασί και αυτό γίνεται, γιατί το μαύρο κρασί έχει αντισηπτικές ιδιότητες και αποφεύγεται η σήψη του νεκρού μέχρι την ταφή. Τον ντύνουν με τα καλά του και τον τοποθετούν ξαπλωμένο στο φέρετρο. Αντίστοιχη ενέργεια στην αρχαία Ελλάδα ήταν η εναπόθεση του νεκρού στη νεκρική κλίνη, γνωστή ως **πρόθεση**. Κάποια από τα παλιότερα ταφικά έθιμα που δεν τηρούνται σήμερα ή τηρούνται από λίγες οικογένειες ήταν η συνήθεια να κόβουν μία τούφα από τα μαλλιά του νεκρού και να τα βάζουν κάπου στο σπίτι (π.χ σε κάποιο ντουβάρι - ξερολιθιά), γιατί έτσι πίστευαν πως «κρατούσαν την ευτυχία», καθώς και η συνήθεια κάτω από το φέρετρο να βάζουν το τσιμπίδι ή μια κεραμίδα.

Οι συγγενείς και οι φίλοι αποχαιρετούν τον νεκρό με λουλούδια. Με τα λουλούδια αυτά στολίζεται ο νεκρός μέσα στο φέρετρο, ενώ οι κοντινότεροι συγγενείς και φίλοι αποχαιρετούν τον νεκρό με λουλουδένια στεφάνια. Παλιότερα φρόντιζαν να βάλουν στις τσέπες του νεκρού κέρματα, έθιμο που διατηρείται και σήμερα. Το έθιμο είναι αρχαιοελληνικό, καθώς σύμφωνα με την αρχαία ελληνική μυθολογία ο «ψυχοπομπός» Ερμής έκανε τον διάπλου του ποταμού Αχέροντα και παρέδιδε τις ψυχές των νεκρών στον Χάροντα, για να καταλήξουν στο βασίλειο του Άδη, αλλά, περνώντας η ψυχή από το πορθμείο του Χάροντα, έπρεπε να δώσει για τη μεταφορά έναν οβολό¹. Ο Λουκιανός μάλιστα στους νεκρικούς διαλόγους σατιρίζει τη δοξασία αυτή, ενώ αξιοσημείωτη είναι η περίπτωση του Μένιππου, τον οποίο ο Λουκιανός αναφέρει ως τον μοναδικό που διέσχισε τον Αχέροντα χωρίς να πληρώσει. Δύο κλωνάρια βασιλικού σε σχήμα σταυρού, που τοποθετούνται στο στήθος του νεκρού, σχετίζεται με τη χρήση του βασιλικού στις χριστιανικές τελετουργίες. Ο νεκρός μένει στο σπίτι του πριν την ταφή του μια βραδιά, όπου τον ξενυχτούν γυναίκες. Το **ξενύχτι** του νεκρού κρίνεται απαραίτητο, για να αποφύγουμε συνέπειες από φαινόμενα νεκροφάνειας. Κατά το ξενύχτι απαγορευόταν το φτάρνισμα,

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

γυναίκα που φταρνιζόταν της έσχιζαν το φόρεμα. Ο λαός μας σοφίστηκε το παραπάνω, γιατί με το φτάρνισμα μεταδίδονται νοσήματα. Οι γυναίκες φοβούμενες μήπως καταστραφεί το φόρεμά τους, συγκρατιούνταν και δεν φταρνίζονταν στην αίθουσα με τον νεκρό.

Μετά την πρόθεση και το ξενύχτι την επόμενη ημέρα ακολουθεί η **εκφορά** και η **ταφή**. Στην εκφορά και την ταφή επίσης επιβιώνουν αρχαιοελληνικά έθιμα, που διατηρήθηκαν και στη χριστιανική θρησκεία. Κατά την εκφορά του νεκρού, που γίνεται εν πομπή, προηγούνται ένας λουλουδένιος σταυρός που αφιερώνει η σύζυγος ή ο σύζυγος και τα στεφάνια που κατέθεσαν οι συγγενείς και φίλοι, (τα στεφάνια μετά την ταφή εναποτίθενται πάνω στο χώμα που σκεπάζει τον νεκρό), οι ιερείς, το φέρετρο με τον νεκρό, οι κοντινοί συγγενείς και ο υπόλοιπος κόσμος. Η πομπή, αφού περάσει από την εκκλησία της ενορίας, όπου ψάλλεται η εξόδιος ακολουθία, κατευθύνεται προς το νεκροταφείο, όπου γίνεται η ταφή.

Τα παραπάνω είναι κάποια από τα ταφικά έθιμα της πόλης μας. Ακριβέστερες περιγραφές κάνουν πολλοί σιατιστινοί συγγραφείς² μελετώντας δε τις περιγραφές τους και βιώνοντας την καθημερινότητα, μπορούμε να διαπιστώσουμε ποια από τα ταφικά έθιμα επιβιώνουν στις μέρες μας. Κάποιοι από τους συγγραφείς διέσωσαν και τα τραγούδια-μοιρολόγια, με τα οποία αποχαιρετούσαν τον νεκρό παλιότερα³. Τα μοιρολόγια τα έλεγαν ηλικιωμένες γυναίκες, οι μοιρολογίστρες, και με αυτά εξήραν τις αρετές που κοσμούσαν τον αποθανόντα και έκαναν αναφορά στο κενό το οποίο άφηγε ο θάνατός του.

Δύο μοιρολόγια ηχογράφησε ο Γ. Μέγας, καθηγητής της Λαογραφίας και Ακαδημαϊκός με καταγωγή από τη Σιάτιστα, το καλοκαίρι του 1952⁴ που ήρθε στη Σιάτιστα και ηχογράφησε τα δημοτικά τραγούδια της πατρίδας του. Τα μοιρολόγια στην ηχογράφιση αυτή τραγούδησε η Βασιλική Μπατσή, γνωστή στη Σιάτιστα ως Βασιλικούλα τ' Βαϊνά.

Τα ταφικά έθιμα

Το ένα από τα μοιρολόγια που ηχογράφησε ο Γ. Μέγας λεγόταν κατά την πρόθεση του νεκρού, ενώ το άλλο στα τριήμερα, **το καλημέρισμα**, όπως λέγεται, και είναι δημοσιευμένα στο βιβλίο: *Ελληνικά δημοτικά τραγούδια*, τ. Γ', Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη και Σπυρ. Δ. Περιστέρη. Εν Αθήναις 1968.

4. ΜΟΙΡΟΛΟΓΙ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΟΘΕΣΙΝ ΤΟΥ ΝΕΚΡΟΥ

Δ.Α. άφ. 1688, σ. 83. (Ε.Μ.Σ. άφ. 336, ταιν. 9,Βε)
Δυν. Μακεδονία (Σάκινα).— Γ. Μέγας, Σπ. Περιστέρης, 1962

Τραγ.: Βασιλική Μπατού (38)

Τρόπος γέ. Τον. μιβ³ = γέ³

$\text{♩} \approx 69-72$

1 κα - λή μέ - ρα σου, Νά - σιου

— «Καλή μέρα σου, Νάσιου μου, σάν ποῦ 'σι σταυρωμένος».
— «Καί τί καλ(ή) μέρα θέλου (γώ, καί τί καλ(ή) μέρα θέλου (γώ
καί μί καλημερᾶτι:

ν'ιγώ πουδάρια δέν ἴχω, ν' ανέβω, νά κατέβω
ν'ιγώ ματάκια δέν ἴχω, γιά νά σᾶς ἀγναντέψω.

5 ν'ιγώ χιράκια δέν ἴχω, γιά νά σᾶς χαιρετίσω
μοῦ ράφ'καν τά ματάκια μου μ' ἐννιά λοῆς μιτάξι.
μί πράσινης, μί κόκκινης, μί μαῦρης, μί γαλάζιες.
Παρακαλῶ τήν ἀνοιξη, νά βρέξη, νά χιονίξη,
γιά νά σαποῦν τά ράμματα, ν' ἀνοιξῶ τά ματάκια,

10 νά ἴδῶ πῶς κλαῖν', πῶς μί λαλοῦν».

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

7. ΜΟΙΡΟΛΟΓΙ ΣΤΙΣ ΤΡΕΙΣ ΗΜΕΡΕΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΤΑΦΗΝ

Λ.Α. όρ 1688, σ. 84. (Ε.Μ.Σ. όρ. 337, ταιν. 9,Βε)
Δυν. Μακεδονία (Σιάτιστα).— Στ. Παρισότης, 1952

Τραγ.1 Βασιλική Μπατζή (88)

Τρόπ. ρέ. Τον. μιθ⁹ = ρέ⁹

$\text{♩} \sim 126$

Γίαννη μ', σι κλαιί' ή άνοιξη, σι κλαιει του καλοκαιρι,
σι κλαιν' τά λ'λούδια του Μαγιοθ.

5 Τό ποθ νά ίδη τό Γίαννη της, νά τόν ξιαραθυμήση',
κι δντα τά πιάν' ή άραθυμιά κ' ή φλόγα άπ' την καρδιά της
κ' έσεις την στράτα την ξεύρετε, την πόρτα σιδερένια.

10 ριζ'τε τό χώμα στή μεριά και τά σανίδια πέρα.
'Αν είμαι άσπρος κ' έμορφος, σκόψε χαιρέτισέ με
κι αν είμαι μαύρος κι άραχνος, γύρ'σε και σκέπασέ με.
'Εκει άπου θά πάνω 'γώ, κανένας δέ γυρίζει'
θά πάω στά ξένα μακρυά και στά λημονισμένα.

Η περιγραφή της κηδείας του πατέρα του που κάνει ο Χρίστος Καπνουκάγιας στο βιβλίο του *Ο Πατέρας μου*⁵ μας δίνει την εικόνα των ταφικών εθίμων στη Σιάτιστα πριν από έναν περίπου αιώνα.

.....Τον εσήκωσε (η μητέρα μου) μαζί με τας αδελφάς μου, τον έβαλαν εις την πρωτιάν⁶ του και ήρχισεν η εσχάτη των περιποιήσεων.

Πρώτα να πλυθεί με κρασί εις το πρόσωπον έπειτα να τον αλλάξουν, να του φορέσουν δηλαδή τα νεκρικά του εσώρουχα, που ήταν ακριβώς δι' αυτήν την ώρα φυλαγμένα ολοκάθαρα στο σιντούκι, να μη το θυμίαμα εις τας οπάς της ρινόσ και να ζαπλωθεί (να εκτεθεί) εις το άνω δωμάτιο της υποδοχής.....

Το στρώμα και το σιντόνι τα έστρωσε η αδελφή μου Σανούκου εις το δωμάτιον μας του σιαχνισιού⁷. Εκεί τον εξέθηκαν εις προσκύνημα δια την επομένην.

Τα ταφικά έθιμα

Του έδεσαν τας σιαγόνας, τα χέρια και τα πόδια με μαύρα μαντήλια,του ανάψαμε και την λαμπάδα τοποθετημένην εις το κηροπήγιον, τον ησπάσθημεν όλα τα μέλη της οικογένειας μας και ήρχισεν η προετοιμασία δια την τέλεσιν της κηδείας.

Πρώτη ήλθεν από την βαθείαν χαραυγήν η αδελφή του πατρός μου Σανούκου Κωνσταντίνου Γκίμπα, η οποία και εκάθισεν αδειαιλείπτως μέχρι της ταφής του παρά το προσκεφάλαιον του νεκρού μαζί με την μητέρα μου....Έπειτα ήλθεν ο ιατρός Αλέξανδρος Οικονομίδης, ο οποίος διεπίστωσε τον θάνατο του πατρός μου και εξεδόθη η άδεια ταφής του δια την ενδεκάτην πρωϊνήν ώραν και τέλος ο τεχνίτης Παύλος Ταχμιντζής, ο οποίος έλαβε τας διαστάσεις του νεκρού δια την κατασκευήν φερέτρου του. Έπειτα ήρχισεν η προσέλευσις των συγγενών φίλων και γνωστών προς έκφρασιν των συλλυπητηρίων των και την συμμετοχήν των εις την κηδείαν του πατρός μου, όταν ήρχισε να σημαίνει η Τρανή καμπάνα της εκκλησίας δια την ταφήν του Μπαμπά μου. Ο Βασίλειος Μήκας⁸ και εγώ εδεχόμεθα τα συλλυπητήρια εις το μπουγιατζμένο μας νουντά⁹.

Η κηδεία του ετελέσθη μεγαλοπρεπώς κατά την ορισθείσαν ώραν με όλους τους ιερείς της πόλεως. Ο αρχιερεύς Ιερόθεος Ανθουλίδης δεν χοροστάτησεν κατά την κηδείαν του, διότι έλειπεν από την Σιάτισταν.

Εγώ ήμην ο προπορευόμενος ως ο εγγύτερος συγγενής του νεκρού μετά τους ιερείς κατόπιν όλοι οι άνδρες, έπειτα η σορός του νεκρού και μετ' αυτήν η μητέρα μου και όλαι αι γυναίκες αι συνακολουθήσασαι.

Η νεκρώσιμη ακολουθεία εψάλη εις τον ιερόν ναόν του νεκροταφείου των Αγίων Αποστόλων της Χώρας. Όλοι οι άντρες μετά τον τελευταίον ασπασμόν μας προς τον νεκρόν του πατρός μου έμειναν εις τον νάρθηκα του ναού, η μητέρα μου και όλαι αι γυναίκες παρηκολούθησαν και την ταφήν. Έτσι εγίνετο τότε, μόνον αι γυναίκες παρακολουθούσαν και ενεταφίαζον τον νεκρόν¹⁰. Κατόπιν επεστρέψαμεν εις το σπίτι μας και αφού επλύναμεν τα χέρια μας με νερό, που κρατούσεν άνθρωπος με ένα προσόπι εις την είσοδον του σπιτιού και τα απεμάζαμεν εισήλθομεν και επήραμεν τον καφέν μας. Οι εγγύτεροι συγγενείς εκάθησαν και εις την μακαρίαν του, όπως ελέγετο κατά τα νεκρικά έθιμα της Σιάτιστας το τραπέζι μετά την κηδείαν του νεκρού. Λείψανο και αυτό παλαιάς, παλαιότητας εθιμοτυπίας με πολύ ενδιαφέρουσαν σημασίαν.

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Σήμερα κάποια από τα παραπάνω τελούνται λίγο διαφορετικά, καθώς η φροντίδα της κηδείας του νεκρού ανατίθεται σε γραφεία κηδειών, πολλά όμως διατηρούνται έτσι όπως τα περιγράφει ο αείμνηστος καθηγητής.

Εικ. 3.1: Εκφορά νεκρού στη Σιάτιστα (Χώρα). Γύρω στο 1950.

Τόσο η μακαρία¹¹, στην οποία αναφέρεται ο Χρίστος Καπνουκάγιας, όσο και τα μικρογεύματα που παρατίθενται στον χώρο του νεκροταφείου μετά την κηδεία (μπουκιές ψωμί¹², ελιές, κασέρι, κονιάκ, σοκολατάκι κ.λπ.) και στα μνημόσυνα (κόλλυβα¹³, ψωμάκια κ.λπ.) είναι πανάρχαια έθιμα που παρατηρούνται σε πολλές κοινωνίες και μεταλλάσσονται ανάλογα με τις διατροφικές συνήθειες και τις οικονομικές δυνατότητες.

Παλιότερα η ταφή γινόταν στην εκκλησία της ενορίας μας και γι' αυτό βρέθηκαν σταυροί ή πλάκες από μνήματα σε διάφορες εκκλησίες της πόλης μας.

Μια τέτοια πλάκα σύμφωνα με τον Φ. Ζυγούρη υπήρχε στην αυλή του ναού της Αγ. Παρασκευής και έγραφε¹⁴:

«ΑΨΟΕ' ΕΝ ΜΗΝΙ ΝΟΕΜΒΡΙΩΙ

Τα ταφικά έθιμα

Ἐνθάδε κείται σῆμα Θεοδώροιο ἐν βροτὶ ανείρειος πάις ἦν Ἐμμανωήλοιο πλούτω προὔχων φέρτατος τέτυκται ἡμῶν Σιατίστη δὲ δόξαν ἐνέγκατο πλείστην πάντων».

<Ελεύθερη απόδοση: 1775 κατά μήνα Νοέμβριο

Εδώ είναι ο τάφος του Θεοδώρου· στη ζωή ήταν παιδί του Εμμανουήλ, ξεχωριστός στον πλούτο, αναδείχτηκε πρώτος από όλους μας, στη Σιάτιστα δε έφερε δόξα πιο πολλή από όλους>.

Σύμφωνα με τα ταφικά έθιμα της πόλης μας συνηθίζεται να προσφέρεται καφές μετά την κηδεία και στα μνημόσυνα. Από το αρχείο Ζουπάν-Μωραΐτη διαπιστώνουμε πως τον 19ο αιώνα από τους εμπόρους γινόταν έρευνα αγοράς σε διάφορα εμπορικά κέντρα (Θεσσαλονίκη, Σμύρνη) για την τιμή του καφέ. Από το ίδιο αρχείο προκύπτει πως μία αγορά από την οποία προμηθεύονταν καφέ οι Σιατιστινοί ήταν της Κορυτσάς, όμως δεν συνηθιζόταν να πίνεται τόσο συχνά στη Σιάτιστα όσο σήμερα για οικονομικούς και πρακτικούς λόγους, καθώς ήταν ακριβός και επιπλέον, για να γίνει, απαιτούσε φωτιά, έτσι δεν γινόταν με την ευκολία που γίνεται σήμερα. Καφές «μονάτος» δηλ. καφές χωρίς προσμίξεις άλλων ουσιών, προσφέρονταν μόνο στις κηδείες και τα μνημόσυνα. Τις άλλες ημέρες αντί για καφέ παρασκεύαζαν ένα ρόφημα από κριθάρι, ρεβίθι, πικραμύγδαλα, καβουρδισμένα όλα αυτά, και λίγο καφέ.

Τους νεκρούς μας τους τιμούμε και τους θυμόμαστε σε όλη μας τη ζωή. Μετά τον θάνατο συγγενικού προσώπου οι γυναίκες σε ένδειξη πένθους φορούσαν μαύρα¹⁵ για ένα χρονικό διάστημα, που ποίκιλε σε διάρκεια ανάλογα με τη συγγένεια, ενώ οι άντρες δεν ξυρίζονταν και φορούσαν μαύρο περιβραχιόνιο, το «πένθος»¹⁶.

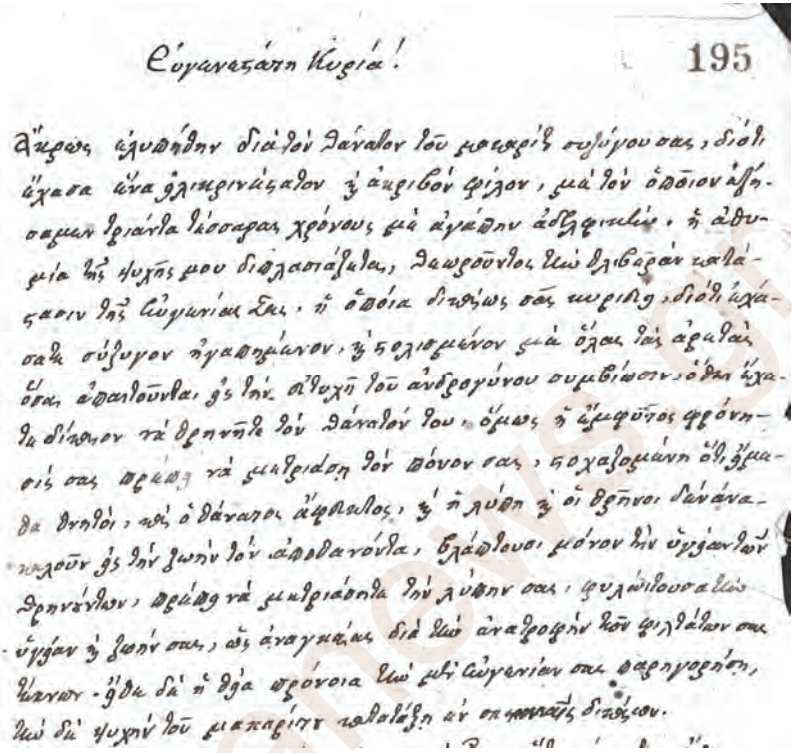
Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Εικ. 3.2: Σιατιστινοί και στρατιώτες του ελληνικού στρατού που έλαβε μέρος στη Μάχη της Σιάτιστας στις 4/11/1912. Ο στρατιώτης δεξιά, φοράει μαύρο περιβραχιόνιο και είναι αξύριστος.

Τις επόμενες μετά την ταφή ημέρες συγγενείς, γείτονες και φίλοι συγκεντρώνονταν στο σπίτι του εκλιπόντος για παρηγοριά, το λεγόμενο «παληγόριου». Κατά την επίσκεψή τους για το «παληγόριου» έφερναν στους συγγενείς του νεκρού και κάποια φαγητά, καφέ, ζάχαρη κ.λπ. Ήταν ένας τρόπος, για να απαλλάξουν την οικογένεια από τη φροντίδα του μαγειρέματος τις πρώτες αυτές δύσκολες ημέρες καθώς και από κάποια έξοδα. Όλοι οι επισκέπτες στο «παληγόριου» απηύθυναν παραμυθητικούς λόγους, ενώ όσοι ζούσαν μακριά έστελναν παραμυθητικές επιστολές. Στις επιστολές που σώζονται εντοπίζουμε τα ίδια λόγια παρηγοριάς, που εκφράζουν και τις αντιλήψεις μας για τον θάνατο, τα οποία λέμε και σήμερα.

Πολλές είναι και οι δοξασίες οι σχετικές με τον θάνατο και τους νεκρούς. Χαρακτηριστικά μπορούμε να αναφέρουμε πως το κρώξιμο της κουκουβάγιας στη στέγη ενός σπιτιού θεωρούνταν προμήνυμα θανάτου, ή τα ήρεμα χαρακτηριστικά του νεκρού σήμαιναν πως γρήγορα κάποιος από το συγγενικό ή φιλικό του περιβάλλον θα πάει κοντά του.

Εικ. 3.3: Παραμυθητική επιστολή την οποία έστειλε ο γιατρός και λόγιος Γ. Σακελλάριος από την Κοζάνη στις 15 Μαΐου 1837 στην Ελένη Ζουπάν στη Σιάτιστα, για να την παρηγορήσει για τον θάνατο του συζύγου της.

Οι παραμυθητικές επιστολές έριχναν βάλεσμα κατά κάποιον τρόπο στην καρδιά των συγγενών, όταν ο αποθανών ήταν ηλικιωμένος. Χαρακτηριστικό το απόσπασμα επιστολής που έστειλε ο Δ. Αργυριάδης από τη Σιάτιστα στις 16 Φεβρουαρίου 1853 στον Κ. Τακιατζή στην Κοζάνη, όπου ο Δ. Αργυριάδης αναφερόμενος στον θάνατο του πατέρα του γράφει:

έχασα όθεν άδελφέ θησαυρόν παραμυθείας ήθικης, αλλά βλέπων, ότι οί φίλοι τοῦ Μακαρίτου πανταχόθεν σπεύδουν νά μάς παραμυθήσουν, βαλσαμώνω τρόπον τινά τούς άλγηδόνας τής καρδιάς μου καί έπαναπαύω έμαυτόν λογιζόμενος, ότι δήν μενῶ καί ήδη μεμονωμένος καί έρημος.

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Όταν όμως ο αποθανών είναι νέο άτομο, τότε υπάρχει παρηγοριά; Τα λόγια ενός πατέρα που έχασε το παιδί του, του Δ. Αργυριάδη, δίνουν απάντηση στο παραπάνω ερώτημα.

Έλαβον έγκαιρως τό λίαν ποθητόν μοι γράμμα Σας, καθ' ἣν ἡμέραν μάλιστα τρικυμιώδης καί τρομερά καταγίγς λύπης καί θλίψεως τήν πατρικήν μου καρδίαν κατεπόντιζε, καί μήτε φίλων παραμυθίαί μήτε φιλοσοφικῶν ἀξιομάτων ἐφαρμογή ἠδύναντο νά ἐπιφέρωσί μοι θεραπείαν ἢ τουλάχιστον μικράν ἄνεσιν. Ἐχασα φίλτατέ μοί! τέκνον¹⁷.....

Τις παραμυθητικές επιστολές αντικατέστησαν σήμερα τα τηλεφωνήματα, τα μηνύματα μέσω κινητού τηλεφώνου, η έκφραση συλλυπητηρίων μέσω facebook κ.λπ.

Στα ταφικά έθιμα συμπεριλαμβάνεται η **εκφώνηση επικήδειων λόγων**, συνήθεια αρχαιοελληνική¹⁸, καθώς και η δημοσίευση στον τύπο **νεκρολογιών**, η σύνθεση **επιγραμμάτων**, τα οποία χαράσσονταν στον τάφο του νεκρού, ή δημοσιεύονταν στον τύπο, κ.λπ. Ανάλογες εκδηλώσεις, που στόχο έχουν να κρατήσουμε ζωντανή τη μνήμη των νεκρών μας, κάνουμε και σήμερα.

Οι Σιατιστινοί μοιρολογούσαν και πενθούσαν και τους ξενιτεμένους τους. Μάλιστα οι ξενιτεμένοι συγγενείς φωτογραφίζονταν γύρω από το φέρετρο του νεκρού τους και έστελναν τη φωτογραφία στη Σιάτιστα, για να τον πενθήσουν και οι συγγενείς στην πατρίδα.

Συνηθισμένη εκδήλωση στην πόλη μας, πέρα από τα μνημόσυνα και τα τρισάγια σε συγκεκριμένους χρόνους που έχουν και ανάλογους συμβολισμούς (τριήμερα, εννιάμερα, σαράντα, μισόχρονα, χρονιάτικα, τρίχρονα, ανακομιδή, ψυχοσάββατα, κ.λπ.), ήταν και είναι οι δωρεές και γενικότερα τα έργα φιλανθρωπικού χαρακτήρα στη μνήμη των νεκρών. Στις παραπάνω εκδηλώσεις πιθανόν να υπάρχουν κατάλοιπα του θεσμού του λαϊκού κληρονομικού δικαίου της **τριμοιρίας**, που συναντούμε σε αρκετές πράξεις του κώδικα της Μητρόπολης Σισανίου και Σιατίστης, γνωστού και ως κώδικα Ζωσιμά. Σύμφωνα με αυτό η περιουσία του αποθανόντος, αν αυτός δεν είχε απογόνους, μοιραζόταν σε τρία μέρη, εκ των οποίων το ένα δικαιούνταν η σύζυγος, το άλλο ο πατέρας και οι άλλοι συγγενείς και το τρίτο πήγαινε σε μνημόσυνα της ψυχής και ελεημοσύνες. Είναι όμως πιθανό να υπάρχουν και κατάλοιπα άλλων παρόμοιων θεσμών κληρονομικού δικαίου¹⁹.

Τα ταφικά έθιμα

Συνέχεια αυτών των πράξεων αποτελούν οι ευεργεσίες, οι δωρεές, τα συσσίτια σε ευπαθείς κοινωνικές ομάδες, οι ενισχύσεις ιδρυμάτων κ.λπ., που προσφέρονται είτε με τη διαθήκη του αποθανόντος, είτε με απόφαση των συγγενών του. Οι παραπάνω δε πράξεις είναι πολύ συνηθισμένες στη Σιάτιστα και αποτελούν μέρος της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς των Σιατιστινών.

Εικ. 3.4: Συσσίτιο μαθητών στο 1ο Δημοτικό Σχολείο Σιάτιστας.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ Ο Λουκιανός σε έναν από τους νεκρικούς διαλόγους αναφέρει τον κυνικό φιλόσοφο Μένιππο ως τον μοναδικό που διέσχισε τον Αχέροντα και πέρασε στον Άδη χωρίς να πληρώσει, αφού ο τρόπος ζωής του ήταν τέτοιος, που δεν είχε ούτε τον οβολό για τα πορθμεία, και δίνει έναν πολύ ενδιαφέροντα διάλογο του Μένιππου με τον Άδη.

² Τα ταφικά έθιμα περιγράφονται λεπτομερώς στο βιβλίο *Ιστορικά σημειώματα περί Σιατίστης και λαογραφικά αυτής*, Υπό Φιλίππου Αν. Ζυγούρη, σ.114-118.

Επίσης στα ταφικά έθιμα αναφέρεται και ο κ. Γεώργιος Μπόντας στο βιβλίο του *Από το λίκνο στη στερνή κατοικία* σ.14-15.

³ π.χ. Γεώργιος Μ. Μπόντας, *Από το λίκνο στη στερνή κατοικία* σ. 15. Φίλιππος Αν. Ζυγούρης, *Ιστορικά σημειώματα περί Σιατίστης και λαογραφικά αυτής*, σ.117-118.

⁴ Το καλοκαίρι του 1952 ήρθε στη Σιάτιστα ο καθηγητής της Λαογραφίας Γεώργιος Αναστασίου Μέγας, με καταγωγή από τη Σιάτιστα, και ηχογράφησε τα δημοτικά τραγούδια της πατρίδας του. Περιγραφή της ηχογράφησης κάνει ο Αναστάσιος Π. Τσίπου σε άρθρο του με τίτλο *Η ηχογράφηση των Δημοτικών τραγουδιών της Σιάτιστας (Από το κελάρι των αναμνήσεων)* στο περιοδικό ΣΙΑΤΙΣΤΙΝΑ, τεύχος 13 του 1995. Τα δύο μοιρολόγια που ηχογράφησε τότε ο Γ. Μέγας υπάρχουν στο cd που συνοδεύει το βιβλίο: *Ελληνικά δημοτικά τραγούδια*, τ. Γ', Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη και Σπυρ. Δ. Περιστέρη. Φωτομηχανική Ανατύπωση. Εν Αθήναις 1999.

⁵ Χρ. Καπνουκάγιας, *Ο Πατέρας μου*, σ. 152-154.

⁶ πρωτιές: υπερυψωμένοι χώροι εκατέρωθεν του τζακιού, τις οποίες οι ιδιοκτήτες έστρωναν με στρωσίδια και κάθονταν πάνω σε αναπνευστικά μαξιλάρια ή έστρωναν και κοιμούνταν.

⁷ σαχνισί ή σαχνισί: κλειστός εξώστης, ο οποίος αποτελεί προέκταση του εσωτερικού χώρου, φέρει στις πλευρές παράθυρα και υποβαστάζεται (εξωτερικά) από ξύλινα δοκάρια.

⁸ Ο Βασίλειος Μήκας ήταν σύζυγος της αδελφής του Χρίστου Καπνουκάγια Μαλαματής.

⁹ ζωγραφισμένο δωμάτιο. Σε άλλο σημείο του βιβλίου του ο Χ. Καπνουκάγιας λέει πως το δωμάτιο ζωγράφησε ο συγγενής τους Χριστόδουλος Ντέμπας.

¹⁰ Την ίδια πληροφορία δίνει και ο Φ. Ζυγούρης.

¹¹ Το γεύμα της μακαρίας σήμερα στη Σιάτιστα περιλαμβάνει συνήθως νηστίσιμα εδέσματα, (φασόλια, πατάτες φούρνου, ελιές) όμως τόσο από το Αρχείο Ζουπάν-Μωραΐτη-Περικλέους όσο και από τον κώδικα Ζωσιμά (πράξη 30) διαπιστώνουμε πως παλιότερα μοιραζόταν και κρέας.

¹² Το ψωμί δεν το κόβουν με το μαχαίρι, αλλά το σπάζουν με το χέρι.

¹³ Σήμερα συνηθίζεται τα κόλλυβα να γίνονται σε κάποιο ζαχαροπλαστείο. Παλιότερα όμως τα έκαναν συνήθως οι γυναίκες στο σπίτι, έκαναν επτά ή εννέα απλάδες, βοηθούσε όλη η γειτονιά για τον στολισμό των απλάδων, και μοιράζονταν στην εκκλησία αλλά και στους χώρους που σύχναζε ο εκλιπών (π.χ. καφενείο, εργασία κ.λπ.).

¹⁴ Πιθανότατα η πλάκα να ήταν από τον τάφο του Θεόδωρου Εμμανουήλ κτήτορα του Αρχοντικού Πούλκως, καθώς στην είσοδο του Αρχοντικού αυτού υπήρχε κτητορική πλάκα που τα γράμματα τα οποία ήταν χαραγμένα στην πέτρα κατά τον Ν. Μουτσόπουλο δηλώνουν το όνομα Θ(εό)δ(ω)ρ(ος) Μ-ν-λ- -.

Εικ. 3.1

Ο Θεόδωρος Εμμανουήλ υπογράφει σε έγγραφο που υπάρχει στο κειμηλιοφυλάκιο της Ιεράς Μονής Αγίου Νικάνορα Ζάβορδας.

¹⁵ Η συνήθεια παραμένει ακόμα, αλλά τα μαύρα φοριούνται για πολύ κοντινούς συγγενείς και για μικρό χρονικό διάστημα.

¹⁶ Τη συνήθεια να φορούν «πένθος» είχαν και σε άλλα μέρη. Στην εικόνα 3.2, ο στρατιώτης με το περιβραχιόνιο υπηρετούσε σε στρατιωτική μονάδα η οποία έλαβε μέρος στη μάχη της Σιάτιστας. Ο Χρίστος Καπνουκάγιας (*Η Μητέρα μου* σ.68) γράφει πως η μητέρα του, όταν πενθούσε, επένδυε το κόκκινο φέσι της με μαύρη τσίπα (τσίπα λεγόταν το λεπτό διαφανές ύφασμα).

¹⁷ Απόσπασμα επιστολής Δ. Αργυριάδη προς τον Κ. Τακιατζή με ημερομηνία 25/8/1861.

¹⁸ Φ. Κουκουλέ, *Βυζαντινών βίος και πολιτισμός*, τόμος 4, σ.188. Στο αρχείο Ζουπάν-Μωραΐτη-Περικλέους (έγγραφο 191) καταγράφεται έξοδο 10 γρόσια ως αμοιβή στον δάσκαλο για τον επικήδειο λόγο στην κηδεία του συζύγου της Ελένης Ζουπάν τον Μάιο του 1837. Αρχαιοελληνική συνήθεια επίσης, σύμφωνα με τον Φ. Κουκουλέ, (*Βυζαντινών βίος και πολιτισμός*, τόμος 4, σ.190) ήταν να κόβουν ένα κομμάτι ύφασμα, μια κορδέλα, από το σάβανο. Την κορδέλα αυτή οι Σιατιστινοί την έδεναν στο παράθυρο του δωματίου όπου ξενύχνησε ο νεκρός και ήταν δεμένη εκεί για σαράντα ημέρες.

¹⁹ Σε άλλες πράξεις, όπου φαίνεται πως οι αποθανόντες είχαν παιδιά, πάλι ένα μέρος της περιουσίας πήγαινε υπέρ των ψυχών και των πτωχών, σε πολλές δε περιπτώσεις αυτό το καθόριζε ο ίδιος ο αποθανών με τη διαθήκη του.

4.ΤΟΠΙΚΑ ΠΑΝΗΓΥΡΙΑ

siatistanews.gr

Τοπικά πανηγύρια

«Πανηγύρι» θεωρείται ο πάνδημος εορτασμός θρησκευτικής γιορτής ή επετείου. Επίσης πανηγύρι θεωρείται και το ομαδικό ξεφάντωμα¹. Πανηγύρια πραγματοποιούνται και για εμπορικούς σκοπούς (εμποροπανηγυρίς), καθώς και για άλλους λόγους, αφού σήμερα με τον όρο «πανηγύρι» αποκαλούνται και επιστημονικές εκδηλώσεις².

Η έρευνα του Φ. Κουκουλέ έδειξε πως τα πανηγύρια είναι εκδηλώσεις που έχουν τις ρίζες τους στην Αρχαία Ελλάδα. Πανηγύρια γινόταν και στη Ρωμαϊκή εποχή καθώς και στο Βυζάντιο. Πληροφορίες για εμποροπανηγύρεις στην πόλη της Σιάτιστας δεν εντοπίσαμε. Στο αρχείο Ζουπάν-Μωραΐτη σώζεται ένα γράμμα που έστειλε στις 14 Αυγούστου 1831 ο Γεώργιος Ζήσης³ από τη Σιάτιστα, στη γυναίκα του στην Κοζάνη, όπου γράφει: *Κρασί πούλησα ως τώρα περίπου σαράντα φορτώματα με τιμή που άρχισε από 55 γρόσια και κατέληξε στα 60. Ρακί πούλησα ως 350 οκάδες προς 65 παράδες την οκά. Ως το βράδυ ακόμα τι θα πωλήσω ο κύριος γινώσκει. Αρχισα και λιανικώς να πωλώ με την οκά προς παράδες 26.* Το περιεχόμενο του γράμματος παραπέμπει σε γιορτή/πανηγύρι/εμποροπανηγυρή, λόγω της ημερομηνίας αποστολής - παραμονή Δεκαπενταύγουστου- των μεγάλων ποσοτήτων κρασιού και του τρόπου πώλησης, χοντρικώς αρχικά και μετά συγχρόνως και λιανικώς. Άλλες πληροφορίες σε αρχεία που να παραπέμπουν σε πανηγύρι/εμποροπανηγυρή στην πόλη μας δεν εντοπίσαμε. Αντίθετα υπάρχουν πολλές γραπτές⁴ και προφορικές μαρτυρίες που δείχνουν ότι οι Σιατιστινοί πήγαιναν σε εμποροπανηγύρεις, όπου πωλούσαν τα εμπορεύματά τους ή αγόραζαν εμπορεύματα, καθώς και σε ζωοπανηγύρεις, όπου αγόραζαν ζώα. Ενώ εμποροπανηγύρεις στη Σιάτιστα τουλάχιστον τα νεότερα χρόνια δεν είχαμε, είχαμε και έχουμε πολλούς. (π.χ. Αγίας Παρασκευής, Αγίου Νικάνορα, Αϊ Γιάννη⁵) πάνδημους εορτασμούς θρησκευτικών γιορτών. Στους εορτασμούς αυτούς την παραμονή συνήθως της γιορτής αλλά και ανήμερα γίνονταν ομαδικά γλέντια και ξεφαντώματα, είχαμε.

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Εικ. 4.1: Μπουνιώτισες στο πανηγύρι στη Γιάνκοβη.

Τοπικά πανηγύρια

Ο Δημήτριος Χατζόπουλος, καθηγητής στο Γυμνάσιο Τσοτυλίου στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, δίνει και μια άλλη όψη των γιορτών και πανηγυριών αυτών που γίνονταν στη Σιάτιστα. Αναφερόμενος στην περίοδο του Μακεδονικού Αγώνα και ειδικά το 1903-04, γράφει πως *στη Σιάτιστα λειτουργούσε ανωτέρα επιτροπή (Μακεδονικού Αγώνα) που την αποτελούσαν πρόκριτοι της πόλης, και κάθε μήνα με τη πρόφαση πανηγυριού γινόταν συγκεντρώσεις πρακτόρων από τις περιφέρειες στη Σιάτιστα, για να ανταλλάσσουν σκέψεις και πληροφορίας για τις κινήσεων των σωμάτων. Στο πανηγυρικό δε εκκλησίασμα εκφωνούνταν πατριωτικοί λόγοι από κάποιο καθηγητή⁶. Παρόμοια είναι και η πληροφορία του Φ. Ζυγούρη:*

Οι θρησκευτικές εορτές και πανηγύρεις στις ιερές μονές, χρησίμευαν όχι μονάχα να γίνει ανανέωση παλαιών γνωριμιών, σύναψη νέων γνωριμιών, διαπραγματεύσεις και συμφωνίες εμπορικές μεταξύ των προσώπων της περιφέρειας, στην οποία ανήκεν η μονή, και των γειτονικών περιφερειών, αλλά και υπέκρυπταν την επιδίωξη σκοπών εθνικής δράσης, γιατί εκεί συνέρχονταν παράγοντες εθνικοί με το πρόσχημα να εκπληρώσουν καθήκοντα θρησκευτικά⁷.

Ένα ξεχωριστό πανηγύρι είναι «του παναΰρ' στου Τσιαρούσινου», που γίνεται την ημέρα που η εκκλησία μας γιορτάζει την κοίμηση της Θεοτόκου. Η παράδοση λέει πως το πανηγύρι τελείται εδώ και τρεις αιώνες. Διαβάζοντας τα σχετικά με το πανηγύρι του Μικρόκαστρου κείμενα, τα οποία δημοσιεύτηκαν σε διάφορα έντυπα, και μελετώντας το φωτογραφικό υλικό που σώζεται καταλαβαίνουμε και την εξέλιξή του.

Ένα τέτοιο κείμενο δημοσίευσε ο Γ. Χατζηκυριακού⁸ που περιόδευσε τη Μακεδονία το 1905-06. Ο Γ. Χατζηκυριακού κατά την περιοδεία του αυτή βίωσε το πανηγύρι στο Τσιαρούσινο και όπως ο ίδιος γράφει απόλαυσε όλη εκείνη τη χαρά την οποία εμπνέουν τα αγνά του Ελληνικού λαού ήθη και έθιμα των διασκεδάσεων και των γνωστών προγονικών Ελληνικών χωρών.

Με ένα εκτενές δημοσίευμα στην εφημερίδα *Νεολόγος* της Κωνσταντινουπόλεως, φ. της 30^{ης} και 31^{ης} Αυγούστου του 1926, ο Ν. Σφενδόνης, ως απεσταλμένος της παραπάνω εφημερίδας για έρευνα στη Δ. Μακεδονία, περιγράφει το ίδιο πανηγύρι όπως το βίωσε αυτός τη χρονιά εκείνη.

Εικ. 4.2: Εφημερίδα *Νεολόγος* της Κωνσταντινουπόλεως, φ.30^{ης} Αυγούστου 1926.

Στην υπαίθρου χώρα τα θρησκευτικά αυτά πανηγύρια εκτός από τις ιεροτελεστίες, αποτελούν τις μοναδικές ευκαιρίες κατά τις οποίες οι χωρικοί διασκεδάζουν. Γι' αυτό όπως σε κάθε εποχή της Παγκοσμίου Ιστορίας των λαών οι θρησκευτικές εορτές παρέχουν την ευκαιρίαν εις τις μάζες της υπαίθρου κυρίως, να ξεσκάσουν επ' ευκαιρία της εορτής του τάδε Αγίου, του οποίου την μνήμην επιτελούν.

Βλέποντας την χαράν, την ζωηρότητα την ευθυμίαν μετά της οποίας σπεύδουν οι προσκυνηταί εις το πανηγύρι, διερωτάται κανείς αν η πίστις είναι εκείνη που τους οδηγεί στους τόπους του εορτασμού ή η ιδέα της απολαύσεως. Είναι και τα δύο μαζί χωρίς να μπορεί κανείς να βιάσει τον εαυτόν του να δώσει θέσιν προς υποχώρησιν εις το ένα των δύο συναισθημάτων.

Αλλ' ας παρακολουθήσωμεν τους προσκυνητάς μας. Σούστες, κάρρα, αυτοκίνητα, άλογα και παν μέσον συγκοινωνίας τίθεται εις κίνησιν την παραμονήν της Παναγίας από όλα σχεδόν τα χωρία της Κοζάνης, Σιατίστης, Λειψίστης, Βρογκίστης κ.τ.λ., οι χωρικοί συν γυναιζί και τέκνοις με τα γιορτινά των, με τα τρόφιμα της εικοσιτετραώρου διασκεδάσεως, με τα βαρέλια και νταμιτζάνες γεμάτα κρασί, ξεκινούν και σε ατελείωτες σειρές οδεύουν απ' όλα τα σημεία για το Τσιρούσινο.

Στο σούρουπο, όλοι έχουν τακτοποιηθή. Τα δωμάτια του Ηγουμενίου έχουν καταλειφθεί από τους επισήμους, τα διάφορα δε κελιά απ' όσους εκ των προσκυνητών επρόφθασαν...

...όλοι ανυπομονούν να τελειώσει η αγρυπνία για ν' αρχίσει το γλέντι. Πριν απ' αυτήν αι μουσικαί σιγούν και κανείς δεν χορεύει. Οι πωληταί

Τοπικά πανηγύρια

καθισμένοι μπροστά στις πραμμάτιές των, με αναμμένα φανάρια φωνοκοπούν για τις χάρες των εμπορευμάτων.

Αλλ' ιδού ο εσπερινός ετελείωσεν. Το σύνθημα δίδεται και αρχίζουν τα «λαλούμενα», η μεθυστική απόλαυσις των προσκηνητών.

Στη συνέχεια ο ανταποκριτής περιγράφει τη διασκέδαση, τη μουσική στην οποία η παρέα του ανταποκριτή αναγνωρίζει γνωστά τραγούδια από οπερέτες, με δυσκολία όμως λόγω της προσπάθειας των μουσικών να εναρμονίσουν ένα φοξ τρότ ή ένα ταγκό με τον τοπικό συρτό, τον οποίον υψηλόκορμες Κοζανίτισες κρατώντας την ουράν του φορέματός των χορεύουν στο λιθόστρωτο του Μοναστηριού. Και καταλήγει ο ανταποκριτής:

Φανταστήτε την έκπληξή μας όταν καταλλήλως τροποποιηθείσα η «Βαλέντσια» εχορεύετο ως συρτός απ' τους χωρικούς!!!

Και το γλέντι συνεχίζεται όλη νύχτα αγρυπνούντων πάντων και πασών.

Σύμφωνα με την ανταπόκριση την επόμενη ημέρα ο χορός ξεκίνησε από τα χαράματα και, παρόλο που άρχισε η λειτουργία, δεν διακόπτεται. Μόνο όταν φτάνει ο δεσπότης Σιατίστης, ο Σεβασμιότατος Σισανίου και Σιάτίστης Αγαθάγγελος, για λίγα λεπτά σωμαίνουν οι μουσικές και σταματούν οι χοροί.

Εικ. 4.3: Εφημερίδα *Νεολόγος* της Κωνσταντινουπόλεως, φ.31^{ης} Αυγούστου 1926.

Την προσέλευση των Σιατιστινών ο ανταποκριτής περιγράφει ως εξής:

Εδώ τώρα είναι που είναι το πανηγύρι.

Οι Σιάτιστις λόγω του ότι η πατρίς των ευρίσκεται πλησιέστερον προς το Μοναστήρι την εορτήν του Τσιρούσινου την θεωρούν ιδικήν των μάλλον γι' αυτό η ημέρα της Παναγίας είναι γι' αυτούς ημέρα λαμπρής πανηγύρεως. Οι γυναίκες της Σιατίστης δεν κατεβαίνουν την

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

ημέραν εκείνην στο Μοναστήρι επειδή δέχονται τους κατοίκους των άλλων χωριών μετά την εκκλησίαν στην Σιάτιστα, κατεβαίνουν όμως οι άνδρες. Γραφικώτατο το θέαμα των πανηγυριστών Σιατιστέων. Κατεβαίνουν σύμφωνα με την εθιμοτυπίαν εις τρεις σειράς. Πρώτοι καταφτάνουν καλπάζοντες οι νέοι από 12-16 χρονών, σε λίγο οι έφηβοι και τελευταίοι με την σοβαρότερην εμφάνισιν οι άνδρες. Όλοι έχουν στρωμμένες στις σέλες των αλόγων κόκκινες φλοκάτες βελάντσες και άσπρο μαξιλάρι, οι χაίτες και οι λαιμοί των αλόγων είναι στολισμένοι με άνθη, χάντρες, κορδέλες κ.τ.λ. κι' αυτοί καμαρωτοί εύμορφοι καβαλλάρηδες με καλπασμόν κατεβαίνουν το βουνό, και ύστερα ανάμεσα από μια δενδροστοιχία έξω από το Μοναστήρι ξεπεξεύουν και μπαίνουν στο χορό κι' αυτοί, με ιδικήν των μουσικήν, η οποία προηγήθη της σειράς των ανδρών. Ως εδώ πια τελειώνει η σύνθεσις της γενικής όψεως της πανηγύρεως. Όσοι ήταν να έλθουν ήλθαν.

Τα επόμενα χρόνια ακολουθούν πολλά δημοσιεύματα σε εφημερίδες, περιοδικά και βιβλία που αναφέρονται στο πανηγύρι της Παναγίας, από τα οποία διαπιστώνουμε πως το έθιμο διατηρήθηκε με κάποιες αλλοιώσεις που φέρνει ο χρόνος, η τεχνολογία και οι ανάγκες της κάθε εποχής⁹.

Παραθέτουμε στη συνέχεια κάποια χαρακτηριστικά αποσπάσματα δημοσιευμάτων, από τα οποία διαμορφώνουμε εικόνα για τον στολισμό του αλόγου, την αναχώρηση της παρέας των καβαλλάρηδων για το Μοναστήρι, τα τραγούδια που τραγουδούσαν κατά τη διαδρομή, την επιστροφή τους στη Σιάτιστα, την υποδοχή τους στην πόλη και το γλέντι που επακολουθούσε:

Ο στολισμός του αλόγου.

Το τετράποδο, που θα έφερνε στη ράχη του τον καβαλλάρη, έπρεπε να έχει γιορτινή εμφάνιση. Ειδικό διακοσμητικό εξοπλισμό. Στο λαιμό κορδόνι με φούντες και χαμαϊλί και στη θέση του κουδουνιού σκλίβες (δόντια αγριόχοιρου). Στο γκέμι ή καπίστρι χάντρες άσπρες και γαλάζιες. Στο μέτωπο στρογγυλό καθρεπτάκι και στα αφτιά ηλιοτήρια και ζουκούμια. Στην ουρά πλεξούδες και πολύχρωμες κορδέλες. Στη σέλα ή στο σαμάρι κόκκινη φλοκάτη ή μαξιλάρι κεντημένο. (απόσπασμα από το βιβλίο του Δ. Ν. Παπαναούμ, Λαογραφικά Σιατίστης με θέμα: Στην Παναγία στο Τσιαρούσινο, σ.64-65).

Τοπικά πανηγύρια

Εικ. 4.4: Ο στολισμός του αλόγου με ζουκούμια.

Εικ. 4.5: Στολισμένα άλογα. Διακρίνονται τα καθρεπτάκια στο μέτωπό τους.

Η επίσκεψη κοζανιτών καβαλάρηδων και η αναχώρηση σιατιστινών και κοζανιτών καβαλάρηδων για το Μοναστήρι.

Από την παραμονή της 15 Αυγούστου, ημέραν <γεμάτη> από ευχάριστες προετοιμασίες για τη Σιάτιστα, επισκέπτονταν αυτήν έφιπποι και με θορυβώδη όργανα (τα νταούλια) οι Κοζανίτες. Ευσταλείς και υπερήφανοι νέοι, γεμάτοι από σφρίγος έρχονταν άλλοι να ενωθούν στη Σιάτιστα με τους εκεί φίλους τους και <να> κάμουν μια παρέα εορταστών και άλλοι να μεταβούν από την εσπέρα στην Ιερά Μονή. Ο κόσμος της Σιάτιστας έβγαινε σε υποδοχή και δείχνονταν προθυμότατοι στο να παράσχουν θερμή φιλοξενία την εσπέρα εκείνη. Την πρωία της επομένης, πριν ανατείλει ο ήλιος, καταρτίζονταν οι εορταστικές ομάδες και ελάμβαναν την άγουσα στην Ιερά Μονή με τη συνοδεία και των μουσικών οργάνων. Καμαρωτοί επάνω σε ίππους ή ημιόνους, τους οποίους έχουν στολίσει με άνθη στα κεφάλια, έχουν σπλίσει με χαλινάρια που αστράφτουν και με αναβολείς¹⁰ που λάμπουν και έχουν καλύψει τα σάγματα (τα σαμάρια) με κόκκινες γιάμπολες¹¹, σιγοβαδίζουν σαν να πρόκειται για καμιά παρέλαση επιθεώρησης. Οι δρόμοι της Σιάτιστας αντηχούν από τα όργανα και τους βηματισμούς των ζώων, μα αυτά όχι περισσότερο της ώρας, κατόπιν βασιλεύει σιγή νεκρική στην πόλη. (απόσπασμα από το βιβλίο του Φ. Ζυγούρη, Ιστορικά σημειώματα περί Σιατίστης και λαογραφικά αυτής, σ.154-155).

Τα τραγούδια των καβαλάρηδων.

«Εις κύκλον καθίστε, τις πλόσκες γεμίστε κι ο δείπνος ας είναι των δούλων λιτός. Ζουν άλλοι εις άλλας τρυφάς και κραιπάλας, πλην είναι ο βίος των δούλων πικρός».

(Φ. Ζυγούρη, Ιστορικά σημειώματα περί Σιατίστης και λαογραφικά αυτής, σ.154-155).

Τα τραγούδια παίρνουν και δίνουν: «Καβάλλα πάν στην εκκλησιά καβάλλα προσκηνούσαν».

(Παν. Τσαούση, Εφημερίς της Σιατίστης, Ο εορτασμός της Παναγίας στην Σιάτιστα και στο Μικρόκαστρο).

Η επιστροφή των καβαλάρηδων

Οι μεγάλοι, αφού έχουν παρακολουθήσει τη λειτουργία στην Ιερά Μονή, αποσύρονται στο εκκλησάκι του Αϊ-Λιά, που βρίσκεται στο άκρο του χωριού προς τη Σιάτιστα. Εκεί, κάτω από τη σκιά των γηραιών δρυών, παίρνουν το πρόγευμά τους και πίνουν από το εκλεκτό κρασί της Σιάτιστας, που το έχουν φέρει στις απαραίτητες ιστορικές πλόσκες. (Φ. Ζυγούρης, *Ιστορικά σημειώματα περί Σιατίστης και λαογραφικά αυτής*, σ.155).

Εικ. 4.6: Η επιστροφή των καβαλάρηδων.

Σε κάποια στιγμή μακριά στο κλώσμα του δρόμου, προβάλλουν οι πρώτοι καβαλάρηδες. Πλησιάζουν. Ακολουθούν κι' άλλες παρέες, κι' άλλες... Το θέαμα είναι υποβλητικό, μεγαλόπρεπο, συναρπαστικό. (Δ. Ν. Παπαναούμ, *Λαογραφικά Σιατίστης, Στην Παναγία στο Τσιαρούσινο*, σ.66).

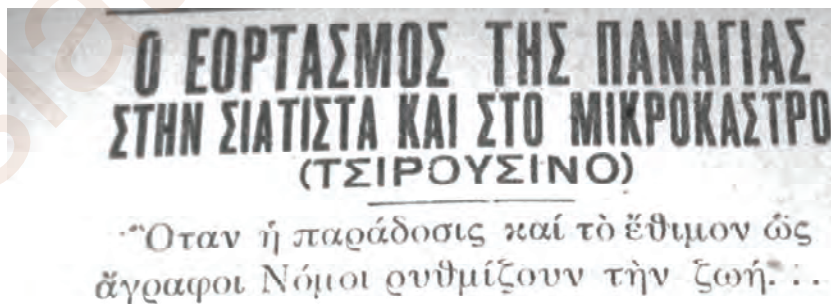
Τοπικά πανηγύρια

Εικ. 4.7: Καβαλάρηδες στο δάσος Χαΐρ (Δεκαπενταύγουστος 2009).

Εκείνο όμως το οποίο υπερέχει σε κάλλος και μεγαλοπρέπεια είναι η επιστροφή των προσκυνητών και πανηγυριστών στη Σιάτιστα. Όσοι απ' τους Σιατιστείς δεν είχαν την ευκαιρία να πάνε στο πανηγύρι, μόλις πλησίασε το μεσημέρι βγήκαν στην Αγία Τριάδα πάνω, να υποδεχθούν τους Πανηγυριάτες. Άλλοι πάλι, που δεν αντέχουν στον καυστικό ήλιο του Αυγούστου, περίμεναν κάτω από τον πλάτανο της χώρας να περάσει η μεγαλόπρεπη αυτή διαδήλωση με τα συγκινητικά τραγούδια και τους ήχους της εγχωρίου μουσικής.

(Παν. Τσαούσης, Εφημερίς της Σιατίστης, *Ο εορτασμός της Παναγίας στην Σιάτιστα και στο Μικρόκαστρο*).

Εικ. 4.8: Ο τίτλος του άρθρου της εφημερίδας *Εφημερίς της Σιατίστης*, το οποίο αναφέρεται στο πανηγύρι στο Μικρόκαστρο.

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Φθάνουν στο Γκραντίσι, ανασυντάσσονται και με τάξη παρελαύνουν προ του πλήθους και διασκορπίζονται στους δρόμους και στα σπίτια της Σιάτιστας. Όταν περνούν από την πλατεία των Τριών Πηγαδιών σταματούν, αφιπεύουν και χορεύουν εκεί συνήθως τον Αρβανίτικο χορό, που είναι σύμφωνος με το παράστημα και την περιβολή των εορταστών, γιατί την ημέρα αυτή προπάντων τα παλικάρια της Γεράνειας Σιατίστης όλα ντύνονται με μανδύες ευζωνικούς και φουστανέλες ολόλευκες και ολοκάθαρες και σιδηρωμένες της ώρας και με όλα τα παρεπόμενα, χολέβες, ζώνες, τσαρούχια και στον καιρό της Τουρκοκρατίας προκαλούσαν τα ρίγη της εθνικής συγκίνησης των θεατών και τα παταγώδη (ενθουσιώδη) χειροκροτήματα. Όλην την μέρα η Σιάτισσα βοΐζει από τους ήχους των μουσικών οργάνων, από τα τραγούδια και τα ποδοβολητά των ζώων. (Φ. Ζυγούρης, Ιστορικά σημειώματα περί Σιατίστης και λαογραφικά αυτής, σ.155-156).

Εικ. 4.9: Η είσοδος των καβαλάρηδων στην πόλη (δεκαετία 1960).

Τοπικά πανηγύρια

Καβαλλάρηδες και πεζοί προχωρούν προς την πόλη. Αρχίζουν οι επισκέψεις στους Παναγιώτηδες. Τ' άλογα παραδίδονται στα αφεντικά τους, αφού παρελάσουν από το ένα άκρο της Σιάτιστας ως το άλλο πολλές φορές, επιδεικνύοντας τις δικές τους και των καβαλλάρηδων τις χάρες. Συνεχίζονται επισκέψεις και γλέντια ως τα ξημερώματα της άλλης ημέρας, οπότε λήγει το πανηγύρι.

(Δ. Ν. Παπαναούμ, *Λαογραφικά Σιατίστης, Στην Παναγία στο Τσιαρούσινο*, σ.66).

Εικ. 4.10: Καβαλλάρηδες στο Παζάρι της Χώρας, μπροστά από το εστιατόριο Κ. Πολύζου και το εμπορικό κατάστημα Λ. Γκερεχτέ, τη δεκαετία του 1950. (Οι καβαλλάρηδες τότε έμπαιναν στην πόλη από τη συνοικία Αργάτ'κα και μέσω της οδού Ν. Κλαδά και της πλατείας Εμπορίου κατευθύνονταν στην πλατεία «Γρία Πηγάδια».

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Εικ. 4.11: Δεκαπενταύγουστος 1973. Παρέα καβαλάρηδων συνοδεία μουσικών στην είσοδο της Σιάτιστας¹².

Εικ. 4.12: Καβαλάρηδες κατευθύνονται στη Γεράνεια για επισκέψεις και γλέντι.

Τοπικά πανηγύρια

Η φιλόλογος Βασιλική Σιάσιου σε άρθρο με τίτλο *Οι καβαλάρηδες του 15Αύγουστου-Προσέγγιση στο έθιμο*, που γράφτηκε για το γύρισμα video αφιερωμένου στο έθιμο, το οποίο μεταδόθηκε και βρίσκεται στο αρχείο του τηλεοπτικού καναλιού «ΔΥΤΙΚΟΣ ΔΙΑΥΛΟΣ», παραλληλίζει το έθιμο αυτό με τα αρχαία πανηγύρια και ειδικά με τα αρχαία Παναθήναια που χάνονται στο βάθος των αιώνων και τελούνταν προς τιμήν της Παρθένου Αθηνάς. Στο ίδιο άρθρο η Βασιλική Σιάσιου αναφέρεται στη μετεξέλιξη του εθίμου, για την οποία γράφει τα εξής:

Τα τελευταία βέβαια χρόνια, καθώς το ζούμε εμείς ως σήμερα, το έθιμο έχει μετεξελιχθεί.

Έτσι οι καβαλάρηδες γλεντούν στις δυο πλατείες Χώρας και Γεράνειας από βραδís και τελούν τα λεγόμενα «Μπούνεια», γλέντι στο Μπούνο μαχαλά, ενώ ανήμερα το 15Αύγουστο το έθιμο έγινε πιο θεαματικό, πιο εντυπωσιακό, καθώς μετά την παρέλαση στον κεντρικό δρόμο εμπλουτίστηκε με τη συμμετοχή κοριτσιών και γυναικών, που δανείζονται τ' άλογα και σαν άλλες Αμαζόνες ανεβοκατεβαίνουν καλπάζοντας μόνες ή με νεαρούς καβαλάρηδες δημιουργώντας μια εικόνα γεμάτη ομορφιά, ζωντάνια, δροσιά και κέφι μέσα στην πόλη.

Εικ. 4.13: Μπουνιώτισσες στο Μοναστήρι της Παναγίας του Μικροκάστρου τη δεκαετία του 1960, όταν οι γυναίκες δεν «πήγαιναν στην Παναγία» με άλογα, έβγαιναν όμως αναμνηστικές φωτογραφίες καβάλα στο άλογο.

Εικ. 4.14: Κορίτσια και αγόρια καβαλάρηδες στο δάσος Χαΐρ, επιστρέφουν από το Μικρόκαστρο στη Σιάτιστα (Δεκαπενταύγουστος 2009).

Μια εξέλιξη του εθίμου που συντελέστηκε αθόρυβα τη δεκαετία του 1990 στη γειτονιά του Μπούνου, όπου φαίνονται γενικότερα οι ανάγκες και τα αίτια που οδηγούν στη δημιουργία ενός πανηγυριού και οι μεταλλάξεις που αυτό υφίσταται, περιγράφεται στη συνέχεια. Παλιότερα την παραμονή του Δεκαπενταύγουστου οι άντρες Μπουνιώτες γλεντούσαν συνήθως στο Μικρόκαστρο, όπου, όπως προαναφέρθηκε, γινόταν γλέντι. Μια παρέα από Μπουνιώτες, το 1987, σκέφτηκε να κάνει κάτι για να διασκεδάσουν κυρίως οι μάνες τους, που την ημέρα εκείνη δεν πήγαιναν στο Μικρόκαστρο. Αποφάσισαν λοιπόν να διοργανώσουν κάτι στη γειτονιά τους, με δικά τους τραπεζοκαθίσματα και φαγητά. Έτσι ξεκίνησε μια γιορτή, που την ονόμασαν «Μπούνεια». Περιποιούνταν τη γειτονιά τους και την διακοσμούσαν με αφίσες που ζωγράφιζαν τα κορίτσια της γειτονιάς.

Εικ. 4.15: Αφίσες με τις οποίες διακοσμούσαν η πλατεία του Μπούνου (Κατούρας) στα «Μπούνεια».

Μεγάλο πρόβλημα στα «Μπούνεια» ήταν η ανεύρεση μουσικών, καθώς αναφερόμαστε σε μια περίοδο όπου οι παλιοί μουσικοί της Σιάτιστας είχαν εγκαταλείψει το επάγγελμα, ενώ οι νέοι δεν είχαν ακόμα εμφανιστεί. Με αρκετές προσπάθειες κατάφερναν να βρουν κάποιους μουσικούς από άλλες περιοχές, έστω και αν αυτοί δεν τους ικανοποιούσαν απόλυτα. Όταν ο Μπούνος πενθούσε την απώλεια ενός Μπουνιώτη και ειδικά νέου, «Μπούνεια» δεν γίνονταν. Τον χορό συνήθως άνοιγε η παλιότερη Μπουνιώτισσα και ακολουθούσαν οι νέοι. Στη γιορτή συμμετείχαν και επισκέπτες από άλλες γειτονιές, που χρόνο με τον χρόνο γίνονταν όλο και περισσότεροι. Τα τραπέζια και οι καρέκλες της γειτονιάς και τα φαγητά που έκαναν οι γυναίκες δεν έφταναν για να εξυπηρετήσουν το πλήθος που μαζευόταν στη γειτονιά. Έτσι μπήκε στη συνεστίαση αυτή το πλαστικό τραπέζι και η πλαστική καρέκλα, καθώς και τα σουβλάκια, οι μύρες και τα αναψυκτικά, για να καλυφθούν οι ανάγκες των επισκεπτών, ενώ την ευθύνη για τη διοργάνωση της γιορτής, που είχε αρχικά η γειτονιά ανέλαβε πλέον η παρέα των καβαλάρηδων, η οποία μετέθεσε τη γιορτή στις 13 Αυγούστου, για να είναι ξεκούραστοι για τον

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Δεκαπενταύγουστο. Με απόφαση της παρέας η γιορτή το 2011 άλλαξε χώρο, γίνεται στον αύλειο χώρο του Τραμπαντζείου Γυμνασίου.

Γλέντια τις παραμονές του Δεκαπενταύγουστου γίνονται και από άλλες παρέες καβαλάρηδων σε διάφορα σημεία της πόλης.

Το πανηγύρι του Δεκαπενταύγουστου και οι διάφορες εκδηλώσεις που γίνονται την περίοδο αυτή αποτελούν έναν σημαντικό λόγο για να επισκεφτούν οι ξενιτεμένοι τον τόπο τους, ωστόσο δεν πρέπει να παρασυρόμαστε από τις διασκέδασεις και να χάνουμε το νόημα της μεγάλης αυτής γιορτής, ούτε να λησμονούμε τους λόγους για τους οποίους καθιερώθηκαν τα τοπικά πανηγύρια.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ «Ελληνικό Λεξικό» του Τεγόπουλου – Φυτράκη

² ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ

³ Με δαπάνη του εμπόρου Γεωργίου Ζήση εκ Κοζάνης εκδόθηκε το βιβλίο *Επιτομή Φυσικής Ιστορία* του Γεωργίου Κλήδους. Ο Γεώργιος Ζήσης αναφέρεται σε πολλά έγγραφα, από τα οποία φαίνεται πως ευεργετούσε τόσο την Κοζάνη όσο και τη Σιάτιστα. Ο γιός του Μάρκος παντρεύτηκε την κόρη της Ελένης Ζουπάν-Μωραϊτή και αναφέρεται ως ευεργέτης της Σιάτιστας.

⁴ Σχετικές πληροφορίες υπάρχουν στο βιβλίο του Αθανάσιου Ζ.Βαρσαμίδα *Η περιοχή του Βοΐου (Ανασελίτσα) της Δυτικής Μακεδονίας κατά τον 19^ο και αρχές 20^ο αιώνα*, σ.206-211.

⁵ Παλιότερα γινότανε πανηγύρι στις 29 Αυγούστου, του Αϊ-Γιάννη στη Γιάνκοβη χωρίς διασκέδαση, καθώς την ημέρα αυτή τηρούνταν νηστεία. Μετά τον εκκλησιασμό στο εκκλησάκι του Αϊ-Γιάννη της Γιάνκοβης πήγαιναν και έκοβαν τα πρώτα σταφύλια, που μόλις παρδάλιζαν. Τώρα διασκεδάζουν με μουσική, χορό και φαγητά την παραμονή της γιορτής τόσο στη Γιάνκοβη όσο και στην πόλη μας, στην εκκλησία του Αϊ-Γιάννη.

Πανηγύρι με ξεφάντωμα έκαναν οι γουναράδες την παραμονή του Προφήτη Ηλία.

⁶ Δ. Χατζόπουλος, *Αναμνήσεις από την δράσιν της Σιατίστης κατά τον Μακεδονικόν Αγώνα*, Σιατιστέων Μνήμη, Λεύκωμα Συλλόγου Σιατιστέων Θεσσαλονίκης, σ.Α.130.

⁷ Φιλίππος Αν. Ζυγούρης, *Ιστορικά σημειώματα περί Σιατίστης και λαογραφικά αυτής*, σ.154

⁸ Γ. Χατζηκυριακού, *Σκέψεις και εντυπώσεις εκ περιοδείας ανά την Μακεδονίαν μετά τοπογραφικών, ιστορικών και αρχαιολογικών σημειώσεων*, σ.68.

⁹ Ο Παναγιώτης Τσαούσης στην εφημερίδα με τίτλο *ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΣΙΑΤΙΣΤΗΣ* που εξέδιδε το 1935-36 δημοσίευσε άρθρο με τίτλο *Ο εορτασμός της Παναγίας στην Σιάτιστα και στο Μικρόκαστρο*.

Ο Φ. Ζυγούρης στα *Ιστορικά σημειώματα περί Σιατίστης και λαογραφικά αυτής* σ.154-156 αναφέρεται στο πανηγύρι στο Μικρόκαστρο, επίσης ο Δ. Παπαναούμ στο βιβλίο του *Λαογραφικά Σιατίστης*, στο κεφάλαιο 7.ΔΕΚΑΠΕΝΤΑΥΓΟΥΣΤΙΑΤΙΚΗ

ΗΘΟΓΡΑΦΙΑ, Στην Παναγία στο Τσιαρούσινο, σ.66, επίσης δίνει πολλές πληροφορίες για το πανηγύρι του Δεκαπενταύγουστου.

¹⁰ Αναβολέας, ο σιδερένιος κρίκος που κρέμεται από τη σέλα, στον οποίο πατάει ο ιππέας, για να ανεβεί στο άλογο.

¹¹ Γιάμπολη, βελέντζα, ολόμαλλο χειμωνιάτικο σκέπασμα υφαντό.

¹² Ντούλης τ' Γαλλ', (τύμπανο), Μπίτιας Τσιοτίκας, (νταούλι), Αθ.Μπίκας από Κοζάνη (κλαρίνο), Τσιώμος τ' Γαλλ' (κορνέτα), Νιώτας τ' Γαλλ' και Γρ. Τσιοτίκας (τρομπόνα).

ΟΙ ΜΟΥΣΙΚΟΙ ΤΗΣ ΣΙΑΤΙΣΤΑΣ

siatistanews.gr

Οι σχέσεις των Σιατιστινών με τη μουσική

Πολλοί είναι οι Σιατιστινοί που σε δημοσιευμένες εργασίες τους αναφέρονται στην εποχή και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες συνοικίστηκε η Σιάτιστα και οι απόψεις τους σχεδόν συμπίπτουν.

Ο σιατιστινός λόγιος εκπαιδευτικός Αθανάσιος Αργυριάδης σε άρθρο του με τίτλο: «Αυτοσχέδιος Διατριβή περί Σιατίστης υπό Αθ. Αργυριάδου», δημοσιευμένο στο φύλλο της 30^{ης}-4-1855 της εφημερίδας ΑΜΑΛΘΕΙΑ της Σμύρνης, γράφει για την πατρίδα του, τη Σιάτιστα: *«Πόλις ώραία και εὔκτιστος» συνοικισθεῖσα κατὰ τὴν 14^{ην} ἑκατονταετηρίδα ὑπὸ Ἑλλήνων τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἥθη χριστιανῶν, τοὺς ὁποίους ὁ τότε ἐκ τῆς Ἀσίας ἐπέλθων κλύδων καὶ ταύτην ἐκ τῶν πέριξ ὡς εἰς ἄσυλον συνώθησεν καὶ σε ἀπλούστερη διατύπωση: «Πόλις ώραία καὶ καλοχτισμένη», ἡ οποία συνοικίστηκε κατὰ τὴν 14^{ην} ἑκατονταετηρίδα ἀπὸ Ἕλληνας στὴ γλῶσσα καὶ Χριστιανούς στο θρήσκευμα, τοὺς ὁποίους ὁ κίνδυνος ποὺ τότε ἐνέσκηψε ἀπὸ τὴν Ἀσία τοὺς συμμαζέψε ἀπὸ τὴ γύρω περιοχὴ σ'αυτὴν (τὴ Σιάτιστα), γιατί τὴν εἶδαν ὡς ἀσφαλέςτερο καταφύγιο.*

Για την ίδια χρονική περίοδο ο Φίλιππος Ζυγούρης¹, στηριζόμενος σε αρχαιολογικά ευρήματα, δέχεται πως στην γειτονική της Σιάτιστας περιοχή υπήρχαν οι μικροί συνοικισμοί Τσερβένας, Πέτροβου κ.λπ. των οποίων οι κάτοικοι αναγκάστηκαν να καταφύγουν στη Σιάτιστα για ασφάλεια από τα διερχόμενα τουρκικά στίφη. Για τον ίδιο λόγο αργότερα έχουμε την άφιξη και την εγκατάσταση στη Σιάτιστα οικογενειών από πιο μακρινά μέρη (Πελοπόννησο, Σούλι, Μοσχόπολη), από τα οποία για διάφορες αιτίες αναγκάστηκαν να εκπατριστούν.

Οι ιδρυτές της Σιάτιστας και όσοι αργότερα εγκαταστάθηκαν στην πόλη, Έλληνες από διάφορες περιοχές, έφεραν μαζί τους και την άυλη πολιτιστική κληρονομιά τους. Μια κληρονομιά την οποία οι σιατιστινοίπραματευτάδες πλούτισαν με νέα στοιχεία φερμένα από τα Βαλκάνια και πόλεις της Μεσευρώπης, όπου ασκούσαν διαμετακομιστικό εμπόριο. Έτσι η Σιάτιστα έγινε πόλη με ποικίλα ἥθη και ἔθιμα και πλούσια μουσική παράδοση.

Πληροφορίες ενδεικτικές για το ενδιαφέρον των Σιατιστινών για μουσική παιδεία και για τους τόπους από όπου δέχονταν μουσικές επιρροές δίνουν αρχειακές πηγές όπως:

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

- Το έργο *Ενθυμήματα στρατιωτικά* του σιατιστινού Νικολάου Κασομούλη, στον πρώτο τόμο του οποίου ο συγγραφέας περιγράφει μια διασκέδαση, όπου αυτός έπαιζε μπουζούκι², ενώ σε άλλο σημείο του ίδιου τόμου γράφει πως πήρε το τσιβούρι του και άρχισε να λαλεί σιγά³. Διδάχτηκε δε συστηματικά ο Κασομούλης το τσιβούρι από δάσκαλο Οθωμανό, δερβίση στις Σέρρες.

- Το αρχείο Ζουπάν-Μωραΐτη, όπου σώζεται γράμμα με ημερομηνία 26-11-1828, που το έστειλε ο Γεώργιος Δ. Ζήση από την Πέστα (Πέστη) στη γυναίκα του και στο οποίο γράφει πως ο Μαρκούσης (ο γιός τους δηλ. ο Μάρκος Γεωργίου Ζήση, ευεργέτης αργότερα της Σιάτιστας) μαθαίνει βιολί μαζί με τον Δημήτρη.

Στη διακόσμηση των Αρχοντικών της Σιάτιστας συναντούμε θέματα με μουσικές σκηνές, στις οποίες απεικονίζονται διάφορα μουσικά όργανα:

Στο δωμάτιο του πρώτου ορόφου του Αρχοντικού Χατζημιχαήλ-Κανατσούλη το γνωστό με το όνομα ΠΑΝΘΕΟΝ, το οποίο ζωγράφησε το 1811 ο ζωγράφος Ευθύμιος εκ Παλαιών Πατρών⁴, υπάρχει η παράσταση «ΜΟΥΣΑΙ ΚΑΙ ΑΠΟΛΩΝ», στην οποία ο Απόλλων δεν απεικονίζεται με τη λύρα την οποία γνωρίζουμε από απεικονίσεις κυρίως σε αγγεία ή από γλυπτά έργα της αρχαίας εποχής, αλλά με έγχορδο όργανο με δοξάρι, ένα τύπο βυζαντινής λύρας, rabab ή rebec (το ριμπάπι που αναφέρει ο Ν. Κασομούλης στα *Ενθυμήματα Στρατιωτικά της Επανάστασεως των Ελλήνων*)⁵. Σε άλλη παράσταση του ίδιου δωματίου απεικονίζονται οι σειρήνες σαν μορφές με γυναικείο πρόσωπο και πόδια πτηνού, με φτερά και πούπουλα στο σώμα τους. Η μία από αυτές παίζει ένα πνευστό όργανο που μοιάζει με αυλό, η άλλη ένα έγχορδο με δοξάρι, rabab, και η τρίτη με ένα επίσης έγχορδο όργανο με δοξάρι, έναν τύπο βιολιού. Όλα τα παραπάνω ίσως ήταν όργανα γνωστά στον λαϊκό ζωγράφο από την καθημερινότητά του. Μουσικά όργανα απεικόνισε ο ζωγράφος και στις παραστάσεις με τις επιγραφές ΡΕΑ ΚΑΙ ΚΟΡΥΒΑΝΤΕΣ (απεικονίζονται μορφές με αυλό και τύμπανο), ΑΡΠΑΓΗ ΠΕΡΣΕΦΟΝΗΣ (το άρμα που μεταφέρει την Περσεφόνη ακολουθείται από δύο μορφές, η μία από αυτές παίζει αυλό και η άλλη τύμπανο), ΠΑΝ (ο Πάν εικονίζεται με το μουσικό όργανο το οποίο ονομάζεται σύριγγα ή φλάουτο του Πανός), ΔΙΟΝΗΣΟΣ (στην παράσταση απεικονίζεται μεταξύ των άλλων και μια μορφή με αυλό),

Οι Μουσικοί της Σιάτιστας

ΠΟΣΕΙΔΩΝ (τον Ποσειδώνα και την Αμφιτρίτη συνοδεύουν δύο μορφές με κόχλο, δηλαδή κοχύλι, φυσική σάλπιγγα) ⁶.

Εικ. 5.1: Οι Σειρήνες σε τοιχογραφία του δωματίου ΠΑΝΘΕΟΝ, του Αρχοντικού Χατζημιχαήλ-Κανατσούλη.

Εικ. 5.2: Παράσταση στο δωμάτιο ΠΑΝΘΕΟΝ του Αρχοντικού Χατζημιχαήλ-Κανατσούλη, η οποία απεικονίζει τον Απόλλωνα με τις Μούσες.

Σε μια τοιχογραφία του Αρχοντικού Κερατζή – Τσανασίδη, στην οποία εικονίζεται η νήσος Πρίγκιπος, ο λαϊκός ζωγράφος παραθέτει μια σκηνή από την κοινωνική και πολιτιστική πραγματικότητα της νήσου, η οποία αποτελεί ένα ζωγραφικό έργο γεμάτο μουσική. Στη σκηνή αυτή απεικονίζεται ένα μουσικό σύνολο αποτελούμενο από ένα ρασοφορεμένο πρόσωπο, το οποίο φαίνεται να γνωρίζει βυζαντινή μουσική, αφού βρίσκεται μπροστά σε ένα αναλόγιο με βυζαντινές νότες, και από δύο άλλους φρακοφορεμένους μουσικούς, εκ των οποίων ο ένας παίζει βιολί και ο άλλος παίζει λύρα. Ο Χρήστος Τσανασίδης στο βιβλίο του *Κι' όμως... οι τοίχοι μιλάνε*, θεωρεί πως ο ζωγράφος εδώ απεικονίζει υπαρκτά πρόσωπα που έζησαν σε διαφορετικές εποχές. Στο πρόσωπο του ρασοφορεμένου μουσικού αναγνωρίζεται, σύμφωνα με τον Χ. Τσανασίδη, ο *Μολδαβός, χριστιανός ορθόδοξος και Ρωμιός πρίγκιπας Δημήτριος Καντεμίρ (1673-1723), λόγιος, μουσικός, θεωρητικός της μουσικής, ιστορικός, γλωσσολόγος και γεωγράφος*. Αριστερά του Καντεμίρ αναγνωρίζεται ο Στραβογιώργης, ο οποίος εισήγαγε το μέγα βιολί στην

Οι Μουσικοί της Σιάτιστας

οθωμανική μουσική. Πέθανε το 1810. Το μουσικό σύνολο συμπληρώνει ένας μουσικός μεταγενέστερός τους, ο Βασιλάκης ο λυράρης, ο οποίος γεννήθηκε το 1845 στην κομόπολη Λίτρος, δίπλα από τη γενέτειρα των περισσότερων Ρωμιών μουσικών της Κωνσταντινούπολης, τη Σηλυβρία, και ο οποίος ξεκίνησε να παίζει λύρα αρχικά στους καφενέδες, χάρη όμως στην τριβή του απέκτησε πολύ υψηλού επιπέδου τεχνική, ώστε η λύρα να γίνει χάρη σ' αυτόν ένα πολύ βασικό όργανο στην απαιτητική λόγια μουσική της Πόλης. Ο μουσικός με το βιολί εκπροσωπεί τη δυτική μουσική, ο μουσικός με τη λύρα εκπροσωπεί την ανατολίτικη μουσική, ενώ τις δύο αυτές μουσικές-πολιτισμικές διαφορετικότητες έρχεται να γεφυρώσει ο εκπρόσωπος της βυζαντινής μουσικής στο μέσον του μουσικού συνόλου⁷. Η σκηνή με τη λόγια αυτή μουσική απευθύνεται σε μια κοινωνία που γνώριζε μουσική, και τέτοια ήταν και η κοινωνία της Σιάτιστας στο τέλος του 19^{ου} αιώνα που διακοσμήθηκε το σπίτι.

Εικ. 5.3: Το μουσικό σύνολο με τον Καντεμίρ, τον Στραβογιώργη και τον Βασιλάκη τον λυράρη. (Λεπτομέρεια της τοιχογραφίας με την Πρίγκιπο στο Αρχοντικό Κερατζή-Τσανασίδη).

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Παιδιά απόδημων Σιατιστινών, τα οποία είχαν τη δυνατότητα να κάνουν ανώτερες μουσικές σπουδές στην Ευρώπη, όπως ο Σπυρίδων Σαμάρας, γιος του απόδημου στη Βιέννη Σκαρλάτου Σαμάρα, που υπηρέτησε ως υπάλληλος στη *Γραμματεία της Επικρατείας επί του Β. Οίκου και των Εξωτερικών*, και ο Χαρίλαος Περπέσας, γιός του Κωνσταντίνου Περπέσα, σιατιστινού εμπόρου στη Λειψία και ευεργέτη των σχολείων της Σιάτιστας, αναδείχτηκαν μεγάλοι συνθέτες.

Το ενδιαφέρον των Σιατιστινών για τη μουσική δείχνει και η από τα χρόνια ακόμα της τουρκοκρατίας ίδρυση *Φιλοπτώχου Φιλαρμονικού Ομίλου* με την επωνυμία «ΕΥΤΕΡΠΗ», για τον οποίον δεν εντοπίσαμε άλλα στοιχεία, παρά μόνο μια ευχετήρια κάρτα του 1906, η οποία σώζεται στο αρχείο του σιατιστινού συλλέκτη Αθανασίου Σπύρου και στην οποία φαίνεται πως ο όμιλος δημιουργήθηκε πριν έναν χρόνο⁸.

Εικ. 5.4: Κάρτα του 1906, του Φιλοπτώχου Φιλαρμονικού Ομίλου «ΕΥΤΕΡΠΗ».

Μπορεί οι Σιατιστινοί να ενδιαφέρονταν για τη μουσική παιδεία, όπως δείχνουν οι αρχαιακές πηγές και τα οικογενειακά κειμήλια, επαγγελματικά όμως, μέχρι περίπου τα τέλη του 20^{ου} αι., με τη μουσική ασχολήθηκαν μόνο τα μέλη κάποιων οικογενειών, που ως

Οι Μουσικοί της Σιάτιστας

βασικό τους επάγγελμα είχαν το επάγγελμα του σιδερά⁹ και ασκούσαν παράλληλα και το επάγγελμα του μουσικού για βιοποριστικούς λόγους.

Οι επαγγελματίες μουσικοί της Σιάτιστας ήταν παρόντες σε όλες τις εκδηλώσεις των συμπατριωτών τους. Στον επάνω όροφο των αρχοντικών της Σιάτιστας, στο ανώι, υπήρχε ειδικά διαμορφωμένος χώρος για τους μουσικούς, που έπαιζαν στους γάμους και στις άλλες εορταστικές εκδηλώσεις¹⁰. Χαρακτηριστικά στη Σιάτιστα έλεγαν: Χαρά (Γάμος) χωρίς «όργανα» δεν γίνεται!

Ένα δημοσίευμα της εφημερίδας ΝΕΟΛΟΓΟΣ, φ. 1^{ης}/4/1867 δείχνει πόσο απαραίτητο θεωρούνταν το γλέντι με μουσικούς στον σιατιστινό γάμο. Το δημοσίευμα αυτό μεταξύ των άλλων γράφει: *Ὁ καιῖμακάμης Κορυτζᾶς μεταβὰς εἰς Σιάτισταν ἐξενίσθη παρὰ τῷ μητροπολίτῃ, παρὰ τὴν οἰκίαν τοῦ ὁποῖου <φιλοξενήθηκε ἀπὸ τον μητροπολίτη, δίπλα στο σπίτι του ὁποῖου> ἐγένετο γάμος τὴν ἑσπέραν ἐκείνην. Οἱ ἐν τῷ γάμῳ προσκεκλημένοι εἶχον μουσικὴν, τὴν ὁποίαν ἀκούσας ὁ καιῖμακάμης ἠρώτησε τὸν μητροπολίτην ἂν ἦτο δυνατόν νὰ τὴν ἔχωσιν δι' ὀλίγην ὥραν, ὅπως διασκεδάσωσι καὶ αὐτοί. Διατί ὄχι; εἶπεν ὁ ἀρχιερεὺς, καὶ ἀμέσως στέλλει νὰ τὴν ζητήσωσιν. Οἱ νεόνυμφοι καὶ οἱ προσκεκλημένοι ἔστειλαν νὰ εὔρωσι μίαν ἄλλην μουσικὴν, ἀλλ' ὁ καιῖμακάμης καὶ ὁ ἀρχιερεὺς, οἵτινες, ὡς φαίνεται, ἔπιον ἄκρατον, ἠθέλησαν νὰ λάβωσι καὶ ἐκείνην τὴν μουσικὴν καὶ ἔστειλαν νὰ τὴν ζητήσωσιν· οἱ τοῦ γάμου, οἵτινες δυνατόν ἐπίσης νὰ ἔπιον περισσότερο, δὲν ἠθέλησαν νὰ τὴν παραχωρήσωσιν· ἦλθον εἰς χεῖρας, πολλοὶ ἐξηπλώθησαν καὶ λέγεται μάλιστα, ὅπερ ἀμφίβολον, ὅτι δύο ἐφρονεύθησαν.*

Στις δύο μεταβυζαντινές εκκλησίες της Σιάτιστας στις οποίες εντοπίσαμε παραστάσεις του «Ἐν Κανά Γάμου» (στην εκκλησία της Αγίας Παρασκευῆς και στην εκκλησία του Αγίου Μηνά) απεικονίζεται μορφή με έγχορδο μουσικό ὄργανο.

Εικ. 5.5: Ο «Εν Κανά Γάμος», αγιογραφία στην εκκλησία του Αγίου Μηνά.

Η εγκατάσταση των μουσικών-σιδεράδων στη Σιάτιστα

Προφορικές και γραπτές μαρτυρίες δείχνουν πως οι οικογένειες των σιδεράδων που ασχολήθηκαν στη Σιάτιστα επαγγελματικά με τη μουσική εγκαταστάθηκαν σ' αυτήν πριν από αιώνες.

Στη Μητρόπολη της Σιάτιστας, φυλάσσεται Κτηματολόγιο της Σιάτιστας, οι καταχωρίσεις στο οποίο, όπως αναγράφεται στο εξώφυλλό του, ξεκινούν το 1792, και συνεχίζονται για περίπου μισό αιώνα¹¹. Σε αυτό εντοπίζονται γνωστά ονόματα οικογενειών μουσικών μας, π.χ. του Κάστια, του Γκαγκασούλη, του Κασιάρρα στον *Χαντζή Μάρκου Μαχαλά*. Πρόκειται για γειτονιά στη βορειοδυτική είσοδο της πόλης. Εκεί είχαν τα εργαστήριά τους¹² και τα σπίτια τους πολλοί από τους μουσικούς μας οι οποίοι παράλληλα ασκούσαν και το επάγγελμα του σιδερά. Οι καταχωρήσεις στο Κτηματολόγιο αυτό δείχνουν πως οι περισσότερες οικογένειες των σιδεράδων-μουσικών εγκαταστάθηκαν πριν από πολλά χρόνια στη Σιάτιστα. Οι μουσικοί αυτοί μαζί με όλους τους άλλους Σιατιστινούς διαμόρφωσαν τη μουσική κουλτούρα της πόλης μας και μας παρέδωσαν μια πλούσια πολιτιστική κληρονομιά. Οι οικογένειες Κάστια¹³ και Γκαγκασούλη¹⁴ έδωσαν τόσους πολλούς μουσικούς, ώστε οι Σιατιστινοί, για να τους ξεχωρίζουν, τους έδωσαν επώνυμα

Οι Μουσικοί της Σιάτιστας

διαφορετικά από αυτά με τα οποία καταγράφονται στα επίσημα έγγραφα και τα μητρώα της Σιάτιστας. Εντοπίσαμε π.χ. μέλη της οικογένειας Κάστια με τα επώνυμα *Τζιούτζιος, Σβίγγος, Ντούντας, Ράντος, Κώλτσης*, και μέλη της οικογένειας Γκαγκασούλη με τα επώνυμα *Μπάκας, Γκουντής, Σκύλα, τ' Γαλλ'*.

Στα νεότερα χρόνια εγκαταστάθηκαν στη Σιάτιστα και συμμετείχαν στις μουσικές κομπανίες μουσικοί και από άλλα μέρη, κυρίως από τα χωριά των Γρεβενών και της Καστοριάς, που ήρθαν στη Σιάτιστα είτε ως γαμπροί¹⁵, είτε για επαγγελματική αποκατάσταση.

Εικ. 5.6: Ο οργανοπαίχτης Νιώτας τ' Γαλλ', αδελφός του Τσιώμου τ' Γαλλ', με την παρέα του μπροστά από τα εργαστήρια των σιδηρουργών-οργανοπαιχτών επί της οδού Ν. Κλαδά.

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Η εκκλησιαστική μουσική στη Σιάτιστα

- Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα ο παπα-Γιάγκος, ιερέας και ψάλτης¹⁶ στη Σιάτιστα, δίδασκε εκκλησιαστική μουσική. Από τον παπα-Γιάγκο διδάχτηκε εκκλησιαστική μουσική ο γνωστός καστοριανός μουσικός Γεώργιος Μπέτσος¹⁷ (έγραψε εκκλησιαστική μουσική),

- ο δε Μελέτιος ο Σμυρναίος, μητροπολίτης Σισανίου και Σιατίστης την περίοδο 1852-1864, διακρινόταν για τη μουσική του παιδεία και έγραψε *Μουσικόν Εγχειρίδιον*, το οποίο περιείχε μαθήματα εκκλησιαστικής ακολουθίας, που τα είχε μελοποιήσει ο ίδιος. Το *Μουσικόν Εγχειρίδιον* εκδόθηκε από τον Αβράμιο Θεοχαρίδη λίγο μετά τον θάνατο του Μελέτιου, το 1864, με τη συνδρομή πολλών Σιατιστινών¹⁸.

- Ο εκπαιδευτικός Λεωνίδας Παπαπαύλου, γιος του Παύλου Παυλίδη, (τον Π. Παυλίδη τον συναντούμε γύρω στα 1860 ψάλτη στη Σιάτιστα και αργότερα ιερέα)¹⁹, μαζί με το εθνομουσικολόγο και συνθέτη Γεώργιο Παχτίκο ίδρυσαν στην Αθήνα σχολή εκκλησιαστικής μουσικής, «ήτις ελειτούργησε λαμπρώς εφόσον οι δύο ούτοι μουσικοδιδάσκαλοι διέμενον εν Αθήναις, διελύθη δε απελθόντων τούτων και μη ευρεθέντων αντικαταστατών» (1892-1895)²⁰.

Τα τσ'κέλια

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ένα άρθρο του Δ. Γ. Σιάσιου στην εφημερίδα ΕΦΗΜΕΡΙΣ, φ.267, Δεκέμβριος 2008. Στη μνήμη του γνωστού μας φιλόλογου είχε καρφωθεί η έκφραση θαυμασμού «*Α ρε, τα τσ'κέλια παίξιμον 'πο καμαν*», που χρησιμοποιούνταν στη Σιάτιστα για τους καταπληκτικούς οργανοπαίκτες / μουσικούς μας, και αναζητούσε σε λεξικά τη λέξη *τσ'κέλια*, ώσπου την απάντηση την πήρε διαβάζοντας ακόμα μια φορά το βιβλίο *Ενθυμήματα στρατιωτικά* του Ν. Κασομούλη. Εκεί, λοιπόν, σε μια υποσημείωση έγραφε: *ο Γεωργούλας Παλαιογιάννης (εκατόνταρχος της χιλιαρχίας) λαλούσεν πολλά γλυκά τον βαγλαμάν, ο Παλαιοκόστας το βουζούκι και άλλοι (της χιλιαρχίας κατώτεροι αξιωματικοί) με λιουγκάρια και ικιτελιά...²¹*. Ο έμπειρος ερευνητής και φιλόλογος κατάλαβε ότι εδώ

Οι Μουσικοί της Σιάτιστας

βρισκόταν το μυστικό της λέξης *τσ'κέλια*. Τα *τσ'κέλια* των Σιατιστινών ήταν τα *ικιτέλια*, ένας δίχορδος ταμπουράς²² (είδος μουζουκιού), που ως λέξη είναι συνδυασμός δύο τούρκικων λέξεων, του *iki* (δύο) και *tel* (σύρμα, χορδή), *ικιτέλι* (το συναντούμε και *ικίτελι* και *ικιτελί*), και σύμφωνα με το σιατιστινό γλωσσικό ιδίωμα (με προφορά του τ ως τσ) *ικιτσέλι* και τελικά *τσ'κέλι* με αμοιβαία μετάθεση των φθόγγων «κ» και «τσ». Ο χαρακτηρισμός, λοιπόν, *τσ'κέλια*, υπονοούσε-κατά την άποψη του κ. Σιάσιου- τα έγχορδα μουσικά όργανα και απέδιδε την πραγματικότητα, αφού από έγχορδα μουσικά όργανα αποτελούνταν οι λαϊκές ορχήστρες των Σιατιστινών.

Εικ. 5.7: Τρανός χορός σε γάμο στη Σιάτιστα στην πλατεία «Φούρκα» πριν από το 1912. Διακρίνονται πολλοί μουσικοί, καθώς στον τρανό χορό έπαιζαν δύο παρέες μουσικών, η παρέα της νύφης και η παρέα του γαμπρού

**Η εμφάνιση του κλαρίνου στη Σιάτιστα
Οι δεξιοτέχνες κλαριντζήδες της**

Εικ. 5.8: Μουσικοί με έγχορδα, πνευστά και κρουστά μουσικά όργανα. Διακρίνεται στη μέση ο βιολιστής Δημήτριος Κάστιας ή Σβίγγος²³ καθώς και άλλοι δύο βιολιστές, δύο νταϊρεδοπαίχτες, ένας οργανοπαίχτης με κλαπαδόρα, ένας με κλαρίνο, ένας με ευφώνιο (μπουρί), ένας με λαγούτο, (λεπτομέρεια από την Εικ.5.7). Σε άλλα σημεία της Εικ.5.7 διακρίνονται και άλλοι οργανοπαίχτες.

Σύμφωνα με τον καθηγητή της λαογραφίας και ακαδημαϊκό Γεώργιο Α. Μέγα²⁴ το βιολί ήταν το πρώτο ευρωπαϊκό όργανο που εμφανίστηκε στη Δ. Μακεδονία, το κλαρίνο ήρθε μετά και αντικατέστησε τη φλογέρα.

Ο Γεώργιος Α. Μέγας σε ομιλία που διοργανώθηκε από τον Σύλλογο Σιατιστέων Θεσσαλονίκης το 1963 με θέμα: **Σιάτιστα, τ'αρχοντικά της, τα τραγούδια της κ' οι μουσικοί της**, είπε ότι θυμάται την περίοδο 1900-1908 να εργάζονται στη Σιάτιστα τέσσερις κλαριντζήδες με την κομπανία του ο καθένας [κλαρίνο, βιολί, κορνέτα(=μπουρί), λαγούτο, νταϊρέ²⁵]: ο Γιώργος Τζιούτζιος, ο Γιάννης Ντούντας, ο Κώστας Κασιάρας και ο Γκουντής ή Γιώργος Μπάκας. Και επειδή η τέχνη πάει από τον πατέρα στο παιδί, ο

Οι Μουσικοί της Σιάτιστας

Τζιούτζιος είχε μαζί του και το Τζιουτζιόπκου²⁶, μα αυτό δεν έμοιαζε τον πατέρα του, που ήταν τότε το καλύτερο κλαρίνο, ενώ ο Ντούντας είχε τον γιό του Παναγιώτη, 10-11 χρονών τότε, που τον έβαζε στην καρέκλα όρθιο και έπαιζε κλαρινέτο *mi bemol*.

Γιώργος Τζιούτζιος

Ο δημοσιογράφος Γιάννης Ταχογιάννης²⁷ σε ένα άρθρο του, δημοσιευμένο στην εφημερίδα ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, φύλλο της 25^{ης}/12/1933, με τίτλο *Τα τελευταία κόλιαντα*, αναφέρεται στο ταλέντο και στις τελευταίες ώρες της ζωής του Γιώργου Τζιούτζιου, <το πραγματικό επώνυμο του οποίου ήταν Κάστιας και στο άρθρο αναφέρεται ως Τζουτζόπκος>:

Όποιος δεν γλυκοζύπνησε από ένα γλυκό σαμπαχί²⁸, που το σφύριζαν άγγελοι τ' ουρανού, εκείνος δεν θα μπορέσει να καταλάβει ποτέ τι ήταν ο Τζουτζόπκος. Ήταν ένας μάγος με κλαρίνο ζωτικό. Όταν το έπιανε στα χέρια του, το άψυχο όργανο, ζωντάνευε, γινότανε γλυκόλαλο αηδόνι.

Ο Τζιούτζιος (σύμφωνα με τον Γ. Ταχογιάννη) πέθανε τα Χριστούγεννα, ένα χρόνο μετά την απελευθέρωση²⁹ της Σιάτιστας, μια μέρα νωρίτερα όμως, ενώ ήταν βαριά άρρωστος, έπαιξε στην πλατεία Τρία Πηγιάδια τα «τελευταία κόλιαντα»:

Μα αυτή τη φορά η νύχτα η μεγάλη, η χροιάρα, η τρανή θα γιορταζότανε στα βουβά και στα μουγκά. Ο μάγος που θα την γέμιζε κελαϊδισμούς με το κλαρίνο του, το Τζουτζόπκου, ήταν μήνες άρρωστος στο κρεβάτι και μάλιστα λέγανε, πως βρισκόταν στα τελευταία του...

Ξαφνικά όλων οι καρδιές λαχτάρησαν κι' όλοι έφεραν τα χέρια τους στα μάτια, σαν νάθελαν να διώξουν κάποιον κακό βραχνά. Και μήπως δεν έβλεπαν; Εκεί μπροστά τους ένας άνθρωπος σκελετωμένος, φάντασμα παρά πλάσμα ζωντανό, με ένα κλαρίνο στη μασχάλη, τους παραμέριζε όλους κι' άνοιγε δρόμο και προχωρούσε με τρεμάμενα πόδια προς το κέντρο της πλατείας. Ήταν ο Τζουτζόπκος που όλοι τον ήξεραν στο κρεβάτι να βρίσκεται στα τελευταία του. Όσο να αναρωτηθεί κι' όσο να καλοπιστέψει ο καθένας τα μάτια του, χιλιάδες αηδόνια γέμισαν τον αέρα με τους γλυκούς κελαϊδισμούς των... Άρρωστος ήταν του θανάτου, μα πως μπορούσε να λείψει από μια τέτοια γιορτή; Με τις πρώτες νότες που ξεχύθηκαν από το μάγο όργανο,

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

ξεχείλισε από τα στήθεια όλων η χαρά, κι' άναψεν η κλαδαριά, που οι φλόγες της έφταναν ως τον ουρανό, κι άναψε ο χορός και το γλέντι.

Ανήμερα των Χριστουγέννων ο Τζιούτζιος ήταν νεκρός στο φτωχικό του σπίτι. Όμως μέχρι την τελευταία ημέρα της ζωής του ήταν πιστός στο καθήκον του, που δεν ήταν άλλο παρά η διασκέδαση των συμπατριωτών του και η τήρηση των εθίμων του τόπου του. Από τον Τζιούτζιο διδάχτηκε το κλαρίνο ο ξακουστός κλαρινοπαίχτης Κώστας Γκαντίνης³⁰.

Γιάννης και Παναγιώτης Ντούντας

Ο Γεώργιος Μέγας αναφέρεται στον Γιάννη (Νιάκο) Ντούντα ο οποίος έπαιζε κλαρίνο (και αυτού το πραγματικό επώνυμο είναι Κάστιας). Το 1900-1908, σύμφωνα με τον Γ.Μέγα, ο Ντούντας ζούσε στη Σιάτιστα³¹. Ο γιός του Παναγιώτης έπαιζε επίσης πολύ καλό κλαρίνο. Τον Παναγιώτη Ντούντα αναζήτησε επιμόνως ο Γεώργιος Μέγας το 1952, όταν ήρθε στη Σιάτιστα για ηχογράφιση, και έστειλε και τον έφεραν από την Εράτυρα. Έτσι το κλαρίνο του Παναγιώτη Ντούντα ηχογραφήθηκε και είναι αποτυπωμένο στις ταινίες του Λαογραφικού Αρχείου.

Ο Παναγιώτης Ντούντας, σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες, έπαιζε πολύ συχνά στη Σιάτιστα συνεργαζόμενος με άλλους μουσικούς της.

Κασιάρας

Το όνομα Κασιάρας το συναντούμε στο Κτηματολόγιο της Μητρόπολης Σισανίου και Σιατίστης στον *Χαντζή Μάρκου Μαχαλά*, εκεί όπου υπήρχαν και τα σπίτια των άλλων μουσικών-σιδεράδων. Σε οργανοπαίχτη Κασιάρα που ζούσε στη Σιάτιστα στις αρχές του 20^{ου} αιώνα αναφέρεται και ο Γ. Γκανούλης στο άρθρο του *Τα πρώτα ελεύθερα Χριστούγεννα στη Σιάτιστα*³².

Επίσης Κασιάρα με τόπο μόνιμης κατοικίας τη Σιάτιστα συναντούμε και στον εκλογικό κατάλογο Ανασελίτσης του 1915. Λίγα χρόνια μετά το επώνυμο Κασιάρας δεν το βρίσκουμε στη Σιάτιστα³³. Σήμερα συναντούμε μουσικούς με το όνομα Κασιάρας στην Κοζάνη, στα Γρεβενά και στα γύρω χωριά.

Οι Μουσικοί της Σιάτιστας

Τέλος, όπως προαναφέρθηκε, μουσικοί που ήταν γνωστοί στη Σιάτιστα με το επώνυμο Γκουντής ή Μπάκας (κανονικά έχουν το επώνυμο Γκαγκασούλης, με το οποίο τους συναντούμε στον εκλογικό κατάλογο Ανασελίτσης και σε άλλα επίσημα έγγραφα) συμμετείχαν στις μουσικές κομπανίες της Σιάτιστας μέχρι και πριν από λίγες δεκαετίες, όπως π.χ. ο **Γεώργιος Γκουντής ή Μπάκας**.

Πληροφορίες και για παλιότερους κλαριντζήδες

Ο Γ. Μέγας το 1952 που ήρθε στη Σιάτιστα για ηχογράφιση τραγουδιών έκανε συντροφιά με τον γερό Γκαντίνη, τον βιολιστή³⁴ (Λαλαγιάννη), και έμαθε την ιστορία των προγόνων του. Σύμφωνα με πληροφορίες τις οποίες έδωσε ο γερό Γκαντίνης στον Γεώργιο Μέγα, πριν από το 1900 εργαζόταν στη Σιάτιστα ο **Κώστας Γκαντίνης**³⁵ και πιο παλιά ο **Ζήσης Τζιούτζιος**. Παλαιότεροι από αυτούς ήταν ο **Γεώργης Γκώγκος**, ο πατέρας του, **Δημήτρης Ρώνας**, και ο πάππος του **Ιωάννης Ρώνας**. Αυτοί έπαιζαν τζουρά, δηλ. κλαρίνο με έξι κλειδιά από μολύβι. Με τις πληροφορίες που συγκέντρωσε τότε ο Γεώργιος Μέγας υπολόγισε πως το κλαρίνο ήρθε στη Σιάτιστα πριν από 150 χρόνια (υπολογιζόμενα βέβαια από την εποχή που έκανε ο Γεώργιος Μέγας την ομιλία στον Σύλλογο Σιατιστιέων Θεσσαλονίκης, το 1963, με θέμα: *Σιάτιστα. Τ' αρχοντικά της, τα τραγούδια της κι οι μουσικοί της*, δηλ. περίπου 200 χρόνια από τώρα, 2016), και αντικατέστησε τη φλογέρα, ενώ το βιολί είναι παλιότερο. Στον ειδικά διαμορφωμένο για τις ορχήστρες χώρο των Αρχοντικών της Σιάτιστας είχαν θέση τα όργανα με την ψιλή φωνή, όπως είναι τα βιολιά. Αξίζει να αναφέρουμε εδώ πως η γενιά των γιαγιάδων μας, όταν άκουγε τις ορχήστρες με τα χάλκινα και το κλαρίνο να παίζουν, έλεγαν *λαλούν τα ιβγιουλιά*, γιατί η μουσική γι' αυτές ήταν συνδεδεμένη με το βιολί, και να θυμηθούμε επίσης και το αποκριάτικο μας τραγούδι³⁶:

*Πέρα στον πέρα μαχαλά
μαζώνουνταν, μπίρου μ', πουλλά παιδιά (δισ)
κι έπιζαν, κι έπιζαν παλικαράκια
σα χρυσά, σα χρυσά πιριστιράκια(δισ)*

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

*Κόρη ξανθή ν' αγνάντιβι,
κανένας, μπίρου μ', δεν την άριζι (δισ).
Μόν'κι έν', μόν'κι ένας της αρέσει
που φορεί, που φορεί στραβά του φέσι (δισ)*

*Αυτός λαλεί το ιβγιλί
κι αυτή τηριέται, μπίρου μ', στο γυαλί(δισ).
Σώνι, κό-, σώνι, κόρη μ', κι έλα τώρα,
γράφηκες, γράφηκες σαν την ακόλλα(δισ).*

Σε άλλη παραλλαγή του τραγουδιού υπάρχουν στίχοι οι οποίοι αναφέρονται και σε ταμπουρά³⁷.

.....
*Αυτός λαλάει τον νταμπουρά
κι αυτή τηριέται, μπίρου μ', στον οντά*

Εικ. 5.9: Ταμπουράς από τη συλλογή του Αθανασίου Σπύρου. Παρουσιάστηκε σε έκθεση στο Βαφοπούλειο Πνευματικό Κέντρο στη Θεσσαλονίκη τον Μάρτιο του 2013.

Οι Μουσικοί της Σιάτιστας

Η σύνθεση των μουσικών κομπανιών της Σιάτιστας πριν το 1900

Ο Γ. Μέγας αναφερόμενος σε κομπανία που υπήρχε στη Σιάτιστα πριν το 1900 λέει ότι αποτελούνταν από τζουρά³⁸, δηλ. κλαρίνο με έξι κλειδιά από μολύβι (υπήρχε μάλιστα και τεχνίτης στην πόλη που κατασκεύαζε τα κλειδια αυτά)³⁹, δύο ιβγιλιά, και μια στάμνα, δηλ. μικρό τύμπανο με βάση πήλινη σε σχήμα στάμνας. Οι παλιότερες δε κομπανίες αποτελούνταν από φλογέρα⁴⁰, δύο ιβγιλιά, και μια στάμνα. Σχετικά με τις κορνέτες, όργανα με εκκωφαντικό ήχο, που μόνο στις αυλές και στον δρόμο ακούγονται με ευχαρίστηση, ο ίδιος λαογράφος εκτιμά ότι τα πήραν οι οργανοπαίχτες από τη στρατιωτική μουσική της Λαψίστας <Λειψίστας, Νεάπολης Κοζάνης>, καθώς είναι γνωστό ότι οι Τούρκοι είχαν διοργανώσει τη στρατιωτική μουσική τους κατά το Ευρωπαϊκό σύστημα και είναι πιθανό και η κορνέτα και το κλαρίνο από αυτούς να μπήκαν στη λαϊκή μουσική του τόπου μας⁴¹.

Εικ. 5.10: Γάμος πριν το 1912.

**Οι μουσικές κομπανίες το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα
στη Σιάτιστα και την ευρύτερη περιοχή-δημοσιεύματα**

(1) Ένα άρθρο του Γ. Γκανούλη, επιθεωρητή Μ. Εκπαίδευσης, στο Μακεδονικόν Ημερολόγιον Σφενδόνη του 1957 με τίτλο *Τα πρώτα ελεύθερα Χριστούγεννα στη Σιάτιστα* αναφέρεται στον εορτασμό των **Χριστουγέννων του 1912**. Ο πολυγραφότατος αρθρογράφος στο άρθρο αυτό περιγράφει τον εορτασμό της πρώτης ημέρας των Χριστουγέννων του 1912, στον οποίο συμμετείχε και η πυροβολαρχία του Κλαδά, που μετά τις επιχειρήσεις στην Κορυτσά διατάχθηκε να έλθει στη Σιάτιστα και να παραμείνει για ανάπαυση. Εκτός των άλλων ο Γ. Γκανούλης στο άρθρο αυτό αναφέρεται και στους μουσικούς της Σιάτιστας γράφοντας τα εξής:

Τέλος παρήλθεν η πρώτη ημέρα των Χριστουγέννων και άρχισε να νυκτώνει, οπότε από την βόρεια συνοικία νέες εκδηλώσεις χαράς ακούγονται μετά μουσικής. Εκεί είναι η συνοικία όπου διαμένουν οι καλλιτέχνες, οι μουσικοί του τόπου. Αυτοί λατρεύουν και τον Ήφαιστο και τον Απόλλωνα. Ενώ κατά τις άλλες ημέρες φυσούν το καμίνι και χτυπούν τις βαριές στο αμόνι τις καλές ημέρες, στις γιορτές και τα πανηγύρια, στους γάμους και στα γλέντια αφήνουν τα σύνεργα και αρπάζει άλλος το μαγευτικό βιολί, άλλος το κλαρίνο, άλλος το μπουζούκι και άλλος το τύμπανο. Ο Τζιούτζιος, ο Ρόνας, ο Κασιάρος, ο Λαλαγιάννης, ο Κόλτσης, τύποι γνωστοί μετεβίβασαν την τέχνη στα παιδιά των και έμειναν αθάνατα τα ονόματά των. Και γνωρίζουν όλοι αυτοί πολύ καλά τη δουλειά τους πώς να σκορπίσουν χαρά και ευθυμία, πώς να γεμίσουν τους χορευτές από μεράκι και από ελπίδες και αγάπη, πώς να ξυπνήσουν τους πόθους για να μαζέψουν περισσότερα φιλοδωρήματα.

.....
Και ενώ ξεψυχάει το σκοτάδι για να λάβει τη θέση του το λυκόφως, οι διασκεδάζοντες δεν λησμονούν τους Μακεδονομάχους και προ παντός τον Αρχηγόν τον Παύλον Μελάν, τον πρωτομάρτυρα της ελευθερίας της Μακεδονίας και πριν διαλυθούν στέκονται στην πλατεία και με τη συνοδεία μουσικών οργάνων τραγουδούν σε τόνο υψηλό και εκφραστικότητα:

*Ο πόθος σ' έστειλε, Παύλε Μελά,
να πας στα ξένα, να πας στον πόλεμο, μεσ' στη φωτιά,
να σώσεις αδέρφια βασανισμένα, τυραννισμένα απ' τη σκλαβιά.*

Οι Μουσικοί της Σιάτιστας

*Αν Μακεδόνες είμαστε κι' αν είμαστε ανδρείοι
όλοι θα πολεμήσωμε για την ελευθερία.*

Οι μουσικοί της Σιάτιστας και σήμερα κλείνουν τα γλέντια με τραγούδι αφιερωμένο στον μακεδονομάχο Παύλο Μελά⁴², οι στίχοι του οποίου έχουν ως εξής:

*Σαν τέτοια ώρα στο βουνό ο Παύλος πληγωμένος
Μες στο νερό του αυλακιού ήτανε ζαπλωμένος.
-Για σύρε, Δήμο μου πιστέ, στην ποθητή πηγή μου
και φέρε μου κρύο νερό να πλύνω την πληγή μου.
Δεν κλαίω τη λαβωματιά, δεν κλαίω και το βόλι,
Μον κλαίω που με άφησε η συντροφιά μου όλη.
Σταλαματιά το αίμα μου για σε Πατρίδα χύνω,
Για να 'χεις δόξα και τιμή, να λάμπεις σαν το κρίνο.
Παύλος Μελάς κι αν πέθανε τα παλικάρια ζούνε
Θα φέρουνε τη λευτεριά στη χώρα που ποθούμε.*

Πριν οι οργανοπαίχτες της Σιάτιστας καθιερώσουν τα τραγούδια τα αφιερωμένα στον Παύλο Μελά ως τραγούδια με τα οποία έκλειναν τα γλέντια, έπαιζαν ως τελευταίο τραγούδι την *καληνυχτιά*. Η *καληνυχτιά* που σήμερα σε κάποιες διασκευάσεις προηγείται του τραγουδιού του αφιερωμένου στον Π. Μελά είναι ένα εύθυμο τραγούδι, με τους παρακάτω στίχους⁴³:

*Σήκωτε, παιδιά μ', να φύγωμε προτού μας βαρεθούνε.
Ένα μήλο κι' άλλο μήλο βράδυνασα και που θα μείνω;
Της γειτονιάς οι έμμορφες θέλουν να κοιμηθούνε.
Αφήνω την καλονυχτιά λαμπάδα μου γραμμένη.
Κι' εγώ γυρνάω στο σπίτι μου με την καρδιά θλιμμένη.
Ένα μήλο κι' άλλο μήλο βράδυνασα και που θα μείνω;*

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Εικ. 5.11: Ο ευεργέτης Μιχαήλ Κουκουλίδης μαζί με άλλους Σιατιστινούς διασκεδάζουν με τους οργανοπαίχτες Ιωάννη Κάστια (Ράντο) με το μπουρί, Νιούλκα με τον νταϊρέ κ.ά.

Εικ. 5.12: Γλέντι στον Άγιο Γεώργιο το 1914 με τον μουσικό Ράντο και την παρέα του.

Οι Μουσικοί της Σιάτιστας

(2) Το δημοσίευμα της εφημερίδας **ΒΟΡΕΙΟΣ ΕΛΛΑΣ**, φ.11^{ης} **Αυγούστου 1940** με τίτλο *Αι πανηγύρεις του λαού, Στην Παναγίαν Τσαρούσινου* αναφέρεται στο πανηγύρι που γινότανε στις αρχές του 20ού αιώνα στην Παναγία, στο Μικρόκαστρο και μας δίνει πληροφορίες για τα όργανα και τους οργανοπαίχτες της Κοζάνης, της Εράτυρας, της Νεάπολης και της Σιάτιστας. Σύμφωνα με το δημοσίευμα κατά τη γιορτή της Παναγίας τον Δεκαπενταύγουστο, όλη η περιφέρεια Κοζάνης, Σιατίστης, Ερατύρας, Γρεβενών και Ανασελίτσης βρισκόταν στο πόδι. Όλοι οι κάτοικοι των περιοχών αυτών, φορώντας τις παραδοσιακές φορεσιές τους, *τραβούσαν για το πανηγύρι*. Όλη τη νύχτα αγρυπνία όχι μόνο μέσα στην εκκλησία με ψαλμωδίες αλλά και έξω σ' όλο το μοναστήρι, κίνηση, φαγοπότι, γλέντι τραγούδια και ατέλειωτοι χοροί με τα εγχώρια όργανα, *τα λαλούμενα*. *Ο Γέρο Κασιάρας από την Κοζάνη. Ο Τζιούτζιος από τη Σιάτιστα. Ο ζακουστός Νιάκος Ντούντας από την Σέλισα. Ο Μπήτιας από το Λιαψίστη. Όλων των ειδών τα όργανα της τότε εποχής. Κλαρίνα, βιολιά, λαγούτα, μπουριά, τριμπόνια, φώνες, ζίλια, νταούλια, ζουρνάδες άργανα και σούρλες⁴⁴, ώ! και η πατροπαράδοτη στάμνα με το μονότονο κτύπο της πλιάμπα-πλιάμπα-πα.*

(3) Ο Παναγιώτης Αθ.Τσαούσης από 1/1/1935 μέχρι 25/3/1937 εξέδιδε στη Σιάτιστα την εφημερίδα **«ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΣΙΑΤΙΣΤΗΣ»**. Στο φύλλο της **10^{ης}/1/1936** δημοσιεύτηκε άρθρο με τίτλο *Απεργία οργανοπαιχτών*.

Σύμφωνα με το άρθρο αυτό συγκεντρώθηκαν οι οργανοπαίχτες της Σιάτιστας στο σπίτι των αδελφών Γκαγκασούλη, εξέλεξαν διαβοής πρόεδρο τον βιολιστή Νιάκο Ρόνα⁴⁵, ο οποίος, αφού τους όρκισε μπροστά στην Αγία εικόνα ότι θα μείνουν πιστοί στην απόφασή τους, έκανε αναφορά σε προγόνους τους, όπως στον πατέρα του, στον μακαρίτη Τζιούτζιο Σβίγγο και στον αλησμόνητο νταϊροπαίκτη Κόλτση Νιούλκα, οι οποίοι πέθαναν με το μεράκι γιατί δεν μπόρεσαν να γλεντήσουν μια τέτοια χρονιάρα μέρα (Πρωτοχρονιά). Οι παρευρισκόμενοι επιδοκίμασαν τους λόγους του και αποφάσισαν να μην παίξουν την Πρωτοχρονιά και να φέρουν όργανα από την Κοπρίβα (Κνίδη Γρεβενών), για να διασκεδάσουν και αυτοί. Μεταξύ των οργανοπαιχτών που έλαβαν μέρος αναφέρονται ο Πέτρος Κάστιας και Ιωάννης Ράντος (τους χαρακτηρίζει γερούς μπουρατζήδες⁴⁶) παίκτες των πνευστών *φόνια*⁴⁷,

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

ο Κωτσιούλης παίκτης μπουζουκιού⁴⁸, ο Γιάννης Λαλαγιάννης βιολιστής, και καταλήγει ο αρθρογράφος: *εκφράζονται ελπίδες μήπως βρουν νύφες για τον Νιάκτσιον Σκύλλαν, Δ. Γκαγκασούλη, Δαμιανό*. Οι οργανοπαίχτες έμειναν πιστοί στην απόφασή τους, δεν έπαιξε κανένας και γλέντησαν τόσο αυτοί, όσο και οι άλλοι Σιατιστινοί με όργανα από γειτονικές περιοχές.

Εικ. 5.13: Μπουμπουσιάρια με συνοδεία μουσικών (λαγούτο, βιολί, τύμπανο) στη Γεράνεια στην αυλή του σπιτιού του Δημητρίου Σκορδάρη την Πρωτοχρονιά του 1937.

Με τους μουσικούς αυτούς διασκεδάζουν οι Σιατιστινοί την εποχή του Μεσοπολέμου και αυτοί τους συνοδεύουν στο τραγούδι *Μη με στέλνεις μάνα στην Αμερική*, που τραγουδιόταν όταν ξεπροβοδούσαν κάποιον για την ξενιτιά.

Πολλοί μάλιστα από αυτούς τους μουσικούς μετανάστευσαν οι ίδιοι στην Αμερική και σε άλλες χώρες. Κάποιοι δεν άντεξαν την ξενιτιά και γύρισαν, αρκετοί όμως εγκαταστάθηκαν μόνιμα κυρίως στις Η.Π.Α., όπου συνέχισαν να διασκεδάζουν τους συμπατριώτες τους με τη μουσική και τα τραγούδια της πατρίδας τους.

Οι Μουσικοί της Σιάτιστας

Εικ. 5.14: Μουσικοί σε γλέντι στην πλατεία της Γεράνειας⁴⁹.

Ένας από του οργανοπαίχτες που εγκαταστάθηκαν στις Η.Π.Α. ήταν ο Κώστας Γκαντίνης⁵⁰ ο οποίος μετανάστευσε εκεί το 1911 σε ηλικία 22 ετών. Με την ορχήστρα του Κώστα Γκαντίνη διασκεδάζαν τόσο οι σιατιστινοί όσο και οι άλλοι μετανάστες στις Η.Π.Α.⁵¹ Χαρακτηριστικά τα παρακάτω δημοσίευμα:

ΑΤΛΑΝΤΙΣ φ.19^{ης} Σεπτεμβρίου 1926.

Bradford, Pa. – Εις μαγευτικήν τοποθεσίαν του Chantanqua Lake εν Celeron Park του Jamestown, N.Y., έλαβε χώραν εφέτος η τέταρτη συγκέντρωσις του Συλλόγου των Σιατιστέων οικογενειακώς επί πέντε ημέρας από 2-6 Αυγούστου. Εκεί διεσκεδάσαν κατά τα πάτρια έθιμα και ήθη, εσθίοντες, πίνοντες και ορχούμενοι εν αδελφική συμπνοία και αγάπη.....

Η μουσική ομάς του κ. Κ. Γκαντίνη εκ Νέας Υόρκης έδειξε παραδειγματικήν προθυμίαν όπως όλοι διασκεδάσωσι με τα τραγούδια της Σιατίστης.

ΕΘΝΙΚΟΣ ΚΗΡΥΞ φ.19^{ης} Δεκεμβρίου 1935

ΧΟΡΟΕΣΠΕΡΙΣ ΚΥΡΙΩΝ ΚΑΙ ΔΕΣΠΟΙΝΙΔΩΝ «Η ΣΙΑΤΙΣΤΑ»

Η χοροεσπερίς των Κυριών και Δεσποινίδων η «Σιάτιστα» που δόθηκε το περασμένο Σαββατόβραδο στο Μποχίμιαν Χώλλ της

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Αστορίας, L.I. εστέφθη υπό πλήρους επιτυχίας.....Καλώς καταρτισμένη ορχήστρα υπό την διεύθυνσιν του γνωστού Σιατιστέως κλαρινίστα κ. Κ. Γκαντίνη, ανταπεκρίθη πλήρως εις την διάθεσιν των προσελθόντων δι' Ελληνικούς και Αμερικάνικους σκοπούς, οίτινες διήρκεσαν μέχρι πρωίας.

Εικ. 5.15: Από την τρίτη συγκέντρωση του Συλλόγου των Σιατιστέων στο Bradford, η οποία έγινε το 1925. Καθιστοί μπροστά το «Τρίο Γκαντίνη».

Ο Κώστας Γκαντίνης έκανε πολλές ηχογραφήσεις στη Ν.Υόρκη των Η.Π.Α. Συλλέκτες δίσκων εντόπισαν ηχογραφήσεις από το 1923 και μετά στις οποίες ο Κ. Γκαντίνης συνοδεύει με το κλαρίνο του κάποιον τραγουδιστή ή κάποια τραγουδίστρια, ή ηχογραφήσεις με το Τρίο του Κ. Γκαντίνη ή την ορχήστρα του Κ. Γκαντίνη. Επίσης από τις διαφημιστικές στήλες των εφημερίδων των Η.Π.Α. διαπιστώνουμε πως ο Κ. Γκαντίνης πράγματι ξεκίνησε τις ηχογραφήσεις στις εταιρείες Columbia, Odeon, Okeh πριν το 1930. Αργότερα έκανε και δική του δισκογραφική εταιρεία με το όνομα Gadinis. Πολλά από τα τραγούδια που ηχογράφησε ο Κ. Γκαντίνης κυκλοφορούν στο εμπόριο ή στο διαδίκτυο⁵².

Τα γραμμόφωνα

Καθώς οι Σιατιστινοί ταξίδευαν και ζούσαν σε τεχνολογικά προηγμένες χώρες, γνώρισαν και τα επιτεύγματα της μουσικής τεχνολογίας. Μέσω των εμπόρων και των μεταναστών ήρθαν στη Σιάτιστα τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα γραμμόφωνα, κινηματογραφικές μηχανές, ραδιόφωνα κ.λπ. Έτσι βλέπουμε στις διασκεδάσεις να υπάρχουν παρέες μουσικών αλλά και γραμμόφωνα, τα οποία σε κάποιες διασκεδάσεις αντικαθιστούν πλήρως τους μουσικούς.

Εικ. 5.16: Πρωτομαγιά στον Αϊ-Θανάση το 1925. Διασκέδαση με γραμμόφωνο.

Τα γραμμόφωνα έφεραν ανεργία στους μουσικούς, όμως προέκυψαν και οφέλη, καθώς από τα γραμμόφωνα γνώρισαν καλύτερα την ευρωπαϊκή μουσική.

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Εικ. 5.17: Σιατιστινοί εκδρομείς στον Μπούρινο το 1935 διασκεδάζουν με κομπανία μουσικών (διακρίνονται λαγούτο, κορνέτα, κλαρίνο, βιολί, νταούλι, τύμπανο) και γραμμόφωνο.

Εικ. 5.18: Γραμμόφωνο, οικογενειακό κειμήλιο σιατιστινής οικογένειας.

Οι πολιτιστικοί σύλλογοι την περίοδο του μεσοπολέμου και η προσπάθεια τους για την καλλιέργεια της μουσικής παιδείας

Δημοσιεύματα εφημερίδων της εποχής του μεσοπολέμου δείχνουν πως εκτός από τους «επαγγελματίες» μουσικούς, που συγκροτούσαν τις κομπανίες, ενδιαφέρον για τη μουσική και τη μουσική παιδεία έδειξαν και άλλοι Σιατιστινοί. Τόσο ο διδασκαλικός σύλλογος⁵³ της πόλης μας όσο και διάφοροι πολιτιστικοί σύλλογοι την περίοδο του μεσοπολέμου συγκρότησαν μουσικά σχήματα με βιολιά, μαντολινάτες και χορωδίες, τα οποία πλαισίωναν διάφορες εκδηλώσεις⁵⁴. Για την τύχη αυτών των μουσικών σχημάτων δεν έχουμε σαφείς πληροφορίες, καθώς ακολούθησε ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και η Κατοχή, κατά τη διάρκεια της οποίας διαλύθηκαν οι πολιτιστικοί σύλλογοι, σταμάτησαν οι πολιτιστικές εκδηλώσεις και καταστράφηκαν από τους κατακτητές ή εκποιήθηκαν πολλά αντικείμενα αξίας από την πόλη μας, μεταξύ των οποίων και μουσικά όργανα. Από τα δημοσιεύματα όμως των εφημερίδων αντιλαμβανόμαστε πως στις εκδηλώσεις αυτών των συλλόγων τα μουσικά σχήματα ερμήνευαν κομμάτια διάσημων κλασικών συνθετών. Χαρακτηριστικό το παρακάτω δημοσίευμα της εφημερίδας ΤΟ ΦΩΣ, φ.12^{ης} Ιουλίου 1924, το οποίο αναφέρεται σε εκδήλωση που διοργανώθηκε από την αδελφότητα Κυριών Σιατίστης.

.....Εις την μεγαλύτεραν επιτυχίαν της εορτής συνετέλεσεν και μαντολινάτα εξ ερασιτεχνών Σιατιστέων, η οποία υπό την διεύθυνσην του μαέστρου Γ. Καπετανοπούλου⁵⁵, αποφοίτου Κονσερβατουάρ των Παρισίων βιολίστα, εχάρισεν εις το πολυπληθές ακροατήριον στιγμάς τινάς ανωτέρας απολαύσεως που δυστυχώς στα μέρη μας είναι τόσον σπάνιαι. Το πρόγραμμα πλουσιώτατον περιελάμβανε Μπάχ, Λίστ, Μότσαρ, Σοπέν, Σεν-Σανς, και διάφορα εκλεκτά κομμάτια από τις τελευταίες Επιθεωρήσεις μεταξύ των οποίων και η δημοφιλεστάτη Μπαγιαντέρα η οποία κατεχειροκροτήθη.

Οι παρέες με τα «χάλκινα»

Στα μέσα περίπου του 20^{ου} αιώνα το βιολί⁵⁶ φεύγει από τις παρέες (κομπανίες) των μουσικών και επικρατούν σ' αυτές τα πνευστά και κρουστά μουσικά όργανα, τα οποία παίζουν μουσικοί απόγονοι των παλιών μουσικών της Σιάτιστας. Για τα όργανα αυτά θα καθιερωθεί αργότερα η ονομασία *χάλκινα*, που επικρατεί και σήμερα. Τα όργανα τα οποία συνήθως συναντούμε σε μια παρέα με χάλκινα είναι: Ένα κλαρίνο, μια κορνέτα, ένα ή δύο τρομπόνια⁵⁷ (ειδικά στον τρανό χορό που χορεύεται μετά τον γάμο στην πλατεία, χρειάζονται τα δύο τρομπόνια για να δώσουν ήχο δυνατό), ένα τύμπανο και ένα νταούλι⁵⁸. (Ο τύπος του νταουλίου που συναντάται στις παρέες με τα χάλκινα των Σιατιστινών είναι αυτός με τα ζίλια⁵⁹). Οι ήχοι αυτών των πνευστών και κρουστών οργάνων προσαρμόζονται από τους δεξιότεχνες μουσικούς στα ήθη των κατοίκων της Σιάτιστας. Οι κομπανίες με τα χάλκινα κάποιες φορές ενισχύονταν με μουσικούς από τη γύρω περιοχή και κυρίως από την Εράτυρα ή μουσικούς που έρχονταν ως γαμπροί στη Σιάτιστα. Ξακουστή είναι η παρέα «Σκύλα»⁶⁰ με επικεφαλής τους αδελφούς Κ. Γκαγκασούλη, τον Νιάκο, δεξιότεχνη του κλαρίνου και τον Θωμά (Τσιώμο)⁶¹ που έπαιζε κορνέτα. Η «Σκύλα» ως παρέα ξεκίνησε πολύ πριν από το 1950. Ο Νιάκος αναφέρεται στο άρθρο *Απεργία Μουσικών* της εφημερίδος «ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΣΙΑΤΙΣΤΗΣ», φύλλο της 10^{ης}/1/1936 ενώ σε κοσμική σελίδα της ίδιας εφημερίδας γράφεται πως ήρθε στη Σιάτιστα ο σιατιστινός αρχιτέκτονας Αριστοτέλης Ζάχος και γλέντησε με ηλιαστό και με τη Σκύλα. Επίσης η κοσμική στήλη της εφημερίδας ΒΟΡΕΙΟΣ ΕΛΛΑΣ, φ. 20^{ης} Ιανουαρίου 1935, έχει ανταπόκριση από τη Σιάτιστα, η οποία περιγράφει χοροεσπερίδα που διοργάνωσε η Αδελφότητα Κυριών και στην οποία οι συμμετέχοντες χόρεψαν με τη μουσική της περίφημης «Σκύλας» και «*αρχιμουσικάνο*» τον Νιάκο τσάμικο, καλαματιανό, φοξ, μπλούζ, ταγκό, βάλς. Ο Ιωάννης Ρόνας, απόγονος παλιάς οικογένειας μουσικών σε σχετική με τους μουσικούς εργασία του⁶² γράφει: *Η παρέα της «Σκύλας» στις παρελάσεις και σε άλλες εκδηλώσεις στην πόλη της Σιάτιστας έπαιζε κομμάτια μουσικής που είχε γράψει ο διάσημος Πολωνός μουσικοσυνθέτης Φρειδ. Σοπέν. Αυτά τα κομμάτια είχαν καθιερωθεί και τα έπαιζαν και οι επόμενοι. Το πώς τα έμαθαν όμως αυτά εκείνοι οι οργανοπαίχτες μάλλον οφείλεται στο μεράκι προς*

Οι Μουσικοί της Σιάτιστας

τη μουσική και στο ενδιαφέρον να παρουσιάζουν «το κάτι άλλο» στους συμπολίτες. Βέβαια, η μάθηση γινόταν από ακούσματα, έτσι εμπειρικά και όχι από γνώση του μουσικού πενταγράμμου, γιατί κανείς τους μάλλον δεν το γνώριζε.

Εικ. 5.19: Ο Νιάκος Γκαγκασούλης και ο Τσιώμος Γκαγκασούλης στη Δ.Ε.Θ.

Ένας από τους μουσικούς της Σιάτιστας που ξεχώριζαν για τη δεξιότητά τους ήταν ο Θωμάς Γ. Γκαγκασούλης. Ο Θωμάς Γ. Γκαγκασούλης, για τους Σιατιστινούς «Τσιώμος τ' Γαλλ'»⁶³, γεννήθηκε το 1925 στη Σιάτιστα. Ο πατέρας του ήταν σιδεράς και μουσικός. Από την ηλικία των 12 χρόνων ο Τσιώμος άρχισε να μαθαίνει έντεχνη μουσική δίπλα σε ιδιώτη δάσκαλο. Όταν υπηρετούσε στον στρατό ο υπεύθυνος της στρατιωτικής μπάντας διέγνωσε το ταλέντο του και τον ενέταξε στη μουσική μπάντα του στρατού, όπου θα παρέμενε, αν δεν επενέβαινε η μητέρα του, που τον ήθελε στη Σιάτιστα. Παντρεύτηκε την Καλλιόπη, κόρη του σιατιστινού επίσης μουσικού Μπίτια Μπάκα (Μπίτια Γ. Γκαγκασούλη, δεξιότεχνη του κλαρίνου). Παράλληλα με το

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

επάγγελμα του μουσικού ασκούσαν μαζί με την Καλλιόπη και το επάγγελμα του γουναρά⁶⁴.

Εικ. 5.20: Θωμάς Γκαγκασούλης.

Ο Τσιώμος ήταν γνώστης του πενταγράμμου και έπαιζε και τα λεγόμενα «ευρωπαϊκά τραγούδια». Στους γάμους, τους αρραβώνες και τις άλλες διασκεδάσεις, αφού έπαιζαν τα γνωστά παραδοσιακά τραγούδια που απαιτούσε το έθιμο, συνέχιζε κατόπιν παραγγελίας των γλεντζέδων με βάλς και ταγκό. Συνηθισμένη παραγγελία προς τον Τσιώμο ήταν το λεγόμενο «συρτό-ταγκό», το οποίο χορευόταν από γυναίκες σε κύκλο, αλλά παράλληλα έδινε τη δυνατότητα και στους νέους να αγκαλιαστούν και να χορέψουν κατά ζευγάρια.

Μια άλλη παρέα που δραστηριοποιήθηκε στο δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα ήταν αυτή των αδελφών Λ. Κάστια, του Νίκου που έπαιζε τρομπόνι και του Γιώργου⁶⁵ δεξιότεχνη του κλαρίνου, στην οποία συμμετείχαν και μουσικοί από τη «Σκύλα» ή άλλες φορές οι αδελφοί Κάστια ενώνονταν με την παρέα «τ' Τσιώμου τ' Γαλλ'» και έπαιζαν σαν μια παρέα.

Οι Μουσικοί της Σιάτιστας

Πολλοί από τους παραπάνω οργανοπαίχτες ξεκίνησαν να μαθαίνουν μουσική παίζοντας τύμπανο, αφού οι γονείς τους φρόντιζαν να τους εντάξουν από μικρή ηλικία στην παρέα που έπαιζαν και οι ίδιοι ή οι συγγενείς τους⁶⁶. Έτσι μάθαιναν μουσική «κλέβοντας με το αυτί».

Εικ. 5.21: Γιώργος Λ. Κάστιας με κλαρίνο, Θωμάς Κ. Γκαγκασούλης με κορνέτα, Κώστας Ν. Κάστιας (Γκαβοκότας) με νταούλι, Νιώτας Ι. Κάστιας (Ράντος) με τρομπόνι, Νικόλαος Λ. Κάστιας με τρομπόνι, και ο Αργύρης Ι. Γκαγκασούλης με τύμπανο⁶⁷.

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Εκτός από τους παραπάνω μουσικούς, που ανήκουν σε παλιές σιατιστινές οικογένειες, έχουμε και μουσικούς που παντρεύτηκαν κόρες μουσικών και εγκαταστάθηκαν μόνιμα στη Σιάτιστα, όπως ο Μπίτιας Τσιοτίκας⁶⁸, ο Νίκος Κάστιας (Γκαβοκότας)⁶⁹, ο Άλκης Βραγγαλίδης⁷⁰, ή άλλους που εγκαταστάθηκαν στη Σιάτιστα για διάφορους λόγους⁷¹.

Οι μουσικοί της Σιάτιστας με την εξάσκηση⁷², τη μεταξύ τους συνεργασία και ενδεχομένως με ένα χαρισματικό DNA είχαν φτάσει σε τέτοιο σημείο, ώστε έναν άρρυθμο χορευτή να τον κάνουν να φαίνεται καλός, αφού παρατηρούσαν τις κινήσεις του και προσαρμόζαν ανάλογα το παίξιμό τους, ενώ, αν ήθελαν, μπορούσαν να εκθέσουν έναν καλό χορευτή.

Εικ. 5.22: Ντούλης τ' Γαλλ' (τύμπανο), Τσιώμος τ' Γαλλ' (κορνέτα), Μπίτιας Τσιοτίκας (νταούλι), Τσιώμος Γκαγκασούλης (κορνέτα), Ντούντας (κλαρίνο), Νιάκος Γκαγκασούλης (κλαρίνο).

Οι παρέες με τα χάλκινα ήταν παρούσες σε όλες τις εκδηλώσεις της πόλης μας, σε αρραβώνες και γάμους, καρναβάλια, πρωτομαγιές, Δεκαπενταύγουστο, θρησκευτικές εκδηλώσεις, φιλικές διασκεδάσεις αλλά και σε εθνικές και σχολικές γιορτές. Μάλιστα στις παρελάσεις και τις άλλες εθνικές γιορτές όλοι οι οργανοπαίκτες ενώνονταν σε

Οι Μουσικοί της Σιάτιστας

μια παρέα και έπαιζαν αφιλοκερδώς⁷³ γνωστά εμβατήρια, πολύ καλός εκτελεστής των οποίων ήταν ο Τσιώμος τ' Γαλλ', αφού είχε υπηρετήσει στη στρατιωτική μουσική, αλλά επίσης καλοί στα εμβατήρια ήταν και οι άλλοι μουσικοί της Σιάτιστας .

Από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα και μετά, την περίοδο δηλ. που αναδεικνύονται στη Σιάτιστα οι εξαιρετικοί δεξιότητες του κλαρίνου, της κορνέτας και των τρομπονιών που προαναφέρθηκαν, σιδηρουργοί ως επί το πλείστον, έχουμε παράλληλα και την πρόοδο της τεχνολογίας και κυρίως την πρόοδο της γούνας. Το επάγγελμα του σιδηρουργού σταδιακά εξαφανίζεται, αφού οι υπηρεσίες τους στα νέα δεδομένα που διαμορφώνονται δεν είναι απαραίτητες. Στην πόλη εισάγονται νέα ήθη. Οι νεόπλουτοι πλέον γουναράδες δεν «παίρνουν τα όργανα» για να διασκεδάσουν αλλά διασκεδάζουν με άλλους τρόπους. Τα πανηγύρια λιγοστεύουν, όλο και σε λιγότερους γάμους χορεύουν τον «τρανό χορό», όλο και σε λιγότερους γάμους γίνεται το παραδοσιακό γλέντι, καθώς πολλοί από τους νεονύμφους μετά την τελετή παίρνουν το αυτοκίνητό τους και φεύγουν γαμήλιο ταξίδι. Οι νέοι για διασκέδαση προτιμούν τις ντισκοτέκ που άνοιξαν στην πόλη τους και στη γύρω περιοχή ή διασκεδάζουν στα μπουζούκια με τους λαϊκούς τραγουδιστές. Οι οργανοπαίχτες μας, αυτοί που πρόσφεραν διασκέδαση στην πόλη μας, που συνέβαλαν στη διατήρηση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, που συνόδευσαν με μουσική στίχους δημοτικών τραγουδιών και ποιημάτων, μας συνόδευσαν στους τοπικούς παραδοσιακούς χορούς και μας συντρόφευσαν σε χαρές και λύπες, πικραμένοι αλλάζουν επάγγελμα. Άλλοι ξενιτεύονται και άλλοι γίνονται γουναράδες. Άλλωστε το μεροκάματο στη γούνα είναι τέτοιο που, για να επιβιώσουν, δεν χρειάζονται πλέον το δώρο⁷⁴ που έπαιρναν από τους διασκεδάζοντες. Έτσι προς το τέλος του εικοστού αιώνα στην πόλη μας δεν υπάρχουν παρέες με παραδοσιακούς οργανοπαίχτες. Τα παιδιά των μουσικών μας, πλην ελαχίστων περιπτώσεων, δεν ασχολούνται ούτε επαγγελματικά, ούτε ερασιτεχνικά με τη μουσική. Για το έθιμο της Παναγίας τον Δεκαπενταύγουστο που παραμένει ζωντανό οι Σιατιστινοί αναζητούν παρέες μουσικών σε άλλες πόλεις.

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Εικ. 5.23: Μουσικοί σε παρέλαση. Τσιώμος τ' Γαλλ' (κορνέτα), Γιώργος Λ. Κάστιας (κλαρίνο), Τσιώμος Γκαγκασούλης-Σκύλα (κορνέτα), Γρηγόρης Τσιοτίκας (τρομπόνι), Γιώργος Δ. Μπάκας (Γκαγκασούλης) κλαρίνο, Νικόλαος Λ. Κάστιας (τρομπόνι), Νιώτας τ' Γαλλ' (τρομπόνι) κ.ά.

Εικ. 5.24: Μουσικοί σε παρέλαση⁷⁵.

Οι Μουσικοί της Σιάτιστας

Εικ. 5.25: Τρανός χορός⁷⁶.

Εικ. 5.26: Χορός σε γάμο.⁷⁷

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Εικ. 5.27: Υποδοχή της Παναγίας Μικροκάστρου στη Γεράνεια⁷⁸.

Εικ. 5.28: Καρναβάλια με τους μουσικούς μπροστά από την εκκλησία του Αγίου Μηνά⁷⁹.

Οι Μουσικοί της Σιάτιστας

Εικ. 5.29:: Μαθητικοί χοροί 1^{ου} Δημ.Σχολείου Σιάτιστας, δεκαετία 1960⁸⁰.

Εικ. 5.30: Διασκέδαση παρέας νεαρών Σιατιστινών με μουσικούς⁸¹.

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Εικ. 5.31: Στιγμές χαλάρωσης για τους μουσικούς⁸².

Η Φιλαρμονική του Δήμου Σιάτιστας

Το 1970, και ενώ οι λαϊκοί μας οργανοπαίχτες έφευγαν από τη ζωή, μετανάστευαν ή άλλαζαν επάγγελμα, το Δημοτικό Συμβούλιο Σιάτιστας αποφάσισε την ίδρυση νομικού προσώπου με το όνομα «Φιλαρμονική του Δήμου της Σιάτιστας»⁸³, με σκοπό την εν γένει εξυπηρέτηση και προαγωγή του μουσικού αισθήματος και την ψυχαγωγία των κατοίκων. Η Φιλαρμονική του Δήμου Σιάτιστας έδωσε τη δυνατότητα σε πολλούς νέους της πόλης μας να ασχοληθούν με τη μουσική και να μάθουν να παίζουν μουσικά όργανα.

Οι Μουσικοί της Σιάτιστας

Εικ. 5.32: Η Φιλαρμονική της Σιάτιστας σε παρέλαση.

Οι νέοι μουσικοί της Σιάτιστας

Μετά από ένα χρονικό διάστημα κατά το οποίο στην πόλη μας δεν υπήρχε καμιά μουσική κομπανία, στο τέλος του 20^{ου} αιώνα νέα παιδιά, τα οποία δεν ήταν απόγονοι των παλιών εκείνων οικογενειών που συγκροτούσαν τις μουσικές κομπανίες, τα περισσότερα δε από αυτά προέρχονταν από τη φιλαρμονική του Δήμου Σιάτιστας ή ήταν αυτοδίδακτα, δημιούργησαν κομπανίες και με πολύ κόπο διέσωσαν μεγάλο μέρος της σχετικής με τη μουσική μας πολιτιστικής κληρονομιάς.

Από το σχολικό έτος 1997-98 λειτουργεί στη Σιάτιστα Μουσικό Σχολείο, απόφοιτοι και μαθητές του οποίου συγκροτούν μουσικά σχήματα, ενώ το 2000 συστάθηκε στη Σιάτιστα και Δημοτικό Ωδείο (η σύστασή του δημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ Β 407/2000).

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Εικ. 5.33: Η κομπανία «Παύλος Μελάς», από τις νέες κομπανίες χάλκινων της Σιάτιστας⁸⁴.

Επίλογος

Δυστυχώς, αν και η πόλη μας έχει πλούσια μουσική παράδοση, αυτή δεν έχει καταγραφεί στο μέτρο που της αρμόζει σε καμιά από τις δημοσιευμένες έρευνες. Οι μουσικοί μας, εμπειροτέχνες καθώς ήταν, με ελάχιστες ή και καθόλου γραμματικές γνώσεις, μετέδιδαν τις μουσικές τους γνώσεις, που τις κατακτούσαν με την εξάσκηση και την εμπειρία τους, στους νεότερους, αλλά η μουσική αυτή δεν έχει καταγραφεί με νότες. Το 1952 ο καθηγητής της λαογραφίας του Πανεπιστημίου Αθηνών Γ. Μέγας μαζί με τον μουσικό του Λαογραφικού Αρχείου Σπύρο Περιστέρη ήρθαν στη Σιάτιστα και έκαναν ηχογραφήσεις των τραγουδιών της Σιάτιστας⁸⁵. Κομμάτια αυτών των ηχογραφήσεων συμπεριλαμβάνονται σε cd τα οποία συνοδεύουν το βιβλίο των Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη - Σπυρ. Δ. Περιστέρη, *Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια*, τόμος Γ', έκδοση Ακαδημίας Αθηνών. Λίγα χρόνια αργότερα ο καθηγητής του Α.Π.Θ. Αναστάσιος Μέγας έκανε ηχογραφήσεις τραγουδιών της Σιάτιστας για τις ανάγκες ραδιοφωνικών εκπομπών, ενώ από την ίδια περίοδο σώζονται και ερασιτεχνικές ηχογραφήσεις από γάμους και άλλες εκδηλώσεις, όπου έπαιζαν η παρέα «Σκύλα», η παρέα «τ' Τσιώμου τ' Γαλλ'» και ενδεχομένως και άλλες παρέες. Η παλιότερη όμως μουσική, αυτή των βιολιών, του ταμπουρά και των άλλων εγχόρδων συνοδευόμενων με τον τζουρά δεν έχει ηχογραφηθεί, αφού απουσίαζαν τα μέσα ηχογράφησης. Αν θα μπορούσαμε ποτέ να έχουμε γνώση της μουσικής αυτής, είναι θέμα των ειδικών.

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Εικ. 5.34: Νεαροί μουσικοί παίζουν παραδοσιακά τραγούδια στην αυλή του Αρχοντικού Μανούση στο πλαίσιο εκδήλωσης του Κέντρου Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Σιάτιστας.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ Φ.Ζυγούρης, *Ιστορικά σημειώματα περί Σιατίστης και λαογραφικά αυτής*, σ.46-48.

² Νικόλαος Κασομούλης, *Ενθουμήματα στρατιωτικά*, τ.Α', σ.207.

³ Ο.π., σ.169.

⁴ Ο Ευθύμιος εκ Παλαιών Πατρών σύμφωνα με τον Χαρίλαο Κανατσούλη, στο δημοσίευσμά του *Το ιστορικό και η επιτροπή ανέγερσης του Ι.Ναού του Αγ.Δημητρίου στη Σιάτιστα* στην εφημερίδα της Κοζάνης «Χρόνος», φύλλο της 3^{ης} Μαρτίου 1986, ζωγράφισε εκτός από το Αρχοντικό Χατζημιχαήλ – Κανατσούλη, την παλιά εκκλησία του Αγίου Δημητρίου, η οποία κήκε το 1910, την εκκλησία των Ταξιαρχών στη Γεράνεια καθώς και δύο φορητές εικόνες, του Αγίου Δημητρίου και του Αγίου Γεωργίου. Ειδικά για τη διακόσμηση του δωματίου του πρώτου ορόφου του Αρχοντικού Χατζημιχαήλ–Κανατσούλη, το οποίο είναι γνωστό με το όνομα «Πάνθεον», αναφέρεται πως ο συγκεκριμένος ζωγράφος στηρίχθηκε στο βιβλίο του *Χαρισίου Μεγδάνου εκ Κοζάνης «Ελληνικόν Πάνθεον»*, όπου ιστορείται όλη η Ελληνική Μυθολογία. Ο τρόπος με τον οποίο αποδίδονται οι μορφές και οι σκηνές της Ελληνικής Μυθολογίας είναι εντυπωσιακότατος. Η Ζωή Γοδόση, στο δημοσίευσμά της *Με αφορμή τις τοιχογραφίες του Ιερού Ναού του Ιωάννη του Προδρόμου στη Σιάτιστα*, στο Περιοδικό ΑΝΑΛΟΓΙΟΝ 3. ΦΘΙΝΟΠΩΡΟ 2002, παρατήρησε σε μορφές του Πάνθεου ομοιότητες με μορφές των διακοσμητικών παραστάσεων της εκκλησίας του Αϊ Γιάννη και για τον λόγο αυτό εκφράζει την άποψη ότι ο ίδιος ζωγράφος ή το ίδιο συνεργείο δούλεψε και στον Αϊ Γιάννη. Τον ζωγράφο αυτόν θα τον συναντήσουμε αργότερα, το 1833, στους εκ Βελιγραδίου συνδρομητές του βιβλίου του Εμμανουήλ Φωτιάδου, *ΣΟΑΥΪΟΥ ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ*. Το γεγονός ότι ο ζωγράφος αυτός γνώριζε το έργο του Μεγδάνη, πριν ακόμα εκδοθεί, (το δωμάτιο διακοσμήθηκε το 1811, ενώ το βιβλίο εκδόθηκε στην Πέστη το 1812), ο παραστατικός τρόπος με τον οποίο απέδωσε τις σκηνές που περιγράφονται στο βιβλίο και τα χαρακτηριστικά των ηρώων, το γεγονός ότι επιλέχτηκε από τον λόγιο και δάσκαλο Ιωνά να αγιογραφήσει τον ναό των Ταξιαρχών, τον οποίο ο ίδιος ο Ιωνάς έκτισε, καθώς και το ότι βρίσκεται συνδρομητής σε ένα φιλοσοφικό

βιβλίο, στην αρχή του οποίου ο Εμμ. Φωτιάδης αφιερώνει μια ωδή στον σοφιολογότατο και σεβαστό δάσκαλό του, Αργύριο Παπαρίζου, Σιατιστέα, δείχνει ότι ίσως δεν πρόκειται για έναν «λαϊκό ζωγράφο» αλλά για έναν λόγιο ζωγράφο.

⁵ Ο Νικόλαος Κασομούλης αναφερόμενος σε μια διασκέδαση των καπεταναίων στο έργο *Ενθυμήματα στρατιωτικά της Επανάστασεως των Ελλήνων (1821-1833)* - Τόμος Α, σ.207 γράφει: «Ο Γούλας έπαιζεν το σιαρκί, ο Τόλιος το ριμπάπι, ο Διαμαντής όλα (πλην <έπαιξε> το βιολί τότες), και εγώ τομποζούκι».

⁶ Στην αναγνώριση των μουσικών οργάνων βοήθησε ο καθηγητής μουσικής του Μουσικού σχολείου της Σιάτιστας Ιωάννης Ζορπίδης.

⁷ Ενδιαφέρουσα ανάλυση της σκηνής κάνει ο Χρήστος Τσανασίδης, στο βιβλίο *Κι' όμως... οι τοίχοι μιλάνε*, στο οποίο δίνονται πολλές πληροφορίες για τα πρόσωπα που αποτελούν το μουσικό σύνολο.

⁸ Στο πίσω μέρος της κάρτας διαβάζουμε:

Αξιότιμε Κύριε

Πεποιθότες επί τοῖς εὐγενέσιν Ὑμῶν αἰσθήμασι, παρακαλοῦμεν Ὑμᾶς, ὅπως προσέλθητε ἄρωγός τῷ ἀγαθῷ σκοπῷ τοῦ ἀπό ἔτους εὐοιώνως δρῶντος ΟΜΙΛΟΥ ἡμῶν, προσφέροντες τήν κατ' εὐαρέσκειαν χρηματικὴν Ὑμῶν προσφοράν.

Εὐελπιστοῦντες δ' ὅτι θά τύχωμεν προθύμου παρ' Ὑμῶν ὑποστηρίξεως, ἐκφράζομεν ἐκ τῶν προτέρων τὰ εἰλικρινῆ ἡμῶν εὐχαριστήρια.

Ἐκ τοῦ Γραφείου τοῦ ΟΜΙΛΟΥ

⁹ Στον εκλογικό κατάλογο Ανασελίτσης του 1915 συναντούμε μόνο τρεις με επάγγελμα «οργανοπαίκτης» και τόπο διαμονής τη Σιάτιστα. Τα ονόματα αυτών είναι: Χαρίσιος Μπαγκάς του Μάρκου, Νικόλαος Τσιάκου του Ιωάννη και Κωνσταντίνος Τία του Θεοδώρου, ενώ πολλοί για τους οποίους γνωρίζουμε από άλλες πηγές ότι ασκούσαν το επάγγελμα του «οργανοπαίκτη» είναι εγγεγραμμένοι ως «σιδηρουργοί». Για τον ένα εκ των τριών εγγεγραμμένων με επάγγελμα «οργανοπαίκτης» στον εκλογικό κατάλογο Ανασελίτσης, τον Νικόλαο Τσιάκου, έχουμε τις παρακάτω πληροφορίες, τις οποίες συγκέντρωσε η κ. Άννα Γκουτζιαμάνη-Στυλιανάκη: Ο Νικόλαος Τσιάκος (σύμφωνα με τον εκλογικό κατάλογο γεννήθηκε το 1880) έμενε στον Μπούνο μαχαλά, αλλά καταγόταν από την Κορησό Καστοριάς. Μετανάστευσε στην Αμερική, αλλά δεν έμεινε για πολύ, καθώς δεν άντεχε να ζει μακριά από τη σύζυγό του Νούμτα. Το

ζευγάρι δεν απέκτησε παιδιά. Ο Νικόλαος Τσιάκος έπαιζε τρομπόνι και στις διασκεδάσεις απολάμβαναν όλοι το τραγούδι «Νουμπέτι». Ήταν πολύ καλός κυνηγός και τα κυνήγια του, καλομαγειρεμένα από τη σύζυγό του, τα απολάμβαναν στο σπίτι του συγγενείς, συνάδελφοι και φίλοι. Πέθανε το 1941 στη μεγάλη πείνα.

Σε ένα άλλο μητρώο αρρένων ενηλίκων ενοριτών της Άνω Σιατίστης χρήσεως 1940-41, το οποίο επικυρώνει ο Μητροπολίτης Σισανίου και Σιατίστης, επίσης δεν συναντούμε οργανοπαίχτες. Στο μητρώο αυτό οι γνωστοί μας οργανοπαίχτες δηλώνονται είτε ως σιδηρουργοί είτε ως φανοποιοί.

¹⁰ Γ.Μέγας, Σιάτιστα. *Τ' αρχοντικά της, τα τραγούδια της κι οι μουσικοί της*, σ.21.

¹¹ Στο κτηματολόγιο αναγράφονται ελάχιστες χρονολογίες καταχωρίσεων. Από προσωπική μου έρευνα διαπίστωσα πως οι καταχωρήσεις πρέπει να ξεκίνησαν όχι το 1792 αλλά λίγα χρόνια αργότερα και γίνονταν μέχρι το 1839.

¹² Τα περισσότερα εργαστήρια των σιδηρουργών υπήρχαν στον δρόμο που σήμερα έχει το όνομα Ν. Κλαδά. Εργαστήρια υπήρχαν και στη Φούρκα καθώς και διάσπαρτα σε άλλα σημεία της πόλης.

¹³ Σύμφωνα με τον Δημήτριο Κάστια, τσαγκάρι που ζει στη Σιάτιστα, απόγονο οικογένειας μουσικών, η οικογένειά του κατάγεται από τη Μοσχόπολη και εγκαταστάθηκε στη Σιάτιστα μετά την καταστροφή της Μοσχόπολης (1769).

¹⁴ Σύμφωνα με τον Δημήτριο Κάστια η οικογένεια Γκαγκασούλη ήρθε από το Σούλι.

¹⁵ Ως γαμπρός στη Σιάτιστα ήρθε από τον Άγιο Γεώργιο Γρεβενών ο οργανοπαίχτης Μπίτιας Τσιοτίκας, ο οποίος παντρεύτηκε τη Μαριγώ Γ. Γκαγκασούλη ή Μπάκα και ήταν γνωστός στη Σιάτιστα και ως Μπίτιας τ' Μπάκα. Απόγονοι της οικογένειάς του είναι από τους λίγους που ασχολούνται ακόμα με τη μουσική.

¹⁶ Τον παπα-Γιάγκο τον συναντούμε ως συνδρομητή του βιβλίου *Μουσικόν Εγχειρίδιον*, αναφέρεται σε επιστολή του 1853 του Δ.Αργυριάδη προς τον Κ. Τακιατζή καθώς και σε έγγραφο του Αρχείου Ζουπάν-Μωραΐτη.

¹⁷ Ο Γεώργιος Μπέτσος ήταν μαθητής στην Καστοριά του λόγιου δασκάλου Αργυρίου Παπαρίζου. Οι πληροφορίες προέρχονται από ανώνυμες χειρόγραφες σημειώσεις που υπάρχουν στη Βιβλιοθήκη Καστοριάς. Επίσης τον συναντούμε σε κώδικα της εφορίας των

σχολείων Καστοριάς των ετών 1841-42, ο οποίος φυλάσσεται στη Δημοτική Βιβλιοθήκη Καστοριάς, όπου ο Γάκης Μπέτζιου φαίνεται να αμείβεται ως ψάλτης από το 1839 μέχρι το 1841.

¹⁸ Τα ονόματα των εκ Σιατίστης και εκ Γερανεΐας συνδρομητών του βιβλίου *Μουσικόν Εγχειρίδιον* αναγράφονται στις σελίδες του 215-217. Μεταξύ αυτών αναφέρεται και ο Αναστάσιος Γεωργιάδης *μουσικοδιδάσκαλος της Π.μεθόδου!!!*

¹⁹ Ο Παύλος Παύλου «ψάλτης» συμπεριλαμβάνεται μεταξύ των εκ Σιατίστης συνδρομητών του βιβλίου *Αυρηλιανή Παρθένος* του Δ.Αργυριάδη που εκδόθηκε στην Αθήνα το 1861, επίσης ο Παύλος Παυλίδης «β΄ ψάλτης της μητρόπολης» συμπεριλαμβάνεται μεταξύ των εκ Σιατίστης συνδρομητών του βιβλίου *Μουσικόν Εγχειρίδιον*, του Μητροπολίτου Σισανίου Μελετίου, το οποίο εκδόθηκε το 1864 στην Κωνσταντινούπολη από τον Αβράμιο Θεοχαρίδη, στο δε *Σιατιστέων Μνήμη*, Λεύκωμα του συλλόγου Σιατιστέων Θεσσαλονίκης, σ. Γ 133, αναφέρεται ως μουσικοδιδάσκαλος.

²⁰ Θωμά Ταμβάκου, Γιώργου Κωνσταντζου και Θανάση Τρικούπη, *Μουσουργοί της Θράκης*, Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης, Αλεξανδρούπολη 2013, σ.231.

²¹ Νικόλαος Κασομούλης, *Ενθυμήματα στρατιωτικά*, τ.Γ, σ.75.

²² Ταμπουρά στη Σιάτιστα έπαιζε ο Γιώργος Γκαγκασούλης, συγγενής του βιολιστή Τάκη τ'ς Λιλής και του νταϊροπαίχτη Νιούλκα. Ο Γιώργος Γκαγκασούλης εκτός από ταμπουρά έπαιζε και ντέφι, ενώ τραγουδούσε κιόλας. Τον αποκαλούσαν Χότζια, γιατί τραγουδούσε αμανέδες σαν χότζιας. Πέθανε γύρω στο 1940. Η πληροφορία προέρχεται από τον Δημήτριο Κάστια.

²³ Ο Δημήτριος Κάστιας ή Σβίγγος εκτός από βιολιστής ήταν και ψάλτης, γνώστης της βυζαντινής μουσικής. Η πληροφορία προέρχεται από τον εγγονό του Δημήτριο Κάστια.

²⁴ Γ.Μέγας, *Σιάτιστα. Τ' αρχοντικά της, τα τραγούδια της κι οι μουσικοί της*, σ.21.

²⁵ Σχετικά με τη θέση του νταϊρέ στις ορχήστρες της Σιάτιστας ενδιαφέρον παρουσιάζει ένα σχόλιο στην εφημερίδα ΝΕΟΛΟΓΟΣ της Κωνσταντινουπόλεως φ.7^{ης} Ιανουαρίου 1926
Ο ΧΟΡΟΣ ΤΗΣ ΣΙΑΤΙΣΤΗΣ

.....
Περί την 10ην ακριβώς με πολλήν χάρι άρχεται ο χορός. Προηγήθησαν οι Εθνικοί μας χοροί και είτα οι ευρωπαϊκοί.

Το μόνον που έλειπε από την ορχήστραν ήταν ο νταϊρές, ο οποίος από των αρχαιοτάτων χρόνων αποτελεί αναπόσπαστον μέλος σε μια ορχήστρα της Σιατίστης, όστις κατά την παρούσαν ανέβαλε την εμφάνισίν του.

Ο νταϊρές χρησιμοποιούνταν και από τους αρκουδιάρηδες στην Ελλάδα μέχρι πριν από κάποιες δεκαετίες που απαγορεύτηκε το επάγγελμα αυτό. Σχετική απεικόνιση υπάρχει σε τοιχογραφία του Αρχοντικού Αργυριάδη-Μαλιόγκα στη Σιάτιστα.

Εικ. 5.1: Ο αρκουδιάρης με τον νταϊρέ και την αρκούδα. Λεπτομέρεια από παράσταση σε τοιχογραφία του Αρχοντικού Αργυριάδη – Μαλιόγκα.

²⁶ Σύμφωνα με προφορική μαρτυρία του Δημητρίου Κάστια, η οποία επιβεβαιώνεται και από άλλες πηγές, ο Γιώργος Τζιούτζιος είχε ένα γιο τον Δημήτριο, γνωστό στη Σιάτιστα ως *Δημητράκη της Κατίγκως*, ο οποίος εξασκούσε την τέχνη του ξυλουργού και παράλληλα έπαιζε και κλαρίνο, είχε δε και μια μικρή κομπανία με τον βιολιστή *Τάκη τ'ς Αιλής* και κάποιον Δημήτρη από τα Αλωνάκια που έπαιζε ούτι και ακορντεόν. Η μητέρα του Κατίγκω ήταν από την Καστοριά και ήταν και αυτή σχετική με τη μουσική, καθώς ήταν τραγουδίστρια (ντιζέζ). Σε κατάλογο του 1940 της Ιεράς Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης, στον οποίον αναγράφονται οι ενήλικες άρρενες της συνοικίας Χώρας της Σιάτιστας, συμπεριλαμβάνεται ο Δημήτριος Κάστιας του Γεωργίου, ξυλουργός, με χρονολογία γέννησης το 1909.

²⁷ Ο Γιάννης Ταχογιάννης (1896-1942) γεννήθηκε στη Σιάτιστα. Μετά το πέρας των Γυμνασιακών του σπουδών στο Τραμπάντζειο Γυμνάσιο το 1913-14 γράφτηκε στη Νομική Σχολή Αθηνών. Δραστηριοποιήθηκε κυρίως ως δημοσιογράφος σε εφημερίδες της Θεσσαλονίκης.

²⁸ Σαμπαχί ή σαμπαϊ ονομάζεται το τσιφτετέλι. Σαμπαϊ παίζουν και τώρα, 2016, οι λαϊκοί οργανοπαίχτες της Σιάτιστας. Συνήθως των σαμπαϊ προηγούνται ταξίμια (αυτοσχεδιασμοί).

²⁹ Ο Γιάννης Ταχογιάννης στο άρθρο *Τα τελευταία κόλιαντα* αναφέρεται στον πρώτο χρόνο μετά την απελευθέρωση, δηλ. το 1913 και σύμφωνα με το άρθρο αυτό ο Τζιούτζιος πέθανε τη χρονιά αυτή. Η πληροφορία για τη χρονολογία θανάτου του δεν επιβεβαιώθηκε από άλλη πηγή.

³⁰ Πληροφορία Δ. Κάστια.

³¹ Στον εκλογικό κατάλογο Ανασελίτσης του 1915 με μόνιμη κατοικία την Εράτυρα είναι εγγεγραμμένοι ο Ιωάννης Κάστιας του Πέτρου, σιδηρουργός, γεννημένος το 1866, και ο Παναγιώτης Κάστιας του Ιωάννη, οργανοπαίχτης, γεννημένος το 1889. Σύμφωνα με προφορική μαρτυρία του Δ.Κάστια, συγγενή της οικογένειας, ο Νιάκος Κάστιας (Ντούντας) είχε και άλλο γιο μουσικό, τον Πέτρο, ο οποίος έπαιζε βιολί, μετανάστευσε στην Αμερική και έπαιζε εκεί μαζί με τους Γκαντίνηδες, αλλά επέστρεψε στην Εράτυρα. Στην Αμερική μετανάστευσε μερικές φορές και ο Παναγιώτης Κάστιας σύμφωνα με τον Γ.Μέγα, πληροφορία που επιβεβαιώνεται και από το αρχείο Ellis Island, στο οποίο ο Παναγιώτης Κάστιας από τη Σέλιτσα καταγράφεται δύο φορές ως μετανάστης μία το 1907 σε ηλικία 19 ετών και μία το 1915 σε ηλικία 26 ετών. Ο Παναγιώτης επέστρεψε στην Ελλάδα, ζούσε στην Εράτυρα, όπου ασκούσε παράλληλα με το επάγγελμα του οργανοπαίχτη και τα επαγγέλματα του καπνοκαλλιεργητή και του υδραυλικού.

³² Γκανούλης Γεώργιος, *Τα πρώτα ελεύθερα Χριστούγεννα στη Σιάτιστα*, ΜΗΣ 27 (1957), σελ. 123-126.

³³ Σε κατάλογο της Ιεράς Μητρόπολης Σισανίου και Σιατίστης, όπου αναγράφονταν τα ονόματα των ενήλικων αρρένων που ζούσαν στη Χώρα της Σιάτιστας το 1940-41, δεν υπάρχει το επώνυμο Κασιάρας.

³⁴ Ο Γιάννης Γκαντίνης, γνωστός στη Σιάτιστα ως Λαλαγιάννης (από την παρότρυνση *λάλα Γιάννη*), ήταν βιολιστής και το συγκρότημά του ήταν περιζήτητο στα Χάσια και στα χωριά των Βαλαάδων, καθώς

και στη Σιάτιστα και ειδικά στη Γεράνεια, όπου διατηρούσε και το εργαστήριό του. Ταξίδεψε στην Αμερική, όπου είχαν μεταναστεύσει η κόρη του και ο αδελφός του, αλλά δεν μπόρεσε να παραμείνει εκεί και επέστρεψε γρήγορα στη Σιάτιστα, φέρνοντας μαζί του και ένα καινούργιο βιολί. Κατά την επιστροφή οι συμπατριώτες του του επεφύλαξαν θερμή υποδοχή. Έκτοτε παρέμεινε στην πατρίδα του και έπαιζε μόνο για τους φίλους του, άλλωστε δεν είχε ανάγκη το δώρο, γιατί έφταναν τα τσεκ της κόρης του από την Αμερική. Το σκεβρωμένο πρώτο βιολί του κατόπιν παρακλήσεως του διευθυντή της Αστικής Σχολή Π.Μάνιου, το δώρισε σε ένα δημοτικό σχολείο για να προπονούνται οι μαθητές. (Ασβεστά Λάζαρου, *Ο Λαλαγιάννης και τα παθήματά του*, ΜΗΣ 27 (1957), σελ. 285-288).

³⁵ Ο Γ. Μέγας εδώ προφανώς δεν αναφέρεται στον γνωστό κλαρινοπαίκτη Κωνσταντίνο Μιχαήλ Γκαντίνη, με τον οποίον γλεντούσαν οι Έλληνες στην Αμερική, αλλά σε κάποιον πρόγονό του και μάλλον παππού του Κωνσταντίνου Μιχαήλ Γκαντίνη, όπως προκύπτει από τον εκλογικό κατάλογο Ανασελίτσης του 1915.

Εικ. 5.Π: Κώστας Γκαντίνης

Η φωτογραφία αποτελεί στιγμιότυπο από ερασιτεχνική κινηματογραφική ταινία που έστειλε η μετανάστρια στην Αμερική Ανα Karas (Αναστασία Καρακουλάκη) σε συγγενείς της. Αποσπάσματα της ταινίας προβλήθηκαν στην εκπομπή ΜΗΧΑΝΗ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ.

³⁶ Ναούμ Γ. Δημόλας, *Η ζωή στη Σιάτιστα*, σ.46.

³⁷ Στέφου Ζωή, *Μαρτυρίες για την ιστορία και τη λαογραφία της Σιάτιστας, από τις αρχές του 20ου αιώνα ως και τον μεσοπόλεμο, Αποκριάτικα σιατιστινά τραγούδια*, Αφήγηση Χριστόφορου Στέφου.

³⁸ Η λέξη *τζουράς* είναι τούρκικη και σημαίνει μικρός. Οι τζουράδες ήταν μικρά κλαρίνα σε (μί μπεμόλ). Τζουρά λένε οι Τούρκοι και τον μικρό ταμπουρά και γενικά κάθε μικρό όργανο που σαν μικρό βγάζει και ψιλή φωνή. Τους τζουράδες τους παράτησαν γρήγορα, γιατί τα βιολιά δεν μπορούσαν να κουρδιστούν τόσο ψιλά. (Μαζαράκη Δ. *Το λαϊκό κλαρίνο στην Ελλάδα*, σ.61).

³⁹ Ο Παναγιώτης Αθανασίου Σιάσιος, χρυσοχόος, γεννημένος το 1869 είναι εγγεγραμμένος στον εκλογικό κατάλογο Ανασελίτσης του 1915. Οι πληροφορίες που καταθέτει ο Γ.Μέγας επιβεβαιώνονται και από τον εγγονό του Παναγιώτη Σιάσιου, τον Δημήτριο Αθ. Σιάσιο που ζει στη Σιάτιστα, στη γειτονιά που υπήρχε και το σπίτι του λαογράφου Γ.Μέγα.

⁴⁰ Σύμφωνα με πληροφορία που έδωσε στον Γ.Μέγα ο γερό-Γκαντίνης (Λαλαγιάννης) φλογέρα στη Σιάτιστα έπαιζε ο Λιόλιος Ντάγκας σε παρέα με δύο βιολιά και μία στάμινα.

⁴¹ Γ.Μέγας, *Σιάτιστα. Τ' αρχοντικά της, τα τραγούδια της κι οι μουσικοί της*, σ.22.

⁴² Οι οργανοπαίχτες της Σιάτιστας συμμετείχαν σε όλους τους ένοπλους αγώνες. Ο βιολιστής Γιάννης Γκαντίνης ήταν μακεδονομάχος, ενώ κάποιοι άλλοι τραυματίστηκαν ή σκοτώθηκαν σε διάφορες μάχες. Στο Ηρώον της Σιάτιστας είναι χαραγμένα τα ονόματα Ν.Γκαγκασούλης, Θωμάς Δ. Κάστιας, Ζήσης Γ.Κάστιας.

⁴³ Γ. Γκανούλης, *Εκ των εθίμων της Σιατίστης*, ΜΗΣ 1936, σ.99.

⁴⁴ *Σούρλα* ονομάζεται ο αυλός της γκάιντας (Φ. Ανωγειανάκη, *Ελληνικά λαϊκά μουσικά όργανα*, σ.184). Σύμφωνα με τον Εμμανουήλ Χατζημανώλη, (*Τα χάλκινα πνευστά στις λαϊκές κομπανίες της Δυτικής Μακεδονίας*, σ.26) σούρλα ονομάζεται ο ζουρνάς. Στο συγκεκριμένο άρθρο ο αρθρογράφος με τον όρο σούρλα δεν πρέπει να εννοεί τον ζουρνά αλλά την γκάϊντα καθώς γράφει «ζουρνάδες άργανα και σούρλες». Με οργανοπαίχτες από γειτονικά χωριά με τύμπανα, ζουρνάδες, πίπιζες, τα οποία θεωρούνταν κατώτερα όργανα σε σχέση με τα κλαρίνα, τα βιολιά και τα «μπουριά» διασκεδάζαν κάποιες παρέες καβαλάρηδων το Δεκαπενταύγουστο καθώς οι σιατιστινές παρέες με όργανα δεν επαρκούσαν την ημέρα αυτή (Γ.Γκανούλης, *Εκ των εθίμων της Σιατίστης*, ΜΗΣ 1936).

⁴⁵ Ο βιολιστής Νιάκος Ρόνας γεννήθηκε στη Σιάτιστα το 1870 και πέθανε το 1940. Οι πληροφορίες προέρχονται από έγγραφα τα οποία έχει στην κατοχή του ο εγγονός του Ιωάννης Ρόνας, Λογιστής-Φοροτεχνικός, ο οποίος ζει και εργάζεται στη Σιάτιστα.

⁴⁶ Μπουρατζής: παίχτης της κορνέτας, μπουρί: κορνέτα, σύμφωνα με τον Γ.Μέγα. Μπουρατζήδες όμως γενικότερα ονόμαζαν τους παίχτες των χάλκινων μουσικών οργάνων με σχήμα μπουριού (σωλήνας).

⁴⁷ Πιθανόν να πρόκειται για τα ευφώνια, χάλκινα πνευστά μουσικά όργανα. Τα πρώτα χάλκινα μουσικά όργανα που μπήκαν στις κομπανίες μαζί με τα έγχορδα ήταν οι κλαπαδόρες, (μουσικό όργανο που μοιάζει με κορνέτα, αλλά έχει τα κλειδιά στο πλάι), και τα ευφώνια. (Την πληροφορία μας έδωσε ο κλαρινίστας Χάρης Σαλαγκιώτης).

Εικ. 5.ΙΙΙ: Οργανοπαίκτης παίζει Κλαπαδόρα. Λεπτομέρεια από την Εικ. 5.7.

⁴⁸ Κωτσιούλης (σύμφωνα με τον Δ. Κάστια) αποκαλούνταν ο Κωνσταντίνος Γκαγκασούλης, πατέρας των Νιάκου και Τσιώμου Γκαγκασούλη (Σκύλα). Ο Κωνσταντίνος Γκαγκασούλης έπαιζε λαγούτο και σαντούρι.

⁴⁹ Η φωτογραφία αποτελεί στιγμιότυπο από ερασιτεχνική κινηματογραφική ταινία που έστειλε η μετανάστρια στην Αμερική Ana Karas (Αναστασία Καρακουλάκη) σε συγγενείς της. Αποσπάσματα της ταινίας προβλήθηκαν στην εκπομπή ΜΗΧΑΝΗ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ.

⁵⁰ Ο Κώστας Μ.Γκαντίνης γεννήθηκε στη Σιάτιστα το 1888 (σύμφωνα με τον εκλογικό κατάλογο Ανασελίτσης) και μετανάστευσε το 1911 στις Η.Π.Α. (Στο αρχείο Ellis Island υπάρχει ο Gadinis, Constantinos, ο οποίος μετανάστευσε εκεί το 1911, από τη Siatista, Turkey σε ηλικία 22 ετών). Στις Η.Π.Α μετανάστευσαν σύμφωνα με το ίδιο αρχείο και τα μικρότερα αδέρφια του Κώστα Γκαντίνη, Θόδωρος και Νικόλαος. Ο Νικόλαος γύρισε στη Σιάτιστα, παντρεύτηκε την Όλγα Αγκά και ταξίδεψαν μαζί το 1923 για τις ΗΠΑ, όπου και εγκαταστάθηκαν. (Για τη συλλογή των πληροφοριών βοήθησαν οι Αναστασία Αγκά, ο Μανώλης Αγκάς, ο Δημήτριος Κάστιας και ο Γιώργος Γράβας υπεύθυνος ιστοσελίδας siatista-info.blogspot.com).

Η οικογένεια Γκαντίνη είναι από τις παλιές οικογένειες της Σιάτιστας. Στο κτηματολόγιο της Μητρόπολης Σισανίου και Σιατίστης υπάρχει στο επώνυμο αυτό μερίδα στου *Κώτζη Αργύρη Μαχαλά*, δηλ .στη γειτονιά που εκτείνεται από την πλατεία *Τρία Πηγάδια* προς την Αγία Τριάδα. Στη γειτονιά αυτή, σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες, ήταν και το σπίτι του Κώστα Γκαντίνη. Σχετικά με την χρονολογία θανάτου του Κ.Γκαντίνη η έρευνά μας στο ληξιαρχείο Σιάτιστας έδειξε πως ο Κωνσταντίνος Γκαντίνης του Μιχαήλ γεννημένος το 1888 διαγράφηκε από το Δημοτολόγιο με πράξη του Δημάρχου το 1960 λόγω θανάτου του.

⁵¹ Οι πληροφορίες προέρχονται από τις εφημερίδες Βόρειος Ελλάς φ.2^ας Φεβρουαρίου 1936 και φ.11^ης Αυγούστου 1940, ΕΦΗΜΕΡΙΣ φ.117, Οκτώβρης 1993, ΑΤΛΑΝΤΙΣ φ.19^ης Σεπτεμβρίου 1926 ΕΘΝΙΚΟΣ ΚΗΡΥΞ φ.19ης Δεκεμβρίου 1935.

⁵² Σύμφωνα με τον Γρ.Φαληρέα ο Κώστας Γκαντίνης άρχισε τις ηχογραφήσεις το 1923(;). Η προσωπική μου έρευνα στις εφημερίδες των ΗΠΑ εντόπισε κάποιες από τις ηχογραφήσεις του Κ.Γκαντίνη, όπως: Καστοριανός -Συρτός και Ηπειρώτικος Χορός με το Τρίο Κ.Γαδίνη (ΕΘΝ.ΚΗΡΥΞ φ.16/12/1928), Μπεράτι Μακεδονικό και Κοζανίτικο Συρτό με τον Κ.Γκαντίνη (ΕΘΝ.ΚΗΡΥΞ φ.24/12/1929 και ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ του Σικάγου φ.11/1/1930), Χασάπικο Μινόρε και Χασάπικο Σίρβα με το Τρίο Κ.Γαδίνη (ΕΘΝ.ΚΗΡΥΞ φ.14/12/1930), Γιάννενα Γιαννάκενα και Συρτό Μεγαρίτικο (ΑΤΛΑΝΤΙΣ φ.21/12/1931). Σε πολλά ηχογραφημένα τραγούδια του Σωτήρη Στασινόπουλου και της Μαρίκας Παπαγκίκα ο Κ.Γκαντίνης παίζει κλαρίνο.

⁵³ Εφημ. Κοζάνης Βόρειος Ελλάς, φ.1/9/1931.

⁵⁴ Στον τύπο της εποχής εντοπίσαμε τα ονόματα των δασκάλων Ζ. Ζωγράφου και Ν. Βούρρου που διηύθυναν μαντολινάτες, καθώς και τα ονόματα πολλών νέων της πόλης μας, οι οποίοι συμμετείχαν σε χορωδίες και μαντολινάτες που πλαισίωσαν εκδηλώσεις (Εφημ. Βόρειος Ελλάς, φ.16/9/1928, Μακεδονία, φ.17/9/1928, Βόρειος Ελλάς, φ.8/1/1933).

⁵⁵ Ο Γ. Καπετανόπουλος γεννήθηκε στη Σιάτιστα το 1860. Φοίτησε στο δίδασκαλείο Θεσσαλονίκης και δίδαξε στα σχολεία της Σιάτιστας. Δίδασκε κυρίως γυμναστική και ωδική στις ανώτερες τάξεις λόγω ειδίκευσης. Πέθανε το 1926. (Οι πληροφορίες προέρχονται από το *Σιατιστέων Μνήμη*, Λεύκωμα του συλλόγου Σιατιστέων Θεσσαλονίκης σ.Γ119, και από το αρχείο του 1ου Δημοτικού Σχολείου Σιάτιστας).

⁵⁶ Ένας από τους τελευταίους βιολιστές που θυμούνται οι Σιατιστινοί ήταν ο Τάκ'ς τ'ς Λιλής, (Χριστάκης Γκαγκασούλης). Ο Τάκ'ς τ'ς Λιλής, μαζί με τον Δημητράκη τον Τζιούτζιο και κάποιον Δημήτρη από τα Αλωνάκια μέχρι το 1950 και λίγα χρόνια μετά είχαν μια μικρή κομπανία.

⁵⁷ Το τρομπόνι οι ηλικιωμένοι σιατιστινοί το ονομάζουν και τριμπόνι.

⁵⁸ Οργανοπαίχτες της Σιάτιστας μετά από κάποιες συμμετοχές τους σε εκδηλώσεις στην Αθήνα και σε άλλες μεγάλες πόλεις άρχισαν να χρησιμοποιούν για το νταούλι και την ονομασία κάσα. (Πληροφορία Δ. Κάστια).

⁵⁹ Τα πρώτα χρόνια οι παρέες με τα χάλκινα είχαν νταούλια με δύο χάλκινα ζίλια, εκ των οποίων το ένα ήταν στερεωμένο πάνω στην κυλινδρική επιφάνεια του νταουλιού, ενώ το άλλο το κρατούσε ο οργανοπαίχτης με το αριστερό του χέρι και χτυπούσε με αυτό το στερεωμένο στο νταούλι ζίλι. Στο δεξί χέρι ο οργανοπαίχτης κρατούσε ένα χοντρό ξύλο, τον *τσιόκο*, με το οποίο χτυπούσε το νταούλι στην μία από τις δύο πλάγιες επίπεδες επιφάνειες που ήταν από δέρμα. Αργότερα το ένα ζίλι, αντικαταστάθηκε με βέργα. Ο τύπος αυτός του νταουλιού με το ένα ζίλι χρησιμοποιείται και σήμερα από τους οργανοπαίχτες της Σιάτιστας. Δεν γνωρίζουμε αν οι παλιοί οργανοπαίχτες κατασκεύαζαν μόνοι τους τα νταούλια ή αν υπήρχε τεχνίτης στη Σιάτιστα που να κατασκευάζει νταούλια. Όμως σύμφωνα με πληροφορίες που μας έδωσε ο Δημήτριος Κάστιας, γιός του οργανοπαίχτη Κώστα Κάστια, και συγγενής πολλών μουσικών,

οι οργανοπαίχτες της Σιάτιστας αντικαθιστούσαν μόνοι τους τα δέρματα στα νταούλια τους. Στη Σιάτιστα υπήρχαν βυρσοδεψία (ταμπαχανάδες) από τα οποία προμηθεύονταν τα δέρματα (τομάρια από αγελάδα) τα τέντωναν και τα τοποθετούσαν στα νταούλια.

⁶⁰ Τους αποκαλούσαν «Σκύλα» λόγω της μεγάλης αντοχής που τους χαρακτήριζε.

⁶¹ Σύμφωνα με πληροφορία της μητέρας μου Αναστασίας Μπόντα, στον γάμο της το 1952 έπαιξε η παρέα «Σκύλα». Την παρέα αποτελούσαν ο Νιάκος Κ. Γκαγκασούλης που έπαιζε κλαρίνο, ο αδελφός του Τσιώμος που έπαιζε κορνέτα καθώς και άλλοι μουσικοί. Στην παρέα συμμετείχαν και τα αδέλφια του «Τσιώμου τ' Γαλλ'», ο «Νιώτας τ' Γαλλ'» που έπαιζε μπουρί και ο «Ντούλης τ' Γαλλ'» με το τύμπανο, οι οποίοι αργότερα μαζί με τον αδελφό τους Τσιώμο σχημάτισαν δικό τους μουσικό σχήμα.

⁶² Η εργασία υπάρχει στη Δημόσια Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας «Μανούσεια».

⁶³ Σύμφωνα με τον Δημήτριο Κάστια οι αδελφοί Γ.Γκαγκασούλη, «Τσιώμος τ' Γαλλ'», «Νιώτας τ' Γαλλ'», «Ντούλης τ' Γαλλ'» πήραν το όνομα αυτό λόγω των Γαλλικών Μαρς που έπαιζαν. Με Γαλλικό Μαρς υποδέχονται τους συγγενείς της νύφης που πάνε για *σκαλιόρισμα* στο σπίτι του γαμπρού την ημέρα του γάμου.

⁶⁴ Οι πληροφορίες προέρχονται από πληροφοριακό φυλλάδιο που συνοδεύει το cd *Σιατιστινών Μουσικών Μνήμες*, αφιέρωμα στον Θωμά Γκαγκασούλη.

⁶⁵ Ο Γιώργος Κάστιας τη δεκαετία του 1960-70 μετανάστευσε με την οικογένεια του στον Καναδά, μετά από κάποια χρόνια επέστρεψε στη Σιάτιστα αλλά τελικά ξαναέφυγε στον Καναδά, όπου και πέθανε πριν από λίγα χρόνια. Η οικογένειά του είναι εγκατεστημένη στον Καναδά.

⁶⁶ Την πληροφορία έδωσε ο Δ. Κάστιας.

⁶⁷ Ο Αργύρης Γκαγκασούλης είναι από τα λίγα παιδιά παλιών οικογενειών μουσικών, που συνέχισε την τέχνη των προγόνων του. Ο Αργύρης ζει στην Κοζάνη και εργάζεται εκεί και στην Αθήνα, ως μουσικός – σαξοφωνίστας, σε μεγάλα κέντρα διασκέδασης και σε συγκροτήματα διάσημων Ελλήνων τραγουδιστών.

⁶⁸ Ο Μπίτιας Τσιοτίκας ήταν από τον Άγιο Γεώργιο Γρεβενών, έπαιζε νταούλι και ήταν γνωστός και ως Μπίτιας τ' Μπάκα, επειδή ήταν γαμπρός της οικογένειας Μπάκα (Γκαγκασούλη), παντρεύτηκε την

Μαριγώ Γ. Γκαγκασούλη, αδελφή των μουσικών Μπίτια Γκαγκασούλη (κλαρινοπαίχτη, πεθερού τ' Τσιώμου τ' Γαλλ') και Λάζαρου Γκαγκασούλη, (δεξιότεχνη του τρομπονιού, που πέθανε νέος). Οι γιοί του Γιώργος και Γρηγόρης ήταν επίσης πολύ καλοί οργανοπαίχτες. Ο Γιώργος έπαιζε με την παρέα τ' Τσιώμου τ' Γαλλ' κλαρίνο, ενώ κάποιες φορές έπαιξε και σαξόφωνο, έφυγε όμως από τη Σιάτιστα και εγκαταστάθηκε στην Καστοριά και τη Θεσσαλονίκη, όπου και πέθανε πριν λίγα χρόνια. Ο Γρηγόρης έπαιζε τρομπόνι και ήταν αυτός που κράτησε την παράδοση της Σιάτιστας. Έπαιζε μέχρι το τέλος της ζωής του το 1989 έχοντας στην παρέα του τον Άλκη Βραγγαλίδη από το Κριμίνι και τον Νίκο Αδαμόπουλο από το Ανθοχώρι Βοΐου, ο οποίος τώρα, 2016, ζει στο Καλονέρι και συνεχίζει να παίζει κλαρίνο.

⁶⁹ Ο Νίκος Κάστιας (Γκαβοκότας) ήταν γαμπρός του Λάζου Κάστια. Ο γιος του Κώστας ήταν επίσης οργανοπαίχτης.

⁷⁰ Ο Άλκης Βραγγαλίδης παντρεύτηκε την Κατίνα Ν. Γκαβοκότα (Κάστια).

⁷¹ Ένας από τους οργανοπαίχτες που ήρθαν από άλλα μέρη και εγκαταστάθηκαν στη Σιάτιστα ήταν ο Χρ. Βούκας από την Κλεισούρα Καστοριάς, όπου συναντούμε μια μεγάλη οικογένεια μουσικών με το επώνυμο αυτό.

⁷² Οι αδελφοί Γκαγκασούλη, Τσιώμος και Νιάκος (Σκύλα), για να εξασκηθούν, πήγαιναν καθημερινά στην εκκλησία του Αϊ-Γιάννη, μακριά από τα σπίτια και έπαιζαν ώρες πολλές.

⁷³ Την πληροφορία έδωσε η σύζυγος του Θωμά Γκαγκασούλη.

⁷⁴ Οι αμοιβές των μουσικών σε διάφορες εκδηλώσεις συνήθως ήταν το *δώρο* και όχι ένα συμφωνημένο εκ των προτέρων ποσό. Στους γάμους, μετά τον τρανό χορό ακολουθούσε ο μικρός χορός, όπου η νύφη χόρευε το *νυφιάτικο*, η πεθερά, η μητέρα του γαμπρού το *πεθεριάτικο*, ενώ η μητέρα της νύφης χόρευε τον *Λούκα*, βαρύ συρτό χορό που τραγουδιέται και χορεύεται και σε άλλα μέρη της Δυτικής Μακεδονίας σε διάφορες παραλλαγές και αναφέρεται στον Μακεδονομάχο Λουκά Κόκκινο από το Μέγαρο Γρεβενών. Κατά τον μικρό χορό τα φιλοδωρήματα στους οργανοπαίχτες ήταν πολλά. Όταν χόρευε η νύφη, δώριζε ο γαμπρός, ο κουμπάρος, τα πεθερικά και πολλοί άλλοι. Το ίδιο συνέβαινε, όταν χόρευαν ο γαμπρός, ο κουμπάρος, η πεθερά και οι λοιποί συγγενείς. Η συνήθεια υπάρχει και σήμερα, αλλά οι χοροί αυτοί γίνονται συνήθως στο κέντρο

διασκέδασης. Στις διάφορες διασκεδάσεις επίσης δώριζαν οι χορευτές και τα ποσά εξαρτιόνταν από τις οικονομικές τους δυνατότητες αλλά και από το πόσο *μερακλώνονταν*, το βαθμό ευθυμίας δηλαδή στον οποίον έφταναν.

[Το τραγούδι του Λούκα στην Αμερική κυκλοφόρησε σε δίσκο χορού το 1928 από την εταιρεία Columbia με το τίτλο *Καστοριανό Συρτό – Καπετάν Λούκας* του Γ. Κασσάρα (Εφημερίδα ΕΘΝΙΚΟΣ ΚΥΡΗΞ, 25 Νοεμβρίου 1928), ενώ στη Σιάτιστα ηχογραφήθηκε το 1952 από τον Γεώργιο Μέγα. Στην ηχογράφιση αυτή το τραγούδι τραγούδησε ο Δημ. Φουρκιώτης. Συμπεριλαμβάνεται στο βιβλίο των Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη - Σπυρ. Δ. Περιστερή, *Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια*, τόμος Γ', εκδ. Ακαδημίας Αθηνών, σ.53.]

⁷⁵ Διακρίνονται οι οργανοπαίχτες: Τσιώμος τ' Γαλλ' (κορνέτα), Γώγος Τσιοτίκας (κλαρίνο), Τσιώμος Γκαγκασούλης (κορνέτα), Γρηγόρης Τσιοτίκας (τρομπόνι) κ.ά.

⁷⁶ Διακρίνονται οι οργανοπαίχτες: Νιάκος Γκαγκασούλης (με το κλαρίνο στο χέρι, στον τρανό χορό διέκοπτε το παίξιμο και τραγουδούσε), Νικόλαος Α. Κάστιας (τρομπόνι), Τσιώμος Γκαγκασούλης-Σκύλα (κορνέτα), Γιώργος Α. Κάστιας (κλαρίνο), Νιώτας Ι. Κάστιας (Ράντος) με νταούλι και Αργύρης Γκαγκασούλης, γιος του Νιάκου (τύμπανο).

⁷⁷ Διακρίνονται οι οργανοπαίχτες: Γιώργος Τσιοτίκας(κλαρίνο), Τσιώμος τ' Γαλλ' (κορνέτα), Μπίτιας Τσιοτίκας (νταούλι), Ντούλης τ' Γαλλ' (τύμπανο) κ.ά.

⁷⁸ Διακρίνονται οι μουσικοί: Τσιώμος τ' Γαλλ' και Τσιώμος Γκαγκασούλης ή Σκύλα (κορνέτες), Γρηγόρης Τσιοτίκας, Νίκος Α. Κάστιας, Νιώτας τ' Γαλλ' (τρομπόνια), Ντούλης τ' Γαλλ' (τύμπανο).

⁷⁹ Καθιστοί: Γρ. Τσιοτίκας και Ν. Α. Κάστιας (τρομπόνια), Χρ. Βούκας (τύμπανο). Όρθιοι: Γ. Τσιοτίκας (κλαρίνο), Τσιώμος τ' Γαλλ' (κορνέτα), Δαμιανός Ρόνας (νταούλι).

⁸⁰ Οργανοπαίχτες: Γρ. Τσιοτίκας (τρομπόνι), Χρ. Βούκας (νταούλι), Γ. Τσιοτίκας (κλαρίνο), Τσιώμος Γκαγκασούλης-Σκύλα (κορνέτα).

⁸¹ Οργανοπαίχτες: Γιώργος Α. Κάστιας (κλαρίνο), Τσιώμος Γκαγκασούλης ή Σκύλα (κορνέτα), Νιώτας Ι. Κάστιας ή Ράντος (τρομπόνι).

⁸² Οργανοπαίχτες: Τσιώμος τ' Γαλλ' (κορνέτα), Άγνωστος, Χρ. Βούκας, Κ. Μπούκος από Κοζάνη (κλαρίνο), Κ. Μπούκος από Εμπόριο Πτολεμαΐδας και Ν. Ράντος (τρομπέτες).

⁸³ Το υπ' αριθμ. 310 διάταγμα για την ίδρυση της Φιλαρμονικής του Δήμου Σιάτιστας, δημοσιεύτηκε στο υπ' αριθμ. 94 ΦΕΚ της 22^{ης}/4/1970.

⁸⁴ Ο αυτοδίδακτος κλαρινοπαίχτης της κομπανίας *Παύλος Μελάς*, Χ. Σαλαγκιώτης παίζει με κλαρίνο si bemol και πολύ-πολύ σπάνια με la bemol.

⁸⁵ Για την ηχογράφηση αυτή υπάρχουν πολλές προφορικές και γραπτές μαρτυρίες. Μια τέτοια μαρτυρία δημοσιεύεται από τον Αναστάσιο Π. Τσίπο στο περιοδικό ΣΙΑΤΙΣΤΙΝΑ. [Τσίπος Αναστάσιος Π.: *Η ηχογράφηση των δημοτικών τραγουδιών της Σιάτιστας το 1952*, ΣΙΑΤΙΣΤΙΝΑ 13 (1995) 75-77].

Ηχογραφήσεις τραγουδιών της Σιάτιστας και της γύρω περιοχής παλιότερες από αυτήν που έκανε ο Γ.Μέγας το 1952 έγιναν στην Αμερική από τον Κ. Γκαντίνη και τον Γ. Κασσάρα, οι οποίοι ξεκίνησαν τις ηχογραφήσεις τη δεκαετία του 1920. Το 1924 κυκλοφόρησε από την δισκογραφική εταιρεία της Κούλας Αντωνοπούλου και του Α. Αντωνόπουλου ο χορός «Σιάτιστα» με κλαρίνο. Την πληροφορία την έχουμε από τη διαφημιστική στήλη της εφημερίδος ΑΤΛΑΝΤΙΣ φ.14^{ης} Ιανουαρίου 1924, αλλά τον σχετικό δίσκο δεν τον εντοπίσαμε.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Στην παρούσα εργασία σε κάποιες περιπτώσεις χρησιμοποιήθηκαν όροι οι οποίοι δεν χρησιμοποιούνταν στη Σιάτιστα. Τους όρους αυτούς τους κρατήσαμε, επειδή έτσι αναφέρονται στα κείμενα στα οποία στηριχθήκαμε και στα οποία παραπέμπουμε. Παραδείγματα:

Ο όρος *κομπανία* δεν χρησιμοποιούνταν στη Σιάτιστα, όμως χρησιμοποιήθηκε από τον Γ. Μέγα και για το λόγο αυτό χρησιμοποιείται και εδώ, όταν παραπέμπουμε ή στηριζόμαστε σε κείμενα του Γ. Μέγα. Οι Σιατιστινοί χρησιμοποιούσαν τους όρους: *Τα τσ'κέλια π.χ Α ρε, τα τσ'κέλια παίξιμον 'πο καμαν, τα ιβγιουλιά, τα άργανα, π.χ ήρθαν τα άργανα, τα όργανα, η παρέα της Σκύλας ή η Σκύλα π.χ γλέντησαν με τη Σκύλα, η παρέα τ' Τσιώμου ή ο Τσιώμος π.χ. κλείσαμε τον Τσιώμο για το γάμο.*

Επίσης από τους Σιατιστινούς δεν χρησιμοποιούνταν ο όρος μουσικός αλλά ο όρος οργανοπαίχτης.

6. Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΗ ΣΙΑΤΙΣΤΑ

Siatistanews.gr

Όπως σε ολόκληρη την ελληνική κοινωνία έτσι και στη Σιάτιστα κυριαρχεί η πατριαρχία. Προορισμός της γυναίκας θεωρούνταν ο γάμος και η γέννηση παιδιών, κατά προτίμηση αγοριών. Εκφράσεις και ευχές όπως:

Δεν έχει παιδιά, έχει μόνο κορίτσια.

Έχω ένα παιδί και ένα κορίτσι.

Μ' ένα γιό.

Ας είναι και κορίτσι, μόνο ν' έρθει με το καλό, ν' χει τα σουμια τ'¹,
κ.λπ. ή ακόμα και η σχεδόν κατάρρα

Τ' χρον' ν' χεις κι' άλλου κουρίτσ',
δείχνουν την προτίμηση στην απόκτηση αγοριών.

Οι ευχές, τα έθιμα του αρραβώνα και του γάμου, ο τρόπος διασκέδασης και πολλές άλλες εκδηλώσεις δείχνουν το πατριαρχικό σύστημα αξιών το οποίο επικρατούσε στη Σιάτιστα.

Όμως κάτω από αυτό το επίσημο πατριαρχικό σύστημα αξιών λειτουργούσε ένα άλλο μαγικό-θρησκευτικό-θεραπευτικό σύστημα, που βρισκόταν στα χέρια ηλικιωμένων έμπειρων γυναικών, το οποίο καταξιωνόταν σε κρίσιμες περιόδους της ζωής του ατόμου (είναι οι ώρες της ασθένειας, της γέννησης, του θανάτου)². Η γνώση στη γυναίκα μεταφερόταν προφορικά από τις μεγαλύτερες στις μικρότερες και είχε ως στόχο τη διατήρηση και τη συνέχιση της ζωής, χρησιμοποιούνταν δε κυρίως για όφελος της κοινότητας και όχι της ίδιας της γυναίκας. Έτσι έχουμε γυναίκες «μαμές» που βοηθούσαν τη γυναίκα να φέρει το παιδί στον κόσμο και να επιβιώσει ή γυναίκες που με μπαμπέματα³ θέραπευαν αρρώστιες, γυναίκες ξεματιάστρες, αλλά και μαϊστρες. Αξίζει να σημειωθεί η σχέση των γυναικών αυτών με τη φύση, καθώς όλα τα γιατροσόφια τους αντλούνταν από τη φύση και όλες οι πρακτικές τους είχαν σχέση με τα φυσικά φαινόμενα.

Στη μόρφωση οι γυναίκες της Σιάτιστας δεν είχαν ίσα δικαιώματα με τους άντρες. Από πολύ παλιά υπήρχαν βέβαια Παρθεναγωγεία⁴, αλλά η πρόσβαση των γυναικών στην ανώτερη μόρφωση δεν ήταν εφικτή. Φαίνεται όμως πως και στα Παρθεναγωγεία δεν φοιτούσαν όλα τα κορίτσια καθώς σε διάφορα επίσημα έγγραφα (προικοσύμφωνα, διαθήκες, πωλητήρια) πολλές γυναίκες δηλώνουν πως δεν γνωρίζουν γράμματα. Ενώ στη Σιάτιστα λειτούργησε γυμνάσιο από το σχολικό έτος 1889-1890, η απόφαση για να φοιτήσουν σ' αυτό και κορίτσια πάρθηκε το Σεπτέμβριο του 1909⁵

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

και μετά την απόφαση αυτή τη σχολική χρονιά 1909-1910 φοίτησαν στο γυμνάσιο πέντε μαθήτριες.

Μπορεί οι γυναίκες στη Σιάτιστα να μη είχαν πρόσβαση στη γνώση όπως είχαν οι άντρες, αλλά, καθώς οι άντρες απουσίαζαν λόγω του διαμετακομιστικού εμπορίου, αναγκαστικά αυτές επωμίστηκαν πολλές δραστηριότητες και ευθύνες, είχαν δε τέτοια οργάνωση τα νοικοκυριά, που ό,τι προέκυπτε το αντιμετώπιζαν με επιτυχία, ακόμα και με την απουσία των ανδρών. Στο αρχείο Ζουπάν-Μωραΐτη βλέπουμε τον άντρα να παραγγέλνει στη γυναίκα: *Να βάλεις κρασί, θα έχει πέραση ή να πουλήσεις το κρασί*. Οι δραστηριότητες και οι ευθύνες αυτές, οι οποίες βέβαια ήταν αποτέλεσμα ανάγκης, αφού ο άντρας απουσίαζε, αναβάθμιζαν τον ρόλο της γυναίκας. Έτσι βλέπουμε σε μια πατριαρχική κοινωνία πολλά σπίτια και κυρίως αρχοντικά να έχουν το όνομα της γυναίκας (Αρχοντικό κυρά Σανούκως, Αρχοντικό Πούλκως, Αρχοντικό Φράγγινας) και στην καθημερινότητα ή και σε επίσημα έγγραφα βλέπουμε το όνομα της γυναίκας ή το επάγγελμα της γυναίκας να υποκαθιστά οικογενειακά ονόματα π.χ. Κωσταντίνος Φράγγινας, Νιάνιος τ'ς δασκάλας κ.λπ.

Αν και ανδροκρατούμενη η κοινωνία της Σιάτιστας, πολλές γυναίκες ξεχώρισαν για την τόλμη τους και τον ηρωισμό τους και πέρασαν στον θρύλο, όπως η κυρά Σανούκω, μια θρυλική μορφή⁶ ή στα νεότερα χρόνια η καπετάνισσα Περιστέρα⁷, ενώ άλλες κατάφεραν να σπουδάσουν σε εποχές που η πρόσβαση στις τέχνες και τις επιστήμες για τις γυναίκες δεν ήταν εύκολη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα στην κατηγορία αυτή των γυναικών αποτελεί η σιατιστινή ζωγράφος Θάλεια Φλωρά - Καραβία⁸, η οικογένεια της οποίας αναζητώντας μια καλύτερη μόρφωση για τα παιδιά της εγκαταστάθηκε στην Κωνσταντινούπολη και η ίδια κατόρθωσε να σπουδάσει ζωγραφική στο Μόναχο και να αναδειχθεί σε σπουδαία ζωγράφος σε μια εποχή που η πρόσβαση γυναικών σε Ανώτερες Σχολές Καλών Τεχνών απαγορευόταν.

Η θέση της γυναίκας στη Σιάτιστα

Εικ. 6.1: Η καπετάνισσα Περιστέρα.

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Επίσης πολλές είναι οι γυναίκες που με τις ευεργεσίες τους και τις δωρεές τους πρόσφεραν στα γράμματα και στον πολιτισμό της πόλης. Αξίζει εδώ να αναφερθεί η δωρεά της εγκατεστημένης στο Ιάσιο σιατιστινής Βασιλικής Νικολάου. Η Βασιλική Νικολάου στις 30 Νοεμβρίου του 1816 με επιστολή της προς τον πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Κύριλλο ΣΤ΄, αναφέρει την απόφασή της να δωρίσει ένα ποσό 40.000 γροσίων, το οποίο αντιστοιχούσε στο ένα τρίτο της περιουσίας που κληρονόμησαν αυτή και οι ανενιοί της από τον αδελφό της Γεώργιο Νικολάου Ζιχνιζιάρη⁹, για την ίδρυση σχολής στη Σιάτιστα. Την πράξη της Βασιλικής αναφέρει ο Κοραΐς, στα *Εις Όμηρον Προλεγόμενα*, όπου ο αφηγητής-επιστολογράφος από τη Βολισσό (Χίου) απευθυνόμενος προς τον ιερέα Παπατρέχα του λέει:

*...Δέσποτά μου,Βλέπεις ότι και αι γυναίκες ημών ήρχισαν να συνεργώσιν εις του γένους την παιδείαν. Αι τοιαύται μάλιστα θαυμάσαι Ελληνίδες, το μέγα της σημερινής Ελλάδος καύχημα, έπρεπε να κινήσωσι τους έως τώρα ακινήτους Έλληνας. Ενώ ο παραλήπτης της αλληλογραφίας που υπογράφει ως Ζ.Λ¹⁰ σχολιάζει: Νοεί την κυρίαν Βασιλικήν του Νικολάου, περί της οποίας ίδε τον Λόγιον Ερμήν (έτους 1817, σελ.90-96). Όταν το γένος αποκτήση συγγραφέα όμοιον του Πλουτάρχου, της όντως βασιλικής γυναικός ταύτης τόνομα δίκαιον είναι να καταχωρισθή εις σύνταγμα παρόμοιον του επιγραφομένου, **Γυναικών αρεταί**, εις τον Πλούταρχον¹¹.*

Η επιθυμία της Βασιλικής, η οποία έγινε μοναχή με το όνομα Βαρβάρα, πραγματοποιήθηκε και τη λειτουργία της σχολής γνωστοποίησε το 1820 ο μητροπολίτης Ιωαννίκιος με επιστολή του στον Ιωάννη Μανούση, Σιατιστινό εμπορευόμενο στη Βιέννη¹². Η Βασιλική δεν περιορίστηκε στη δωρεά αυτή, αλλά επεξέτεινε τις ευεργεσίες της. Είναι βέβαιο πως το κτίριο που χρησιμοποιούνταν για Ελληνική Σχολή, στη θέση του οποίου κτίστηκε το 1888 το Τραμπάντζειο Γυμνάσιο, ήταν δική της δωρεά¹³.

Η θέση της γυναίκας στη Σιάτιστα

Εικ. 6.2: Σχολείο του Ιωνά γύρω στα 1870, σύμφωνα με δήλωση της κατόχου της φωτογραφίας Νίνας Δάρδα. Απουσιάζουν τα κορίτσια.

Εικ. 6.3: Υποδοχή Τούρκων αξιωματούχων, επί Αρχιερατείας Σεραφείμ. Στην υποδοχή παρευρίσκονται λίγα κορίτσια.

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Εικ. 6.4: Λεπτομέρεια από την εικ.6.3. Διακρίνονται τα κορίτσια.

Εικ. 6.5: Υποδοχή του Αρχιερέα Ιερόθεου Ανθουλίδη 1909. Απουσιάζουν οι γυναίκες.

Εικ. 6.6: Ο Δήμαρχος Σιάτιστας Κ. Βαρβέρης (1975-1984) με εκπροσώπους φορέων της Σιάτιστας. Απουσιάζουν οι γυναίκες.

Εικόνα για τη θέση της γυναίκας στη Σιάτιστα πριν ένα περίπου αιώνα διαμορφώνουμε μέσα από τα βιβλία του καθηγητή Χρίστου Καπνουκάγια και ειδικά μέσα από τα βιβλία *Η Μητέρα μου* και *Η Αρχαία Ρωμαία*.

Στο βιβλίο του *Η Μητέρα μου*¹⁴, ο Χρίστος Καπνουκάγιας γράφει: *Σπανίως ενεφανίζετο δημοσία η μητέρα μου. Όταν όμως έκαμνε την εμφάνισίν της το ιδεώδες της ήτο ούτε να υπερβάλλη, ούτε να υπολείπεται.*

Εις τας θεατρικάς παραστάσεις, που συνήθιζαν να κάμνουν οι μαθηταί του Γυμνασίου, ουδέποτε επήγαινε ούτε τας αδελφάς μου τας άφηνεν να παν, διότι εσέβετο τα δημόσια ήθη της Σιάτιστας σύμφωνα με τα οποία τα θεατριζόμενα κορίτσια δύσκολα αποκαθίσταντο.

Στο σύγγραμμα *Η Αρχαία Ρωμαία* ο αείμνηστος καθηγητής διαπιστώνει ομοιότητες σχετικά με τη θέση της γυναίκας στη Σιάτιστα στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και της αρχαίας Ρωμαίας και σημειώνει τα ακόλουθα:

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Διαλύσεις αρραβώνων, οι οποίες εις ημάς κατά τους τελευταίους μάλιστα χρόνους κατήντησαν συνηθέστατοι δια μόνου του προχειροτάτου λόγου της ασυμφωνίας των χαρακτήρων, ο οποίος τας περισσοτέρας φορές είναι απλή πρόφασις, ήτο πολύ δύσκολον πράγμα εις τους αρχαίους Ρωμαίους. Ο αρραβών εις αυτούς εωρτάζετο μεγαλοπρεπώς από τους συγγενείς και φίλους του ζεύγους.

Σε υποσημείωση δε ο καθηγητής γράφει:

Όπως ακριβώς <συμβαίνει> και εις την Σιάτισταν της Δυτικής Μακεδονίας ακόμη και σήμερα. Κόρη εγκαταλελειμμένη από τον μνηστήρα της θεωρείται σχεδόν ως χήρα και χαρακτηρίζεται με τον ουχί τιμητικόν τίτλον «χωρισμένη». Εξ αυτού κατανοείται ότι η μετέπειτα αποκατάστασις αυτής είναι πολύ δύσκολος.

Η θέση της γυναίκας της Σιάτιστας, άρχισε να αλλάζει, όταν βγήκε στη μισθωτή εργασία, π.χ. εργάτρια στα καπνά, εργάτρια σε υφαντουργεία και σε άλλες μικρές βιοτεχνίες που εμφανίστηκαν στην πόλη κατά τον 20^ο αιώνα, γουνεργάτρια και κυρίως όταν άρχισε να μορφώνεται, όπως άλλωστε συνέβη και με τη θέση των γυναικών σε άλλα μέρη της Ελλάδας.

Εικ. 6.7: .Κοπέλες υφάντρες.

Η θέση της γυναίκας στη Σιάτιστα

Σήμερα η γυναίκα διατηρεί κάποιες από τις αρμοδιότητες που είχε παλιά και κυρίως σε θέματα κοινωνικής προσφοράς, ταφικών εθίμων, θρησκευτικών τελετών, πρακτικής ιατρικής και δοξασιών.

Εικ. 6.8: Η γυναίκα πρωτοστατεί σε δράσεις κοινωνικής προσφοράς.

Εικ. 6.9: Ηλικιωμένες γυναίκες καμαρώνουν τα εγγόνια τους.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ Ν' χει τα σούμια τ': να είναι αρτιμελές.

² Μ.Μερακλής, Θέματα λαογραφίας, σ.124.

³ Μπαμπέματα ονόμαζαν στη Σιάτιστα τις διάφορες θεραπευτικές πρακτικές που χρησιμοποιούσαν οι ηλικιωμένες γυναίκες.

⁴ Είναι βέβαιο ότι το 1861 στη Σιάτιστα υπήρχε Παρθεναγωγείο καθώς μεταξύ των εκ Σιατίστης συνδρομητών του βιβλίου *Αυρηλιανή Παρθένος* του Δημητρίου Αργυριάδη υπάρχει η Μαριώρα Ματσουκά, Αθηναία, διευθύντρια Παρθεναγωγείου. Η παρουσία της Μαριώρας Ματσουκά πιστοποιείται και από άλλη πηγή. Στη Δημόσια Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας «Μανούσεια» υπάρχει το βιβλίο *Γεωγραφία Μαθηματική και Φυσική* υπό Ν.Χορτάκη, δωρεά της κ. Μαριώρας Α. Ματζουκά, Αθηναίας, διδασκαλίσσης του εν Σιατίστη Παρθεναγωγείου. Από σημειώσεις που υπάρχουν στο βιβλίο φαίνεται ότι η Μαριώρα είχε φοιτήσει στο Αρσάκειο της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας.

⁵ Δάρδας Αναστάσιος, *Η Ίδρυση και η λειτουργία του Τραμπαντζείου Γυμνασίου*, σ.317.

⁶ Σύμφωνα με την παράδοση κατά την πρώτη επιδρομή των Αλβανών στη Σιάτιστα, άγνωστο ακριβώς πότε, στο σπίτι της κυρά Σανούκως, που σώζεται ακόμα στη γειτονιά του Μπούνου, οχυρώθηκαν Σιατιστινά παλικάρια και εμπόδισαν την είσοδο των Αλβανών στη Σιάτιστα.

Εικ. 6.1: Σπίτι της κυρά Σανούκως

Στην επιχείρηση συμμετείχε και η οικοδέσποινα κυρά Σανούκω καθώς και άλλες γυναίκες. Το κατόρθωμα αυτό η λαϊκή μούσα το ύμνησε με τραγούδι που αποτελεί ένα από τα τραγούδια του «Τρανού Χορού», ο οποίος χορεύεται και σήμερα κατά τους γάμους στη Σιάτιστα, μετά τη στέψη.

«Κυρά Σαννούκου, πες της Βάιας σου

να διώξ' τους φυλαχτάδες.

Διώζει τους να παν κείθι

να πατήσουμε του σπίτι».

«Δε σας φοβούμι σκυλλαρβανιτάδισ

έχου τα σπίτια μου 'ψηλά

μι μουλίβι σκιπασμένα

κι μι μάρμαρου στρουμένα».

Κάτου 'ς του Μπούνου μαχαλά

μάστι φκιέλλια κι τσαπιά,

σύρτι κι 'ς τουν Καραδουιάννη

να του πάρτι του τιγάνι

⁷ Καπετάνισσα Περιστέρα (Σιάτιστα 1860-Αμπελώνας 1938). Στη διάρκεια του Ρωσοτουρκικού πολέμου (1877-1878) στη Δυτική Μακεδονία υπήρχε προετοιμασία για επανάσταση και αποτίναξη του τουρκικού ζυγού. Πολλοί θερμόαιμοι βγήκαν στα βουνά και ανάμεσα σε αυτούς η 17χρονη Περιστέρα Κράκα.

⁸ Η Θάλεια Φλωρά-Καραβία γεννήθηκε στη Σιάτιστα το 1871. Το 1874 η οικογένεια της εγκαταστάθηκε στην Κωνσταντινούπολη. Μετά τις σπουδές της στο Μόναχο επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη και ασχολήθηκε επαγγελματικά με τη ζωγραφική. Το 1907 εγκαταστάθηκε στην Αίγυπτο, παντρεύτηκε τον δημοσιογράφο Νικόλαο Καραβία και ίδρυσε δική της καλλιτεχνική σχολή. Στους Βαλκανικούς πολέμους με ειδική άδεια πήγε στο μέτωπο ως ανταποκρίτρια της εφημερίδας που εξέδιδε ο σύζυγός της. Την εποχή αυτή πέρασε και από τη γενέτειρά της Σιάτιστα, λίγες ημέρες μετά την απελευθέρωσή της, και φιλοξενήθηκε στο σπίτι του συγγενούς της, δημάρχου τότε της Σιάτιστας, Μηνά Θεοδώρου. Τις εμπειρίες της από τους Βαλκανικούς πολέμους τις συμπεριλαμβάνει στο βιβλίο της *Εντυπώσεις από τον πόλεμο του 1912-13: Μακεδονία – Ηπειρος*, όπου συμπεριλαμβάνονται και οι εντυπώσεις της από την παραμονή της τότε στη Σιάτιστα. Την ίδια περίοδο απεικόνισε πολλά πολεμικά στιγμιότυπα αλλά και προσωπογραφίες προσώπων που

συνάντησε, μεταξύ των οποίων και πολλούς Σιατιστινούς. Ακολούθησε τον Ελληνικό Στρατό και στη Μικρά Ασία (1918-1922). Πέθανε στην Αθήνα το 1960.

⁹ Ο Γεώργιος ήταν φαρμακοποιός στο Ιάσιο και είχε πεθάνει πριν έξι χρόνια.

Σε διάφορα βιβλία και έγγραφα τον συναντούμε ως Ζιχνιτζάρη, Τιχνητζάρη, Τσιχνηρσάρη. Ενδιαφέρουσα και πιθανόν επεξηγηματική της επωνυμίας η αναγραφή «...όλοι οι Ζικνιτζιάρηδες, τουτέστιν οι μαγαζιέριδες, δευτέρας τάξεως άρχοντες...» στη σελ. 494 του 3ου τόμου της *Ιστορίας της πάλαι Δακίας, τα νυν Τρανσυλβανίας, Βλαχίας, και Μολδαβίας* του Διονυσίου Φωτεινού.

¹⁰ Ο Κοραής χρησιμοποιούσε το ψευδώνυμο Ζ. Λ. (Ζών Λογικόν).

¹¹ Δ. Αργυριάδου, *Συλλογή των προλεγόμενων του Αοιδίμου Κοραή*, σ. 51.

¹² Δάρδας Αναστάσιος, *Ίδρυση και λειτουργία του Τραμπαντζείου Γυμνασίου Σιατίστης με την εποπτεία της Εκκλησίας*, σ.25.

¹³ Φιλίππος Αν. Ζυγούρης, *Ιστορικά σημειώματα περί Σιατίστης και λαογραφικά αυτής*, σ. 408.

¹⁴ Χρίστος Καπνουκάγιας *Η Μητέρα μου*, σ. 62.

7. ΤΟΠΙΚΕΣ ΔΟΞΑΣΙΕΣ

siatistanews.gr

Τοπικές δοξασίες

Οι δοξασίες είναι πεποιθήσεις που δεν στηρίζονται σε αποδείξεις και τέτοιες έχουμε πολλές στην πόλη μας. Πολλές από τις δοξασίες αυτές έχουν τις ρίζες τους στον αρχαιοελληνικό πολιτισμό και κάποιες στη Χριστιανική θρησκεία.

Ένα δρώμενο στο οποίο περιέχονται δοξασίες σχετικές με την πρόκληση βροχής, είναι η «Πιρπιρούνα», που το συναντούμε και σε άλλες περιοχές. Στην «Πιρπιρούνα», ένα κορίτσι τυλίγεται με πρασινάδες, συνήθως βούζελα, (φύλλα από κουφοξυλιά) αλλά και με παπαρούνες και άλλα αγριολούλουδα, συνοδεύεται και από άλλα παιδιά και όλα μαζί γυρίζουν από σπίτι σε σπίτι και τραγουδούν: *«Πιρπιρούνα περπατεί, τον Θεό παρακαλεί, Θεέ μου, ρίξε μια βροχή, μια βροχή βασιλική».*

Εικ. 7.1: Αναβίωση «Πιρπιρούνας».

Οι νοικοκυρές ραντίζουν τα παιδιά με νερό και τους δίνουν λάδι. Τα παιδιά μετά πηγαίνουν σε ένα ξωκλήσι, συνήθως στον Προφήτη Ηλία, και ανάβουν τα καντήλια με το λάδι που μάζεψαν¹.

Στα Έθιμα της γέννησης αναφέρθηκε η δοξασία² πως τη νύχτα της τρίτης ημέρας από τη γέννηση του, επισκέπτονται το νεογέννητο οι Μοίρες. Όποιος επισκέφτηκε πριν από μερικές δεκαετίες το

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Αρχοντικό Τζώνου, σίγουρα η τότε ιδιοκτήτρια Άννα Τζώνου θα του έδειξε με καμάρι την παράσταση με την Κωνσταντινούπολη και τον Βόσπορο με τον Πύργο που υπάρχει μέσα σ' αυτόν και θα του διηγήθηκε την ιστορία για τη μοίρα της βασιλοπούλας. Σύμφωνα με την ιστορία αυτή, οι μοίρες που μοίραναν τη βασιλοπούλα «έγραψαν» η βασιλοπούλα να πεθάνει από τσίμπημα φιδιού. Οι γονείς της, για να την προφυλάξουν, την έκλεισαν στον Πύργο³ αυτό, στη μέση της θάλασσας. Ένας ψαράς όμως της πήγε ένα καλάθι σταφύλια, μέσα στο οποίο υπήρχε ένα φίδι που τσίμπησε τη βασιλοπούλα και έτσι η βασιλοπούλα δεν ξέφυγε από τη μοίρα της, είναι δηλ. αυτό που απλά ο λαός λέει «ό,τι γράφει δεν ξεγράφει». Τις δοξασίες οι Σιατιστινοί φρόντισαν να τις αποτυπώσουν στους τοίχους των Αρχοντικών τους και να τις συμπεριλάβουν στους στίχους των τραγουδιών τους.

Εικ. 7.2: Παράσταση της Κωνσταντινούπολης από το Αρχοντικό Τζώνου.

Μια άλλη δοξασία, που στις μέρες μας έχει ξεχαστεί, είναι αυτή της Δεκαοχτούρας⁴, η οποία περιγράφεται από τον Φ. Ζυγούρη και έχει ως εξής:

Τοπικές δοξασίες

Στη Σιάτιστα ο πολύς κόσμος παραδέχεται ότι η δεκοχτούρα ήταν κάποτε μια μητέρα που είχε δεκαοκτώ παιδιά, εννέα αρσενικά και εννέα θηλυκά. Η πλούσια αυτή απόκτησή της σε τέκνα απειλήθηκε κάποτε από κρατική βιαία διαρπαγή αυτών. Η μητέρα, για να ασφαλίσει τα τέκνα της από την διαρπαγή αυτή, αποφάσισε να μεταφέρει τα παιδιά της σε άλλο μέρος, όπου πίστευε ότι θα είναι σε ασφάλεια. Μια [ημέρα, λοιπόν], παρέλαβε με όλες τις δυνατές προφυλάξεις τα τέκνα της, για να μη γίνει αντιληπτή στην κυρίαρχη εξουσία, και ξεκίνησε για το μέρος της εκλογής (επιλογής) της. Κατά την πορεία της συνήντησε στο δρόμο μια βρύση και, επειδή κατείχετο τόσον εκείνη όσο και παιδιά της από υπερβολική δίψα, διέκοψε για λίγο την πορεία και σταμάτησεν εκεί, για να καταπαύσει τη δίψα της και τη δίψα των παιδιών της πίνοντας δροσερό νερό από τη βρύση. Τη στιγμή δε που έσκυψαν να πιουν, βγήκαν Τούρκοι οπλισμένοι με σπαθιά και της πήραν τα παιδιά. Η μητέρα, αφού αποχωρίσθηκε από τα παιδιά της, που θρηνούντα κρατούσαν αυτήν σφιχτά αγκαλιασμένα με τρόπο σπαραξικάρδιο, πρωτάκουστο και πρωτοφανή, που τα πάντα ήταν σε θέση να θέσει σε συγκίνηση (μπορούσε να συγκινήσει) και μονάχα την τουρκική αγριότητα άφηνεν ασυγκίνητη, αρχίνησε να θρηνολογεί τίλλουσα⁵ τις τρίχες της κεφαλής της και αλλόφρων να γυρίζει τον γύρω κόσμο και με ολολυγμούς⁶ να διεκτραγωδεί το βαθύτατο πλήγμα της μητρικής της καρδιάς: «Δεκαοκτώ παιδάκια μου, έσκυψα να πιω νερό, βγήκαν Τούρκοι με σπαθιά και μου πήραν τα παιδιά».

Ο θεός ευσπλαχνίσθηκε την δικαίως θρηνολογούσαν μητέρα και, αναγνωρίζοντας την μητρικήν αδυναμία να ζήσει μεταξύ των ανθρώπων ύστερα από την αρπαγή των τέκνων της, την μεταμόρφωσε στο γνωστό πουλί, τη δεκοχτούρα, στην οποία έκτοτε έδωσε το χάρισμα όπως προσαρμόζεται (να προσαρμόζεται) [το λάλημα της] εις το φρικτό και θρηνώδες⁷ δεινοπάθημα της δυστυχισμένης μητρός: «Δεκαοκτώ παιδάκια μου, έσκυψα να πιω νερό, βγήκαν Τούρκοι με σπαθιά και μου πήραν τα παιδιά».

Οι άνθρωποι, ακούοντας το θρηνώδες λάλημα του πτηνού, ησθάνθηκαν και ανεγνώριζαν σ' αυτό τον πόνο της μητρικής καρδιάς και ήρχισαν να περιβάλλουν το πτηνόν με τη θερμή τους συμπάθεια, φανταζόμενοι ότι περιβάλλουν με αυτήν την δυστυχή μητέρα. Του προετοιμάζουν τόπο να κάμνει τη φωλεά του θέτοντες στα δένδρα και στη στέγη των οικιών κάνιστρα ή καλάθια, για να διευκολύνουν τη

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

γονιμοποίησή του. Η συμπάθεια του κόσμου στη δεκοχτούρα προχώρησε (προχώρησε) πιο πολύ, με το να θεωρεί αυτήν ιερό πουλί, να απαγορεύσει την οιαδήποτε κακοποίησή της και να θεωρούν αμάρτημα την χρησιμοποίησή του κρέατός της για τροφή του ανθρώπου. Έκτοτε δε η δεκοχτούρα ανακηρύχθηκε για όλους τους Έλληνες σύμβολο της μητρικής στοργής και μέχρι σήμερα εξακολουθεί να είναι τοιούτο.

Εικ. 7.3: Δεκοχτούρα.

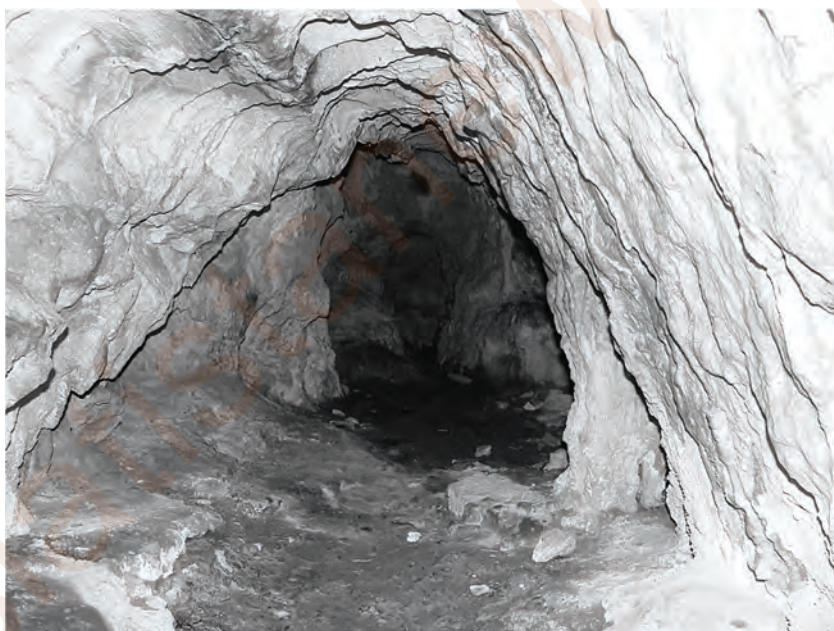
Μια δοξασία που επικρατούσε στα μέρη μας περιγράφει ο Ν. Γ. Πολίτης στο έργο του *Μελέτη επί του βίου των νεωτέρων Ελλήνων*, τ.1^{ος} *Νεοελληνική Μυθολογία*, σ.85 και έχει ως εξής:

Στο Μπούρινο υπάρχει μια σπηλιά με σταλακτίτες και σταλαγμίτες⁸. Σχετικά με τη σπηλιά αυτή πίστευαν ότι το νερό που πέφτει από τους σταλακτίτες προέρχεται από τους μαστούς των νεράιδων που κατοικούν εκεί και το νερό αυτό θεραπεύει κάθε νόσο. Για να πάρει δε κάποιος από αυτό το νερό, πρέπει να πάει εκεί με πράσινη λαμπάδα, να γεμίσει ένα δοχείο με νερό και, αφού αφήσει εκεί ένα κομμάτι από το ένδυμά του⁹, να φύγει χωρίς να φοβηθεί τις φωνές και την ταραχή την οποία θα ακούσει και χωρίς να γυρίσει να ιδεί, γιατί διαφορετικά και αυτός καταντά ηλίθιος, και το νερό δεν προσφέρει καμιά ωφέλεια.

Τοπικές δοξασίες

Την ίδια δοξασία μας δίνει ο Πολίτης και στο έργο του *Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του Ελληνικού λαού, Παραδόσεις*¹⁰, Μέρος Α', σ.402.

Σχετικά με τη σπηλιά του Μπούρινου είναι και τα παρακάτω που μας αφηγήθηκε η Αναστασία Σαπνάρα, σύζυγος του επί σειρά ετών δασοφύλακα στον Μπούρινο Ναπολέοντα Σαπνάρα. Τα χρόνια που υπηρετούσε ως δασοφύλακας ο Ναπολέων στον Μπούρινο, πολλοί από τους επισκέπτες, αφού άναβαν το καντήλι που υπήρχε στο ντουλάπι (εικονοστάσι) του Αγίου Παντελεήμονα ή αργότερα άναβαν τα καντήλια και κεριά στην εκκλησία του Αγίου Παντελεήμονα που κτίστηκε εκεί, έμπαιναν μετά στη σπηλιά, άφηναν μια φωτογραφία, έκαναν μια ευχή και έπαιρναν νερό που έτρεχε από τους σταλακτίτες της σπηλιάς.

Εικ. 7.4: Σπηλιά του Μπούρινου.

Στην πόλη μας επικρατούσε και δοξασία σχετική με τους κρυμμένους θησαυρούς, τα λεγόμενα «βλυσίδια». Σύμφωνα με τη δοξασία αυτή στο όνειρο κάποιων ανθρώπων εμφανίζεται η Παναγία ή κάποιος Άγιος και τους υποδεικνύει σημεία στα οποία υπήρχαν

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

κρυμμένοι θησαυροί. Έπρεπε δε οι άνθρωποι αυτοί να πάνε μόνοι τους στα σημεία αυτά και να σκάψουν, για να βρουν τον θησαυρό, γιατί διαφορετικά αντί για θησαυρό θα έβρισκαν κάρβουνα. Στη δοξασία, που με κάποιες διαφορές επικρατεί και σε άλλα μέρη, αναφέρεται ο Ν. Γ. Πολίτης¹¹ και σύμφωνα με αυτόν από αυτή τη δοξασία προέρχεται και η αρχαία παροιμία «άνθρακες ο θησαυρός».

Αλλά και για τη θεμελίωση σπιτιών στην πόλη μας επικρατούσε η δοξασία ότι, για να θεμελιωθεί γερά το σπίτι, έπρεπε στα θεμέλια να σφάζουν έναν κόκορα. Καθώς δε η αντίληψη του φιλοδομήματος συνδέεται με την προκοπή, κατά το τελείωμα του σπιτιού πραγματοποιούνταν τα λεγόμενα «μπαχτσίσια», τότε που οι ιδιοκτήτες του σπιτιού, οι συγγενείς, οι φίλοι και οι γείτονες πήγαιναν δώρα για τους μαστόρους του σπιτιού. Οι μαστόροι τα κρεμούσαν στη στέγη και παράλληλα φώναζαν ρυθμικά τα παρακάτω λόγια:

Καλουσώρσι ου

μαζί μι του μπαχτσίσι του.

Ετίμησε τον νοικοκύρη του σπιτιού

Εφιλοδώρησε τους μαστόρους

Ου Θος να τον αξιώσ να πάη στον Άγιου Τάφου

Να πάη μι υγείαν κι να 'ρθ μι εφτυχίαν,

Όσα λουλούδια του Μαϊού κι όσις πρασινάδες

όσα λαγοπατήματα στον Βαρδαριού τον κάμπου

τόοσα καλά κι αγαθά να του δωσ ου Θος

Κι του γιαπί που κτίζουμι πέτρα να μη ραΐση

κι ου νοικουκύρης του σπιτιού χίλια χρόνια να ζήση.

(Το παραπάνω κείμενο με τίτλο *Μπαχτσίσια στην Σιάτιστα*, είναι καταγραφή του Τεντοκάλη Θωμά, και δημοσιεύτηκε στο **Σιατιστέων Μνήμη, Λεύκωμα του Συλλόγου Σιατιστέων Θεσσαλονίκης**, σ.Α76, υπάρχουν όμως και παραλλαγές του).

Μετά το τελείωμα του σπιτιού ακολουθούσε και γιορταστικό τραπέζι για τους μαστόρους και τα μέλη της οικογένειας.

Τοπικές δοξασίες

Εικ. 7.5: «Μπαχτσίσια».

Όταν έμπαινε κάποιος για πρώτη φορά στο καινούργιο σπίτι, έπρεπε να μπει «με το δεξί», δοξασία που την συναντούμε σε πολλά μέρη.

Στην πόλη μας έχουμε και τις δοξασίες για την Πρωτοχρονιά, την πρώτη Μαρτίου, την Πρωταπριλιά, την Πρωτομαγιά, τις οποίες συναντούμε σ' όλη την Ελλάδα.

Στην Πρωτοχρονιάτικη πίτα (το έθιμο παλιότερα απαιτούσε η πίτα να είναι κρεατόπιτα) βάζουμε «δώρο» και όποιος το βρει είναι ο τυχερός. Επίσης προσέχουμε ποιός θα μας κάνει ποδαρικό τον νέο χρόνο και προτιμούμε τα άτομα που θεωρούμε καλόκαρδα και τα μικρά παιδιά. Αν αυτόν που θα μας κάνει ποδαρικό τον θεωρούμε γουρσουζή, φοβόμαστε πως η χρονιά θα μας πάει στραβά.

Εικ. 7.6: Πρωτοχροινιάτικη πίτα.

Την πρώτη Μαρτίου φοράμε το γνωστό κόκκινο και άσπρο βραχιολάκι, τον «Μάρτη», και, όταν τελειώσει ο μήνας, το κρεμούμε σε ένα δέντρο, για να έρθει να το πάρει η χελιδόνα και να μας φέρει δώρο το Πάσχα.

Για την πρωταπριλιά υπάρχει η δοξασία η σχετική με το πρωταπριλιάτικο ψέμα, λέμε το γνωστό πρωταπριλιάτικο ψέμα. Προσέχουμε δε μη μας «γελάσουν» να μη μας πούνε ψέμα και το πιστέψουμε. Ο Χρίστος Καπνουκάγιας στο βιβλίο του *Ο ΠΑΤΕΡΑΣ ΜΟΥ*¹² αναφέρεται στο έθιμο του αληθοφανούς ψεύδους της Πρωταπριλιάς και αναφέρει την παρακάτω δοξασία σχετικά με αυτό: *ο λαός ερμηνεύοντας το έθιμο του αληθοφανούς ψεύδους της Πρωταπριλιάς λέει «Όποιος γελιέται δε χροινίζει».*

Την δε πρωτομαγιά βάζουμε μια σκελίδα σκόρδο στο στόμα μας για να μη μας τσακίσει το γουμάρ¹ ή, κατ' άλλους, ο κούκος.

Δοξασίες έχουμε και για την πρόβλεψη του συζύγου. Πρόκειται για τη δοξασία πως ο Άγιος Φανούριος¹³ μπορεί να μας φανερώσει τον μέλλοντα σύζυγο και γι' αυτό κάνουμε τη γνωστή φανουρόπιτα. Επίσης ο μέλλον σύζυγος μπορούσε να εμφανιστεί στο ύπνο της

Τοπικές δοξασίες

νέας, αν αυτή έβαζε κουφέτα από κάποιον αρραβώνα κάτω από το μαξιλάρι της. Φρόντιζαν δε, όταν έκαναν επίσκεψη σε κάποιο σπίτι που είχε πολλές πόρτες, από την πόρτα που έμπαιναν από την ίδια πόρτα να βγουν κιάλας, γιατί διαφορετικά θα χαλούσε το προξενιό.

Η δοξασία σχετικά με τη βασκανία, το «μάτιασμα» όπως συνήθως λέγεται, είναι από τις πιο ισχυρές πεποιθήσεις και ο λαός μας, για να αποφύγει «μάτιασμα», έχει πολλά μέσα. Στη βασκανία, το «μάτιασμα», δεν υπόκειται μόνο κάτι το όμορφο, αλλά μπορεί και κάτι άσχημο να «βασκαθεί». Προληπτικά μέτρα κατά της βασκανίας είναι τα σκόρδα και το φτύσιμο. Είναι γνωστή η φράση «φτου να μη βασκαθεί». Για να προστατευτούν τα παιδιά από τη βασκανία τους κρεμούσαν σταυρούς αλλά και φυλαχτά, τα χαϊμαλιά. Οι μεγάλοι, για να προστατευτούν από τη βασκανία, φορούσαν το βρακί τους ανάποδα. Βάσκανα μάτια θεωρούνται συνήθως τα γαλανά. Πολλές φορές, όταν έκαναν γλυκά, απομάκρυναν τις γυναίκες με τα γαλανά μάτια, γιατί τα γλυκά αποτύγχαναν. Ιδιαίτερα τα ιτζιούκια «χύνονταν», δεν στερεωνόταν δηλ. ο χυλός από τον μούστο και το αλεύρι στα καρύδια που αποτελούν τον κορμό του γλυκού, αν την ώρα της παρασκευής παρίστατο και παρακολουθούσε τη διαδικασία γυναίκα με γαλανά μάτια. Σε περίπτωση που παρά τα μέτρα που έπαιρναν δεν απέφευγαν τη βασκανία, έπαιρναν άλλα μέτρα, ακολουθούσε το ξεβάσκαμα /ξεμάτιασμα. Το ξεμάτιασμα γινόταν με διάφορους τρόπους. Συνήθως το αναλάμβαναν γυναίκες που τους κληρονομούσε το χάρισμα η μάνα τους ή η πεθερά τους λίγο πριν αυτή πεθάνει. Για το ξεμάτιασμα ρίχνουν στο «μονόκερο», ρίχνουν στα βόλια (μικρές στρογγυλεμένες πέτρες), ξεματιάζουν με αλάτι, με κάρβουνα κ.λπ. Πολλές είναι οι οικογένειες που φυλάσσουν στο εικονοστάσι τους «αγιάσματα», μονόκερα και τίμιο ξύλο που έφεραν οι πρόγονοί τους από τους Αγίους Τόπους¹⁴.

Τη βασκανία δέχεται και η χριστιανική θρησκεία και γι' αυτό υπάρχει και ειδική ευχή.

Γενικότερα, η πεποίθηση ότι ο οφθαλμός έχει επιρροή, είναι βαθιά ριζωμένη στους ανθρώπους. Εξαιτίας αυτής της πεποίθησης γυναίκες παλιά έξυναν τους οφθαλμούς των Αγίων από τις αγιογραφίες και το υλικό αυτό το χρησιμοποιούσαν ως φάρμακο. Η Εκκλησία, για να αποφύγει την καταστροφή, επινόησε τον λεγόμενο «κολασμό». Έναν τέτοιο κολασμό έχουμε στον νάρθηκα - γυναικωνίτη του ναού του Προφήτη Ηλία στη Σιάτιστα.

Εικ. 7.7: Ο «κολασμός» στον ναό του Προφήτη Ηλία.

Τοπικές δοξασίες

Υπάρχει πεποίθηση πως από τη βασκανία προσβάλλονται και τα ζώα και «σκάνε», πρήζονται και πεθαίνουν. Για να προλάβουν τη βασκανία, κρεμούσαν στο μέτωπο των ζώων κομμάτι γούνας από ασβό ή κρεμούσαν στον λαιμό κουδούνια και γκιορντάνια (κομπολόγια) με χρωματιστές χάντρες ή σκλίβες (δόντια αγριόχοιρου).

Οι γενιές που βίωσαν πολέμους καλλιέργησαν πολλές δοξασίες για τα φαντάσματα (στοιχεία), τα «στιά», όπως λέγονται στην πόλη μας. Τα «στιά» εμφανίζονται συνήθως σε σπίτια όπου δολοφονήθηκαν άνθρωποι, έχουν τη μορφή ανθρώπου συνήθως, αλλά μπορεί να έχουν και μορφή ζώου. Άλλες φορές το «στιό» ξεπεταγόταν από δέντρα, συνήθως συκιές. Την περίοδο του Μακεδονικού Αγώνα οι διάφοροι πράκτορες που κυκλοφορούσαν κρυφά τη νύχτα στην πόλη μας έδωσαν αφορμή για πολλές δοξασίες για τα «στιά». Το ίδιο και αργότερα, την περίοδο της Κατοχής και της δράσης διάφορων αντιστασιακών οργανώσεων, όπου πολλοί κυκλοφορούσαν κρυφά και μεταμφιεσμένοι τη νύχτα. Δεν έλειπαν βέβαια και οι μεταμφιέσεις που γίνονταν από κάποιες παρέες, για «να σπάσουν πλάκα». Οι περιγραφές των σιατιστινών γυναικών κυρίως για την εμφάνιση του «στιού», του «καλότυχου» όπως το ονόμαζαν, για να έχουν και την εύνοιά του, ήταν πολύ παραστατικές, τόσο που πολλοί ήταν αυτοί που είχαν πειστεί ότι πράγματι τα «στιά» εμφανίζονταν¹⁵. Κάτι ανάλογο ήταν και το ίσκιωμα, το οποίο τους πατούσε στον ύπνο τους. Από το πάτημά του ένιωθαν δυσφορία και έλεγαν πως σηκώνονταν μελανιασμένοι.

Στα βιβλία του καθηγητή Χρίστου Καπνουκάγια περιγράφονται αρκετές από τις δοξασίες των ανθρώπων της πόλης μας, για κάποιες δε ο αείμνηστος καθηγητής δίνει και την ερμηνεία τους. Συγκεκριμένα στην αρχή του βιβλίου του Η ΜΗΤΕΡΑ ΜΟΥ γράφει: *Είμαι το τελευταίο παιδί της μητέρας μου, το σογκάρι λεγόμενον εις την Σιατιστινήν διάλεκτον – «σον» τουρκικά θα πει τέλος - και δι' αυτό κατά παλαιόν έθιμον της πατρίδος μου, όταν «έπεφτε χαλάζι» καταστρεπτικό μεγάλου μεγέθους, εμένα εφώναζαν να βγω εις την αυλήν να βάλω τον κλημάτινον σταυρόν δια να σταματήσει η χαλαζόπτωσης.*

Σύμφωνα με άλλη εκδοχή, για να σταματήσει η χαλαζόπτωση έπρεπε το σογκάρι να βγάλει έξω το τσιουμπίδ¹ (μασιά) και το κόκκινο αυγό που φύλαγαν από το Πάσχα στο εικονοστάσι.

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Τα παιδιά των γεωργών στον κριτσμά (κριτσμά οι γεωργοί ονόμαζαν το τελείωμα του θερισμού, κριτσμά όμως έχουμε όταν τελειώνουν και άλλες γεωργικές εργασίες π.χ. καπνά) διάλεγαν τα καλύτερα στάχυα και με αυτά έκαναν σταυρό, τον οποίο πήγαιναν στην μητέρα τους. Η μητέρα έδινε φιλοδώρημα στα παιδιά και κρεμούσε τον σταυρό δίπλα στο εικονοστάσι. Όταν ερχόταν η εποχή του σπαρμού, ανακάτευαν τον σπόρο που επρόκειτο να σπείρουν με το σιτάρι από τα στάχυα του σταυρού αυτού, γιατί πίστευαν πως έτσι θα έχουν καλή παραγωγή¹⁶. Στη δοξασία αυτή που υπάρχει και σε άλλα μέρη, αναφέρεται και ο Γεώργιος Μέγας¹⁷ ως εξής:

«Υπάρχει η συνήθεια - και είναι σχεδόν πανελλήνια- από το τελευταίο δεμάτι στάχυα, όταν θερίζουν, να πλέκουν με τέχνη μιαν ωραία δέσμη, που ονομάζεται από το σχήμα της «χτένι» ή «ψαθί» ή «σταυρός». Την κρεμούν έπειτα στο εικονοστάσι του σπιτιού ή στο μεγάλο δοκάρι του (τον μεσιά) ως «αγιοτικό» (σαν να έχει δηλαδή θρησκευτικό χαρακτήρα). Όταν έρθει ο καιρός της σποράς, τότε τους κόκκους του σιταριού της δέσμης αυτής, που έχουν ήδη ευλογηθεί την ημέρα της Υψώσεως του Σταυρού στην εκκλησία, τους ανακατεύουν με τον σπόρο».

Πολλές ήταν οι δοξασίες που θεωρούνταν σημάδια θανάτου. Ο νεκρός με τα ήρεμα χαρακτηριστικά πίστευαν πως σύντομα θα πάρει κοντά του άτομο από το κοντινό του φιλικό ή συγγενικό περιβάλλον. Επίσης κακά σημάδια ήταν το λάλημα της κουκουβάγιας¹⁸, το ούρλιαγμα του σκύλου, το δυνατό βουητό του ανέμου (όταν είχαν άνεμο με δυνατό βουητό, έλεγαν ότι κάτι θα ακουστεί) κ.ά.

Οι δοξασίες αποτελούν μέρος της πολιτιστικής μας κληρονομιάς και, όπως φάνηκε, πολλές έχουν τις ρίζες τους στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό και άλλες στη χριστιανική θρησκεία, σε ορισμένες όμως από αυτές οδηγηθήκαμε από ανάγκη τα νεότερα χρόνια, π.χ. την περίοδο της γερμανοϊταλικής κατοχής και τα χρόνια της φτώχειας που ακολούθησαν. Τότε, για να αντιμετωπίσουν την πείνα των παιδιών, καλλιέργησαν την παρακάτω δοξασία: *Όταν βασιλέψει ο ήλιος δεν κάνει να φας θα πεθάνει η μάνα σου και ο πατέρας σου.* Ο φόβος για την απώλεια των γονέων έκανε τα παιδιά να ξεχνούν την πείνα.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ Πολύ ενδιαφέρουσα ανάλυση του εθίμου της «Πιρπιρούνας» κάνει ο φιλόλογος Δημήτριος Γ.Σιάσιος στο περιοδικό ΣΙΑΤΙΣΤΙΝΑ, τεύχος 5-6/1991.

² Τη δοξασία περιγράφει και ο Φ. Ζυγούρης.

³ Ο Πύργος είναι γνωστός με την τουρκική ονομασία «Kız Kulesi» ή ο «Πύργος της Κόρης», ενώ στα αρχαία και βυζαντινά χρόνια αναφέρονταν ως ο «Πύργος του Λεάνδρου». Σχετικά με τον Πύργο αυτό υπάρχουν διάφοροι θρύλοι.

⁴ Παραλλαγή του μύθου κατέγραψε ο Ν. Γ. Πολίτης στο *Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του Ελληνικού λαού, Παραδόσεις*. Μέρος Α', σ.189.

⁵ Τίλλω: μαδώ τις τρίχες του κεφαλιού, ή μαδώ τα φτερά.

⁶ Ολολυγμός: γοερός θρήνος, οδυρμός.

⁷ Θρηνώδης, θρηνητικός (άσμα θρηνώδες). Εδώ σημαίνει: άξιος θρήνου.

⁸ Από σταλακτίτες της σπηλιάς αυτής είχε στολιστεί το σιντριβάνι που υπήρχε στο πάρκο «Δήμου».

Εικ. 7.1: Το σιντριβάνι στο πάρκο «Δήμου» διακοσμημένο με σταλακτίτες της σπηλιάς του Μπούρινου.

⁹ Θαυματουργές ιδιότητες δίνουν στο νερό από πολλές βρύσες. Σε κάποιο δέντρο ή βάτο που είναι κοντά στις βρύσες αυτές συνηθίζεται

να αφήνουν ένα κομμάτι ύφασμα. Λόγω της πολυχρωμίας των υφασμάτων πολλές φορές η βρύση ονομάζεται «παρδαλή βρύση».

¹⁰Ν. Γ. Πολίτης, *Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του Ελληνικού λαού, Παραδόσεις*, Μέρος Α', Έκδοση 1904.

¹¹Ν. Γ. Πολίτης, *Μελέτη επί του βίου των νεωτέρων Ελλήνων*, τ.1^{ος} *Νεοελληνική Μυθολογία*, σ.147-151. Σύμφωνα με την εκδοχή που περιγράφει ο Ν. Γ. Πολίτης, τους θησαυρούς φύλαγαν αράπηδες.

¹²Ο ΠΑΤΕΡΑΣ ΜΟΥ, *Πρωταπριλιά του 1917*, σ. 141-146.

¹³Την εικόνα του Αγίου Φανουρίου που υπάρχει στο τέμπλο του ναού του Αγίου Αθανασίου στη Σιάτιστα την αφιέρωσε το 1964 Ομάδα δεσποινίδων Χώρας, ίσως λόγω της πίστης τους ότι ο Άγιος Φανούριος θα τους φανέρωνε τον μέλλοντα σύζυγό τους.

¹⁴Επιθυμία και ευχή των Σιατιστινών ήταν να αξιωθούν να πάνε και να προσκυνήσουν στους Άγιους Τόπους.

Ου Θος να τον αξιώσ να πάη στον Αγιου Τάφου

Να πάη μι υγειάν κι να 'ρθ μι εφτυχίαν, (τραγούδι από τα μπαχτσίσια).

Την επιθυμία τους αυτή φαίνεται ότι πραγματοποίησαν στο παρελθόν πολλοί Σιατιστινοί, όπως προκύπτει από τα επίθετά τους, Χατζηγιάννης, Χατζημιχαήλ, Χατζητριανταφύλλου, Χατζηιωάννου, Χατζηδημού, Χατζημάρκου, Χατζηζήσης, τα περισσότερα από τα οποία τα συναντούμε τον 18^ο αιώνα και μετά, από τα κειμήλια που σώζονται και από τις προφορικές και γραπτές μαρτυρίες.

Και οι σιατιστινές γυναίκες μετέβαιναν στα Ιεροσόλυμα, για να προσκυνήσουν. Χαρακτηριστική η περίπτωση της Αγνής Χατζηιωάννου, συζύγου του Παύλου Χατζημιχαήλ, που, παρά τις αντιρρήσεις του συζύγου της, μετέβη στα Ιεροσόλυμα και υποσχέθηκε στους αγιοταφίτες πως θα τους στείλει ιερά άμφια, υπόσχεση την οποία πραγματοποίησε, κρυφά μάλιστα από τον σύζυγό της, όπως η ίδια δηλώνει σε επιστολή της προς τον Πατριάρχη Άνθιμο Ιεροσολύμων το 1794. (*Νεκταρίου Πατριάρχου Ιεροσολύμων, Αυτόγραφοι 5 Επιστολαί*, εκδίδοντος Μανουήλ Ιω. Γεδεών, σ.9-10).

Οι γυναίκες που επισκέπτονταν τους Αγίους Τόπους με την επιστροφή τους έπαιρναν και το προσωνύμιο Χατζίνα. Χατζίνα ήταν και η Μαρία η προσκυνήτρια, σύζυγος του Παύλου Σόμπολου, στην οποία ο σύζυγος της όχι μόνο επέτρεψε το ταξίδι, αλλά της έδωσε και συνοδό τον αγωγιάτη με το μουλάρι που θα χρησιμοποιούσε η Μαρία για τη μετακίνησή της. (Πληροφορία της Αικ. Ζωγράφου, από το οικογενειακό της Αρχείο).

¹⁵ Παραστατική είναι και η περιγραφή του Χ. Καπνουκάγια για το στοιχειό που έβγαине στο σπίτι της θείας του. Χ. Καπνουκάγιας, *Ο ΠΑΤΕΡΑΣ ΜΟΥ*, σ.53-55.

¹⁶ Την πληροφορία μας έδωσε η κυρία Αναστασία Μπόντα.

¹⁷ Γεώργιος Μέγας, *Ελληνικές γιορτές και έθιμα της λαϊκής λατρείας*, σ.239.

Εικ. 7.Π: Ο Γεώργιος Μέγας επιδίδει τα πτυχία στους φοιτητές του (Φωτογραφία δεκαετίας 1950-1960).

Τις ίδιες πληροφορίες για τον «Σταυρό» μας έδωσε και η Αναστασία Μπόντα

¹⁸ Η δοξασία ότι η κουκουβάγια είναι δυσοίονο πουλί υπήρχε και στους αρχαίους χρόνους. Χαρακτηριστική είναι η μαρτυρία τού Θεόφραστου, που για τον δεισιδαίμονα γράφει: *Αν κράζουν κουκουβάγιες, καθώς περπατά, ταραάζεται και αφού πει «Η Αθηνά είναι δυνατότερη!»*, μόνο τότε συνεχίζει το δρόμο του (Χαρακτήρες 16,8).

siatistanews.gr

8. TO ΕΜΠΟΡΙΟ

siatistanews.gr

Το εμπόριο

Η πρώτη ασχολία των Σιατιστινών πιστεύουμε πως ήταν η κτηνοτροφία. Αργότερα οι κάτοικοι της Σιάτιστας έσκαψαν το πετρώδες έδαφος και φύτεψαν αμπέλια. Πολύ νωρίς όμως, όταν οι συγκυρίες το επέτρεψαν, ξεκίνησαν τα ταξίδια μέσα και έξω από τα σύνορα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ασχολήθηκαν με το διαμετακομιστικό εμπόριο, έγιναν οι ξακουστοίπραματευτάδες των Βαλκανίων και της Μεσευρώπης, οργανώθηκαν σε συντροφίες και ίδρυσαν εμπορικούς οίκους σε πολλές πόλεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και της Μεσευρώπης. Δικαιοπρακτικά έγγραφα, προξενικές αναφορές, εμπορική αλληλογραφία και κώδικες¹ που σώζονται μας δίνουν πληροφορίες για τις πόλεις όπου δραστηριοποιήθηκαν εμπορικά οι Σιατιστινοί καθώς και για τα εμπορεύματα που διακινούσαν. Από τα παραπάνω γνωρίζουμε πως πρώτη πόλη στην οποία δραστηριοποιήθηκαν εμπορικά οι Σιατιστινοί ήταν η Βενετία, κυρίαρχη ναυτική και εμπορική δύναμη στην Αδριατική και τη Μεσόγειο την εποχή εκείνη. Οιπραματευτάδες περιήρχοντο τη Βαλκανική, επισκέπτονταν τις κυριότερες αγορές από τη Μακεδονία μέχρι τη Βοσνία, τη Σερβία και τη Μολδαβία και αγόραζαν τα εμπορεύματά τους, κρόκο, κηρί, μαλλί, κόκκινο νήμα, πουρναροκόκκι², βαμβάκι, μετάξι, αμπάδες³, κουβέρτες, γουναρικά και διάφορα δέρματα από άγρια και από εξημερωμένα ζώα. Τα εμπορεύματα αυτά, πρώτες ύλες κυρίως, τα μετέφεραν με караβάνια στο Δυρράχιο, τα φόρτωναν σε караβία⁴ με προορισμό την Αγκώνα, τη Βενετία, την Τεργέστη, το Φιούμε, το Σπαλάτο, τη Ραγούσα και τα άλλα εμπορικά κέντρα της Αδριατικής και από εκεί διοχετεύονταν στο εσωτερικό της Δύσης. Από τις πόλεις αυτές και κυρίως από τη Βενετία προμηθεύονταν εμπορεύματα για εισαγωγή και κυρίως υφάσματα, σειρήτια, κοσμήματα, κρύσταλλα, καθρέφτες, πορσελάνες, φάρμακα, είδη χαρτιού, βιβλία και άλλα βιομηχανικά προϊόντα, πολλά από τα οποία παρασκευάζονταν με πρώτες ύλες που προέρχονταν από το εξαγωγικό εμπόριο της Ανατολής.

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Εικ. 8.1: Σιατιστινό Αρχοντικό που καταρρέει. Στη διακόσμηση της πρόσοψης διακρίνεται το καράβι.

Τα ναυάγια στην Αδριατική, τα οποία έγιναν αιτία να καταστραφούν πολλοί έμποροι, οι υψηλοί δασμοί τους οποίους επέβαλε η Βενετία στα εισαγόμενα είδη και οι ευνοϊκοί όροι τους οποίους πρόσφερε η Αυστρία στους εμπόρους έκαναν τους σιατιστινούς εμπόρους να εγκαταλείψουν το εμπόριο μέσω Δυρραχίου με τη Βενετία και να στραφούν προς την Αυστρία, όπου έφταναν δια ξηράς, μέσω Μοναστηρίου και Βελιγραδίου. Ειδικά μετά τις συνθήκες του Κάρλοβιτς (1699) και Πασσάροβιτς (1718) παρατηρείται ένα συχνό μεταναστευτικό ρεύμα σιατιστινών εμπόρων προς Βορρά. Πολλοί από τους εμπόρους μεταφέρουν τις οικογένειές τους και εγκαθίστανται μόνιμα στο εξωτερικό, διατηρούν όμως δεσμούς με την πατρίδα, ενώ άλλοι ασκούν διαμετακομιστικό εμπόριο, περιέρχονται τις πόλεις των Βαλκανίων και της Κεντρικής Ευρώπης, μεταφέρουν εμπορεύματα, πηγαίνουν σε πανηγύρια, όπου πωλούν και αγοράζουν εμπορεύματα. Κάποιοι από αυτούς, όπως φαίνεται και στον κώδικα της Μητρόπολης Σισανίου και Σιατίστης (κώδικα Ζωσιμά), πεθαίνουν ή εξαφανίζονται στα ξένα, άλλοι

Το εμπόριο

καταστρέφονται οικονομικά, κάποιιοι μάλιστα οδηγούνται για χρέη στη φυλακή, ενώ πολλοί επιστρέφουν στην πατρίδα με πλούτη.

Στην άυλη πολιτιστική κληρονομιά της πόλης μας συμπεριλαμβάνονται πολλά τραγούδια που αναφέρονται στους ξενιτεμένους, στουςπραματευτάδες, στο διαμετακομιστικό εμπόριο το οποίο ασκούσαν, στα μέρη που ταξίδευαν και στους κινδύνους που αντιμετώπιζαν. Παραθέτουμε στίχους των τραγουδιών αυτών στη συνέχεια⁵.

Του αδελφοκτόνου⁶

*Πραγματευτής κατέβαινε από τα κορφοβούνια
Σέρνει μουλάρια δώδεκα και μούλες δεκαπέντε,
Λαι! μον' και μοναχός*

.....

Κι χάραξαν οι χαραϊές⁷

*Κι χάραξαν οι χαραϊές κι ρόχαξαν οι βρύσις
πάνουν οι άσπρις για νιρό κι οι έμουρφις να πλένουν
Παίρνου κι ιγώ τουν μαύρου μου να πάου να τουν πουτίσου,
βρίσκου την κόρ' από 'πλνι τ' αντρός της του μαντήλι.
Όλου μι δάκρυα το 'πλνι κι όλου μι μοιρουλόια.
Κι ιγώ νιρό τη γύριψα τουν μαύρου μ' να πουτίσω,
σαράντα τάσια μώριζιν κι άλλα σαρανταπέντι
κι απ' τα σαράντα κι ύστιρα γυρνώ κι την κοιτάζου:
Κόρη μ', τι έχεις βάσανα, τι είσ' βασανισμένη;
Έχου άντρα στην ξενιτειά, άντρα ξινητημένου,
δώδεκα χρόνους έκανα στα μάτια δεν τουν είδα*

.....

Νεραντζούλα φουντωμένη⁸

*Σε παρακαλώ, Βοριά μου, φύσα σιγανά,
ν' αρμενίσουν τα καράβια τα ζαγοριανά,
ν' αρμενίσει κι' ο καλός μου απ' την ξενιτιά.*

.....

Κίνησαν τα καράβια τα Ζαγουριανά⁹

*Κίνησαν τα καράβια τα Ζαγουριανά
κίνησιν κι ου καλός μου, πάει στην ξενιτιά,*

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

.....

....

*Ιδώ, που είμι, κόρη μ', μέσα στη Φραγκιά,
πήρα γυναίκα Φράνκσα, μάγ'σα πιθιρά*

.....

....

Τραγούδια που αναφέρονται στουςπραματευτάδες τραγουδιούνται στη Σιάτιστα τα κόλιανα. Τέτοια τραγούδια είναι τα παρακάτω:

*Ηρθαμι να τιμήσουμι ίτουτουν τουν αφέντη,
γιατ' είν' αφέντης ζακουστός, αφέντης ζακουσμένους
στην Πόλη κι στη Βινιτιά είναι παραδιγμένους,
είνι κι μες στη Σιάτιστα πύργους θιμιλιουμένους¹⁰*

.....

....

*Κι τα σχαρίκια έπιρναν πως έρχιτι ου αφέντης
απού τα μέρη της Βλαχιάς κι απού του Μπουκουρέστι
Τον Δούναβη κατέβαινε οπέρα να περάσει,
βρίσκει τον Δούναβη θουλό, τουν πόρο χαλασμένον¹¹*

Στο λεξιλόγιο των Σιατιστινών υπάρχουν πολλά γλωσσικά κατάλοιπα της εμπορικής δραστηριότητας τωνπραματευτάδων της Σιάτιστας στα εδάφη της Αυστροουγγρικής αυτοκρατορίας, όπως¹²:

«**λόζιο(υ)ς**», λόζιος. Από το γερμανικό επίθετο lose (λόζε): ο χαλαρός, ο λάσκος, ο σκόρπιος. «Λόζιο(υ)» ονομάζουν οι Σιατιστινοί όλα τα ξερά χορτάρια με τα οποία κάνουν τις «κλαδαρές» προπαραμονή Χριστουγέννων και Πρωτοχρονιάς¹³. Επίσης από τη λέξη λόζιους παράγεται το ρήμα «λουζιάζου», που σημαίνει ανακατεύω, συγχέω, μπερδεύω.

«**κανταριάζου**», κανταριάζω. Από το γερμανικό ουσιαστικό die Kandare: το χαλινόρι. Έτσι «**κανταριάζου**» σημαίνει δένω τα υποζύγια το ένα από το σαμάρι του άλλου με τη «συρταριά» (το σχοινί που κρέμεται από το καπίστρι του υποζυγίου και μ' αυτό το τραβούμε-σέρνουμε πίσω μας λέγεται, στο τοπικό ιδίωμα, συρταριά). Το καντάριασμα ήταν η διάταξη των υποζυγίων ενός καραβανιού, όταν βρίσκονταν σε κίνηση.

Το εμπόριο

Εικ. 8.2: Άλογα κανταριασμένα¹⁴.

«κιχί». Από το γερμανικό ουσιαστικό der Kuchen: το γλύκισμα, ο πλακούντας. Κιχί ονομάζουν στη Σιάτιστα το πιτάκι.

Εικ. 8.3: Κιχιά.

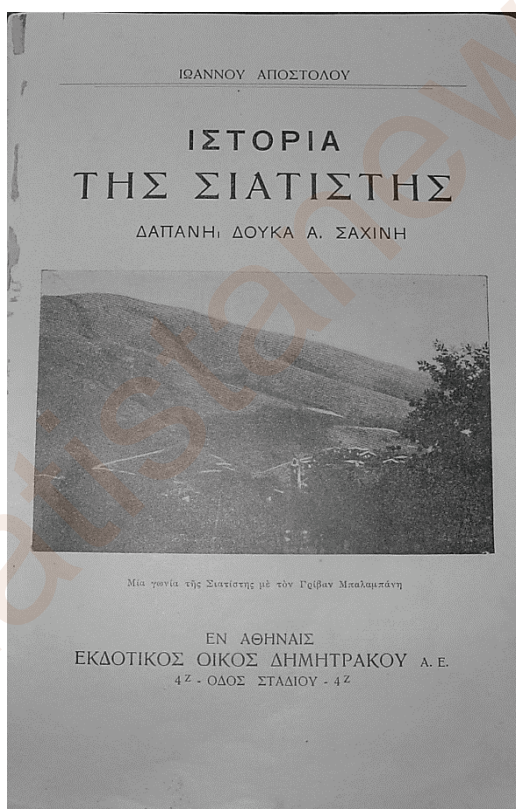
«τζιαρούχ(ι)». Από το γερμανικό επίθετο sauer (ζάουερ): ξινό + το ουσιαστικό das Kraut (κράουτ): λάχανο. Τζιαρούχ(ι) ονομάζεται το λάχανο που τοποθετείται σε αρμύρα και συντηρημένο έτσι γίνεται

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

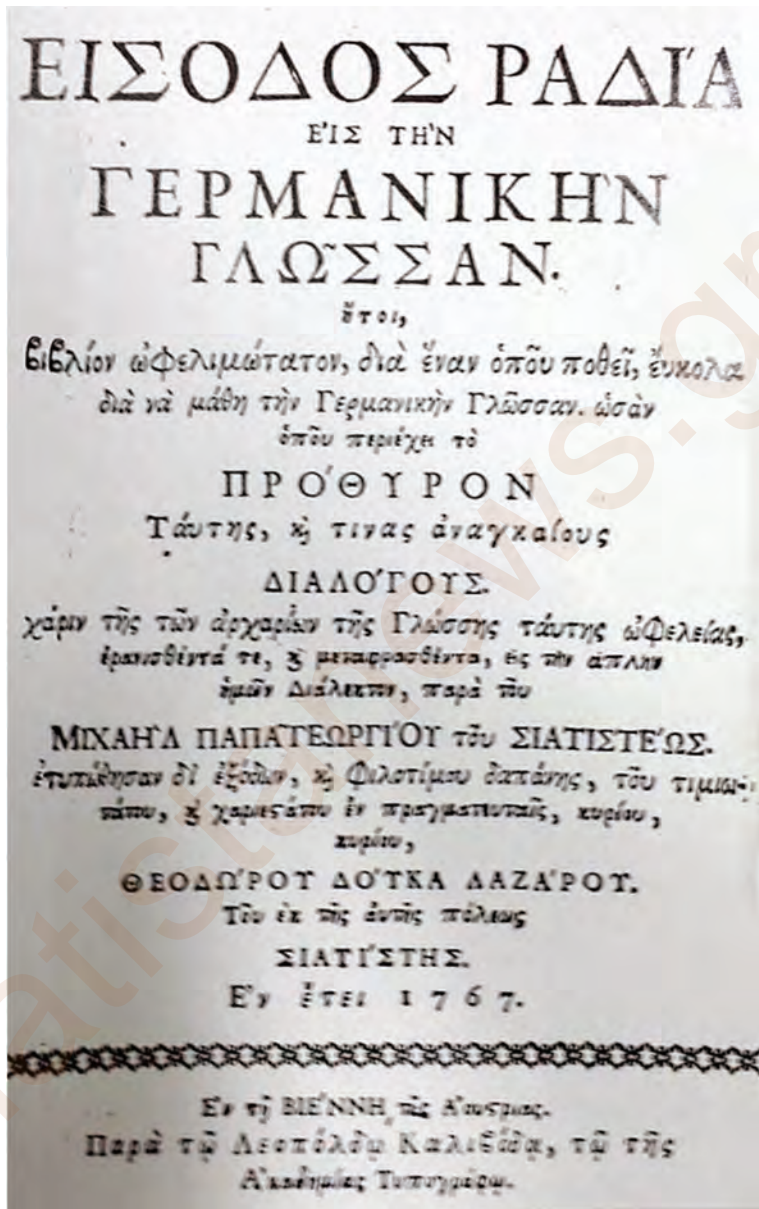
τρυφερό και ξινό, δηλαδή «αρμιά» και χρησιμοποιείται κυρίως στα «σαρμάδια».

«**στιβάλια**». Από το γερμανικό ουσιαστικό der Stiefel: η μπότα, το άρβυλο¹⁵.

Οι σιατιστινοί έμποροι υπηρέτησαν παράλληλα τον Κερδώο και τον Λόγιο Ερμή. Χρηματοδότησαν εκδόσεις¹⁶, εξόπλισαν βιβλιοθήκες¹⁷, φρόντισαν για τη λειτουργία σχολείων¹⁸, ίδρυσαν και προικοδότησαν σχολεία¹⁹, άφησαν κληροδοτήματα για να σπουδάζουν νέοι από την πατρίδα τους, έκτισαν και διακόσμησαν εκκλησίες²⁰, πολλοί δε ήταν οι έμποροι που υπήρξαν παράλληλα δάσκαλοι²¹, ενώ έχουμε και εμπόρους με σπουδαίο συγγραφικό έργο²².

Εικ. 8.4: Η έκδοση το 1929 του βιβλίου του Ι. Αποστόλου *Η Ιστορία της Σιάτιστας* χρηματοδοτήθηκε από τον έμπορο Δούκα Α. Σαχίνη.

Εικ. 8.5: Το βιβλίο *Εἰσόδος Ραδία εἰς τὴν Γερμανικὴν Γλῶσσαν* τοῦ σιατιστινοῦ δασκάλου Μιχαήλ Παπαγεωργίου τυπώθηκε το 1767 με ἐξόδα τοῦ πραγματευτῆ Θεοδώρου Δούκα Λαζάρου.

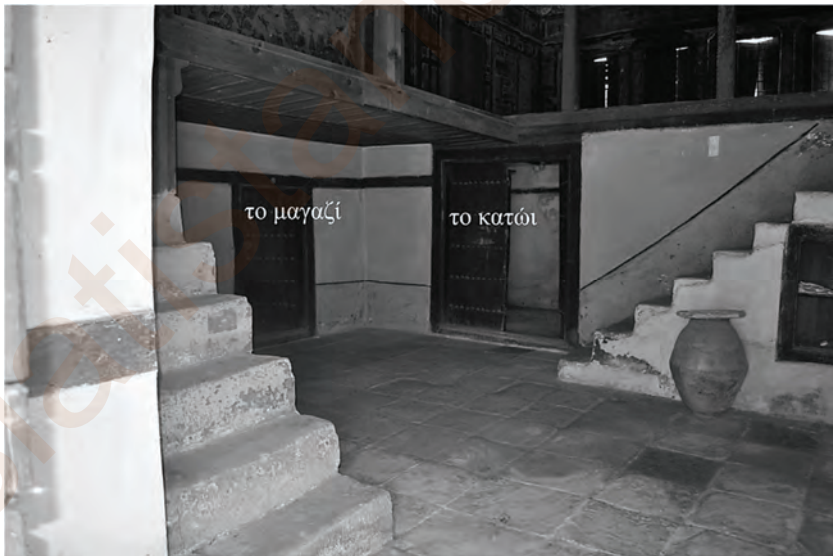

Εικ. 8.6: Η *Λογική* του Βαύμαιστέρου σε μετάφραση του Ν. Βάρκοση εκδόθηκε το 1795 με έξοδα του Αθανασίου Γ. Μανούση.

Το εμπόριο

Μέσω των εμπορών έφτασαν στην πατρίδα μας ιδέες, καλλιτεχνικά ρεύματα, έντυπα, συνήθειες. Επίσης πολλοί ήταν οι σιατιστινοί έμποροι που είχαν εθνική δράση, είτε υπήρξαν φιλικοί, είτε πρόσφεραν για τον εθνικό αγώνα ποικιλοτρόπως, ανάλογα με την περίοδο που έζησαν και έδρασαν. Στην κατηγορία αυτών των εμπορών κατατάσσονται ο Θεοχάρης Τουρουντζιας, συμμάρτυρας του Ρήγα Φεραίου, ο Νικόλαος Κασομούλης αγωνιστής του 1821, καθώς και ο πατέρας του και τα αδέρφια του, ο Γεώργιος Νιόπλιος που υπηρέτησε από διάφορες θέσεις τη Σιάτιστα κατά το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα, ο Παύλος Νεράντζης, οπλαρχηγός του Μακεδονικού Αγώνα και άλλοι.

Οι πλούσιοι έμποροι, για να ασφαλίσουν τις οικογένειές τους, έκτισαν τα περίφημα Αρχοντικά²³, στη διακόσμηση των οποίων αντικατοπτρίζονται ο πλούτος και οι ιδέες τους. Σε κάθε Αρχοντικό απαραίτητο είναι και το «μαγαζί», ένα δωμάτιο στο ισόγειο των Αρχοντικών, καλά ασφαλισμένο, το οποίο χρησίμευε για την αποθήκευση των προς πώληση εμπορευμάτων.

Εικ. 8.7: Η μεσιά του Αρχοντικού Μανούση. Διακρίνεται η πόρτα του μαγαζιού.

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Η πόλη της Σιάτιστας από τους περιηγητές που την επισκέφθηκαν στις αρχές του 19ου αιώνα περιγράφεται ως μια πόλη με στέρεα κτισμένα σπίτια, την αγορά της οποίας στόλιζαν ωραία καταστήματα, ενώ οι κάτοικοί της ως επί το πλείστον ήταν έμποροι που έζησαν στην Ιταλία, Αυστρία, Ουγγαρία, Γερμανία και μιλούσαν Γερμανικά και Ιταλικά²⁴.

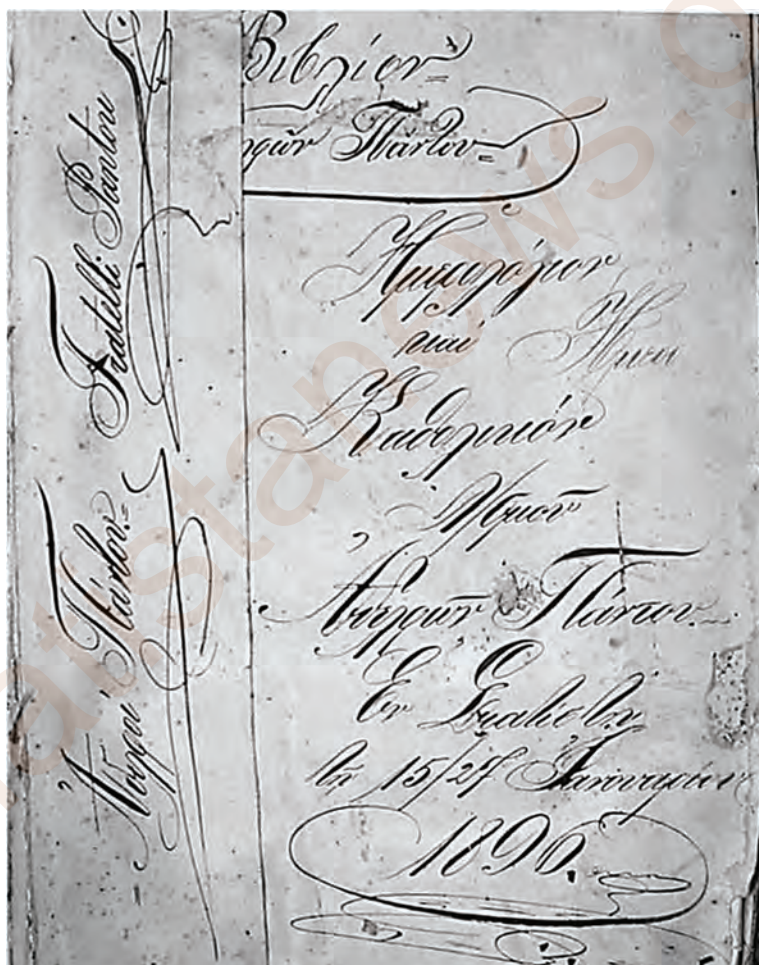

Εικ. 8.8: Μαγαζιά της Σιάτιστας

Πόλεμοι, επαναστάσεις και άλλα γεγονότα τον 19^ο αιώνα επηρεάζουν το εμπόριο, εμπορικοί οίκοι στη Βιέννη κλείνουν, νέες αγορές ανοίγονται και αλλάζει η ζήτηση στα προϊόντα. Ο σιατιστινός έμπορος είναι παντού παρών, αφουγκράζεται τις απαιτήσεις της εποχής του και δραστηριοποιείται ανάλογα. Παράλληλα επηρεάζονται και οι επαγγελματικές δραστηριότητες των άλλων Σιατιστινών. Άλλοτε στρέφονται πιο εντατικά στην αμπελοκαλλιέργεια, άλλοτε στην υποδηματοποιία, άλλοτε στην επεξεργασία των γουναρικών κ.λπ. Τα προϊόντα αυτά στα τέλη του 19^{ου} αιώνα τα μεταφέρουν σε παζάρια και σε αγορές κυρίως εντός των ορίων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τα οποία όρια εν τω

Το εμπόριο

μεταξύ τα χρόνια αυτά περιορίστηκαν. Την περίοδο αυτή η πόλη δεν είναι το μεγάλο εμπορικό κέντρο που ήταν τον προηγούμενο αιώνα, όμως διατηρεί ακόμα κάποιο ρόλο στο διαμετακομιστικό εμπόριο. Μέσα στην πόλη υπάρχουν αρκετά εμπορικά καταστήματα, από τα οποία προμηθεύονται τα αγαθά τους οι κάτοικοι της πόλης και των γύρω χωριών. Από τα λίγα κατάστιχα που εντοπίσαμε αποκτούμε ιδέα για τα εμπορεύματα και το πελατολόγιο των καταστημάτων αυτών.

Εικ. 8.9: Ημερολόγιο και καθολικό λογαριασμού των Αδελφών Πάντου, εμπόρων από τη Σιάτιστα.

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

37	"	1/8	άγαθι μαύρον	"	"	"	"
"	25	1	φύλα	"	"	7	"
41	27	36	δρ. ζουράμι	"	16	14:16	81:16
"	"	3	Καζιμιάρια 1/4 3/4 7/4	"	"	5	"
43	28	7	επίτ. μάξιμοι	"	6	48	"
44	"	3	" Καστόρι ρούχοι	"	"	57	"
"	"	3	" Μαρλωύσι	"	"	3	"
47	29	1	επιβρέμα	"	"	14	"
49	"	1	μαντήλι Βιέννης μύα	"	"	14:5	"
51	31	1	φιάλη βάλσαμον Πασιώτα	"	"	1:20	"
30	22	1	επίτ. έμποριακή υφάσμα	"	"	4:10	"
"	"	2 3/4	" αφρόπηια falso	"	"	45	92:35
						Σ 108	Σ 1278:37

Εικ. 8.10: Από το ημερολόγιο και καθολικό λογαριασμού των Αδελφών Πάντου. Μεταξύ των εμπορευμάτων διακρίνουμε ατλάζια, φέσια, λουλάκι, ομπρέλες, μαντήλια Βιέννης, Βάλσαμο Πασιώτα²⁵ κ.λπ.

		1888			
		8/βολος.			
16	12	εξ υιόν Παύλου Δίκου	Δια δύο καναβέτες	φ. 7:20	
		Παμ. 41	Μαγ. 26		
17	13	εξ υιόν Παναγιώτη	5 μπι. όδαμ.	£ 100 φ. 500	
		Παμ. 40	Μαγ. 119		
18	13	εξ υιόν Π. Π. Παύλου (λάρον)	έν μπι. όδαμ.	φ. 20	
		Παμ. 40	Μαγ. 59		

Εικ. 8.11: Από το ημερολόγιο και καθολικό λογαριασμού των Αδελφών Πάντου. Οι αδελφοί Πάντου καταβάλλουν χρήματα στους γιους του Παύλου Δίκου για δύο καναβέτες. Επίσης ανταλλάσσουν νομίσματα.

Το εμπόριο

13	11	<u>Εξ Πάσαρον Κονία.</u>		
69	⁸⁵ / ₁₀₀ <i>ατ.</i>	Ιταλ. III	από 1:35	100 <i>φ.</i> 131
92	⁷⁵ / ₁₀₀ "	" III	" 1:16 "	" " 129:34
1/2	<i>δινδρέ φάσια</i>	"	50: "	" " 25
1	<i>Μάισο δαυτ. μαυρ. ατ.</i>	2,250 <i>πίν τλ</i>	"	" " 28:20
1/2	" "	<i>γαρά ατ.</i>	"	" " 16:10
1/2	" "	<i>κόνι</i>	"	" " 15:10
4/42	<i>φάσια άσπρα</i>	από 2:30	"	" " 11
2	<i>κόνι ιαπωνί</i>	<i>κίτρι. ατ.</i>	31:	" " 62 ⁵⁰ / ₁₀₀ 418:34
<i>Μη. 120</i>				
16	13	<u>Εξ Βαρύμι Αγά Τσούρτζι.</u>		
45	<i>Ναρότ βασιαι I</i>	από 2:10	100 <i>φ.</i>	101:10
30	" "	II	" 1:35 "	" " 56:10
10	<i>φ.</i>	III	" 1:13 "	" " 13:10
20	" "	III	" 1:35 "	" " 16:10
99	⁹ / ₁₀ <i>ατ.</i>	Ιταλ. ατ.	" 1:18 "	" " 144:20 ⁵⁰ / ₁₀₀ 331:20
<i>Μη. 59</i>				

Εικ. 8.12: Οι πελάτες των αδελφών Πάντου ήταν Σιατιστινοί, Κοντσιώτες, Σελτσιώτες, αλλά και Βαλαάδες και Τούρκοι από τα γύρω χωριά.

Ο εικοστός αιώνας έφερε στην πόλη της Σιάτιστας την παρακμή. Η επικράτηση του σιδηροδρόμου και η δημιουργία αυτοκινητοδρόμων είχαν ως αποτέλεσμα να δημιουργηθούν νέα εμπορικά κέντρα και η πόλη να χάσει τον ρόλο της ως κέντρο διαμετακομιστικού εμπορίου. Το επάγγελμα του κυρατζή εξαφανίζεται και παράλληλα με αυτό ένα πλήθος άλλων επαγγελμάτων (σαμαράδες, πεταλωτήδες, χαντζήδες κ.λπ.), οι κάτοικοι μεταναστεύουν και πολλοί Σιατιστινοί δραστηριοποιούνται ως έμποροι σε άλλες πόλεις της Ελλάδος και του εξωτερικού²⁶, ενώ όσοι μένουν στη Σιάτιστα ασχολούνται κυρίως με την αμπελοκαλλιέργεια και το εμπόριο αμπελοοινικών προϊόντων, πολλοί δε παράλληλα, όπως άλλοτε συνέβαινε πάντα, ασκούν και άλλα επαγγέλματα, διατηρούν εργαστήρια υποδηματοποιίας²⁷,

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

συγκεντρώνουν δέρματα τα οποία τα επεξεργάζονται (διατηρούν νταμπαχανάδες) και τα πωλούν, μαζεύουν αμύγδαλα και καρύδια από τη γύρω περιοχή, διατηρούν μικρά εργαστήρια όπου σάζουν τα αμύγδαλα και τα καρύδια και τα εμπορεύονται, καλλιεργούν και εμπορεύονται καπνά, επεξεργάζονται και εμπορεύονται κεριά κ.ά., όμως το εμπόριο όλων αυτών των προϊόντων είναι περιορισμένο και δεν φέρνει στην πόλη τον πλούτο που έφερνε το διαμετακομιστικό εμπόριο του 18^{ου} αιώνα.

Εικ. 8.13: Νεαροί Σιατιστινοί με τη φορεσιά του εμπόρου.

Το εμπόριο

Εικ. 8.14: Το εμπορικό κατάστημα των Αδελφών Κατσάνικου στο Ποζάρεβατς της Σερβίας.

Εικ. 8.15: Βίλα Ακρόπολη στη Δρέσδη, αρχές 20^{ού} αιώνα, ιδιοκτησία του εμπόρου με καταγωγή από τη Σιάτιστα Ζάχου Ζάχου. Καταστράφηκε ολοσχερώς από τους βομβαρδισμούς τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Εικ. 8.16: Επίσκεψη του βασιλιά της Σαξωνίας στην αποθήκη καπνών του Ζ. Α. Ζάχου στη Σαξονία²⁸.

Εικ. 8.17: Εργοστάσιο «ΚΟΣΜΟΣ» αλουμινίου, χαλκού και λοιπών μετάλλων οικιακών συσκευών, το οποίο ίδρυσε ο Ζάχος Ζάχου το 1927 στη Θεσσαλονίκη.²⁹

Το εμπόριο

Εικ. 8.18: Κοπέλες σπάζουν αμύγδαλα.

Το παζάρι που γίνεται δύο φορές την εβδομάδα στη Χώρα, Δευτέρα και Πέμπτη, με τους μπαχτσεβαναίους από τα γύρω χωριά να φέρνουν φρούτα και λαχανικά και τους κατοίκους των γύρω χωριών να ψωνίζουν από τα μαγαζιά της Σιάτιστας από τα απαραίτητα ψώνια για τις καθημερινές τους ανάγκες μέχρι και τις προίκες για τους γάμους των παιδιών τους, δίνει ζωή και οικονομική ανάσα στην πόλη. Την ίδια περίοδο οι Σιατιστινοί πηγαίνουν με τα καραβάνια τους κρασιά σε περιοχές που δεν επεκτάθηκε το οδικό και σιδηροδρομικό δίκτυο, κυρίως στα Γιάννενα, και επιστρέφουν από εκεί φέρνοντας λάδια, ελιές, λεμόνια, πορτοκάλια και άλλα προϊόντα, τα οποία πωλούν σε άλλους μικροεμπόρους που τα μεταπωλούν στα παζάρια του Τσοτυλίου, των Γρεβενών και του Άργους Ορεστικού. Από τις ίδιες αγορές προμηθεύονται άλλα προϊόντα, που τα φέρνουν στην πόλη τους.

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Η φυλλοξήρα που εμφανίστηκε το 1923 σε οκτώ χρόνια έφερε την ολοκληρωτική καταστροφή των αμπελιών και επομένως και του εμπορίου των αμπελοοινικών προϊόντων, που ολοκληρώθηκε με τις καταστροφές που προκάλεσαν οι κατακτητές στα κατώγια και στις «φτσέλες» με το «ηλιαστό» καθώς και την εκποίηση τους την περίοδο της Κατοχής στα γύρω χωριά με αντάλλαγμα λιγιστό αλεύρι.

Στο δεύτερο μισό του 20^{ού} αιώνα οι Σιατιστινοί ασχολούνται αποκλειστικά με την επεξεργασία γουναρικών, τέχνη την οποία γνώριζαν και ασκούσαν και παλιότερα παράλληλα με άλλα επαγγέλματα, τώρα όμως γίνεται σχεδόν αποκλειστική απασχόλησή τους. Διατηρούν εργαστήρια γουναρικής στην πόλη μας, διατηρούν καταστήματα πώλησης γουναρικών σε διάφορες πόλεις, εκθέτουν τα προϊόντα τους σε διεθνείς εκθέσεις και προωθούν τα προϊόντα τους σε διεθνείς αγορές.

Εικ. 8.19: Εργαστήριο γουναρικών. Διακρίνεται διαφημιστική πινακίδα που αναφέρεται στο εμπόριο των γουναρικών.

Η παγκοσμιοποίηση έφερε αλλαγές στις απαιτήσεις των αγορών και στον τρόπο διακίνησης των προϊόντων, (αναδεικνύονται νέες

Το εμπόριο

αγορές, επικρατεί το ηλεκτρονικό εμπόριο κ.λπ.), ο σιατιστινός έμπορος όμως αγωνίζεται και προσαρμόζεται στα νέα δεδομένα.

Παρατηρούμε πως από τη δημιουργία της πόλης μέχρι σήμερα είχαμε πολλές αλλαγές στον τρόπο εμπορίου, τις αγορές, τα προϊόντα. Εκείνο όμως που δεν άλλαξε και παραμένει σταθερή αξία για τον Σιατιστινό, αποτελεί στοιχείο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς του, που μεταφέρεται από γενιά σε γενιά, είναι η διάθεσή του για δωρεές και ευεργεσίες. Οι επιγραφές που σώζονται στις εκκλησίες, τα κειμήλια των εκκλησιών, οι εικόνες, οι επιτοίχιες πλάκες σε διδακτήρια και δημόσια κτήρια, και άλλες πηγές, πολλές από τις οποίες παρουσιάστηκαν στην παρούσα εργασία, δείχνουν πως ο σιατιστινός έμπορος υπηρέτησε παράλληλα τον Κερδωό και τον Λόγιο Ερμή. Αυτό κάνει και σήμερα ο σιατιστινός έμπορος. Κτίζει και συντηρεί σχολεία, εκκλησίες και άλλα δημόσια κτήρια, χρηματοδοτεί εκδηλώσεις που αποσκοπούν στην διατήρηση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, χρηματοδοτεί την έκδοση εντύπων και γενικότερα φροντίζει για τον πολιτισμό της πόλης του.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ Στον κώδικα της Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης (1686-), γνωστού και ως κώδικα Ζωσιμά, έχουν καταγραφεί πολλές αποδόσεις λογαριασμών συντροφιών, όπου φαίνονται οι πόλεις στις οποίες δραστηριοποιούνταν οι συντροφίες των σιατιστινών εμπόρων καθώς και τα εμπορεύματα που διακινούσαν.

² Πουρναροκόκκι: οι κόκκοι του πουρναριού, χρησιμοποιούνταν για την παραγωγή κόκκινης βαφής.

³ Αμπάς: ύφασμα χοντρό μάλλινο.

⁴ Λόγω της μεταφοράς των εμπορευμάτων με καράβια, το καράβι ήταν συνηθισμένο θέμα στη διακόσμηση των Αρχοντικών της Σιάτιστας (π.χ. Αρχοντικό Πούλκως, Αρχοντικό Ελένης Τζώνου).

⁵ Πολλοί είναι οι σιατιστινοί ερευνητές που συγκέντρωσαν και διέσωσαν τα τραγούδια και τα συμπεριέλαβαν μαζί με άλλο λαογραφικό υλικό σε εκδόσεις τους. Ενδεικτικά αναφέρουμε τις παρακάτω εκδόσεις:

Γεωργίου Μ. Μπόντα, *Χριστουγεννιάτικες παραδόσεις της Σιάτιστας*, 2001.

Ναούμ Χρ. Τσίτσαρη (Επιμέλεια Νίκου Ποταμίτη), *Τραγούδια της πατρίδας μου. Τραγούδια της Σιάτιστας*, Εκδ. ΔΩΤΙΟΝ, 1994.

Αναστ. Γ. Λαζάρου, *Λαογραφική ύλη εκ Σιατίστης της Μακεδονίας* (Βραβευθείσα κατά τον β' διαγωνισμό της γλωσσικής Εταιρείας εν Αθήναις), Μακεδονικόν Ημερολόγιον 1910.

⁶ Το τραγούδι τραγουδούσε στον Θεόδωρο Μανούση η γιαγιά του Αλεξάνδρα και συμπεριλαμβάνεται στη συλλογή *Neugriechischen Volkslieder gesammelt von Werner von Haxthausen, Urtext und Übersetzung herausgegeben von Karl Schulte Kemminghausen und Gustav Soyter*, σ.60 με τον τίτλο «Του αδελφοκτόνου». Παραλλαγή του τραγουδιού υπάρχει στη Λαογραφική ύλη εκ Σιατίστης της Μακεδονίας (Βραβευθείσα κατά τον β' διαγωνισμό της γλωσσικής Εταιρείας εν Αθήναις) με τίτλο *Φόνος αδελφού*, που το δημοσίευσε στο Ημερολόγιον Μακεδονικόν του 1910 ο Αναστ. Γ. Λαζάρου, Σιατιστεύς, καθηγητής του Τσοτυλείου Γυμνασίου, και έχει ως εξής:
*Ου Μήλιους ουπραματιφτής, ου Μήλιους ου στρατιώτης
σέρνει μουλάρια δώδικα κι μούλλις δικαπέντι,*

⁷ Ναούμ Χρ. Τσίτσαρη (Επιμέλεια Νίκου Ποταμίτη), *Τραγούδια της πατρίδας μου. Τραγούδια της Σιάτιστας*, σ.38. Παραλλαγή του τραγουδιού συμπεριλαμβάνεται στη συλλογή *Neugriechischen Volkslieder gesammelt von Werner von Haxthausen, Urtext und Übersetzung herausgegeben von Karl Schulte Kemminghausen und Gustav Soyter*, με τον τίτλο *Η αναγνώρισις*, σ.120.

⁸ Ναούμ Γ. Δημόλα, *Η ζωή στη Σιάτιστα*, σ.78.

⁹ G. Eckert-P. Formosis, *Lieder und Märchen aus Kozani und Siatista*, σ.21. Παραλλαγή του τραγουδιού αυτού, τραγουδισμένο από τη Βασιλική Μπατσή ηχογράφησε το 1952 ο καθηγητής της λαογραφίας του Πανεπιστημίου Αθηνών Γ. Μέγας μαζί με τον μουσικό του Λαογραφικού Αρχείου Σπύρο Περιστέρη, όταν ήρθαν στη Σιάτιστα και έκαναν ηχογραφήσεις των τραγουδιών της Σιάτιστας, συμπεριλαμβάνεται δε σε cd που συνοδεύει το βιβλίο των Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη - Σπυρ. Δ. Περιστέρη, *Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια*, τόμος Γ. εκδ. Ακαδημίας Αθηνών.

Α. Α. όρ. 1989, σ. 89. (Ε.Μ.Σ. όρ. 385, ταιν. 9, Β.)
 Διη. Μανδουσία (Σιάτιστα).— Γ. Μέγας, Στ. Περιστέρης, 1952. Τηρω.: Βασιλική Μπατσά (38) *

Τρόπ. ρέ μετά χροάς Γ'. Τον. ρέ¹ ♩ ~ 98-102

B':

Κί - νη - σαν - τὰ - κα -
 ρά - - - - - να - δια

¹⁰ Ναούμ Χρ. Τσίτσαρη (Επιμέλεια Νίκου Ποταμίτη), *Τραγούδια της πατρίδας μου. Τραγούδια της Σιάτιστας*, σ.10. Το τραγούδι αναφέρεται ως τραγούδι της πρωτοχρονιάς, αλλά τραγουδιέται και στις 23-24 Δεκεμβρίου, στα «κόλιαντα».

¹¹ Γεωργίου Μ. Μπόντα, *Χριστουγεννιάτικες παραδόσεις της Σιάτιστας*, σ.6.

¹² Οι λέξεις περιέχονται στην εργασία του Λευτέρη Κουφογιάννη *Το Έθιμο των «κλαδαρών», οι σχετικές λέξεις και οι ετυμολογίες τους*. (Εθιμολογική και ετυμολογική παρουσίαση) που είναι δημοσιευμένη στην ιστοσελίδα: <http://siatistanews.gr/1203/xristougenna/1203afethima1.html>

¹³ Αξιοσημείωτο επίσης είναι ότι όσοι συμπατριώτες μας Χωριώτες (από τη συνοικία της Χώρας) έγραψαν για τις «κλαδαρές» ονομάζουν τα ξερά χόρτα της «κλαδαράς» «λόζιου». Αντίθετα οι συμπατριώτες μας Γερασιώτες τα ονομάζουν «φουρφούρια». Οι Φουρκιώτες πάντως, σύμφωνα με τον Λευτέρη Κουφογιάννη ως οι κοντινότεροι στη Γεράνια Χωριώτες κάνουν χρήση και των δύο λέξεων.

¹⁴Το σκίτσο συνοδεύει το άρθρο του Π. Τσαούση *Οι Σιατιστινοί στα παζάρια*, Σιατιστέων Μνήμη, Λεύκωμα του Συλλόγου Σιατιστέων Θεσσαλονίκης, Α160.

¹⁵ Ο Χρίστος Καπνουκαγιάς στο βιβλίο του *Η ΜΗΤΕΡΑ ΜΟΥ*, σ.65 περιγράφει ως εξής τα στιβάλια: *Τα παπούτσια των ήσαν τα «στιβάλια» λεγόμενα, τα οποία περιέβαλαν το πόδι αρκετά επάνω από τον ταρσόν και έκλειναν με δεσίματα.....*

¹⁶ Σιατιστινοί έμποροι που χρηματοδότησαν εκδόσεις είναι οι: Αθανάσιος Μανούσης, ο οποίος συγκέντρωσε και αντέγραψε βιβλία με δικά του δε έξοδα τύπωσε τη *Λογική* του Φρ. Βαυμαϊστέρου, ο Θωμάς Δημητρίου που συνέγραψε βιβλία χρήσιμα για τους εμπόρους, κάποια από τα οποία εξέδωσε με δικά του έξοδα, ο Κωνσταντίνος Ζαβίρας (αδελφός του λόγιου και συγγραφέα πολλών βιβλίων, επίσης εμπόρου, Γεωργίου Ζαβίρα), που χρηματοδότησε εκδόσεις του αδελφού του, ο Κωνσταντίνος Μιχαήλ Δούκα, που μετέφρασε και με δικά του έξοδα εξέδωσε την *Πρακτική Αριθμητική* του Σ. Γκουντζ, ο Ιωάννης Τραμπαντζής, που χρηματοδότησε την έκδοση του βιβλίου *Εγχειρίδιον Παιδαγωγικής* του Στ. Δ. Ρώση.

¹⁷ Μεταξύ των δωρητών-αφιερωτών της Δημόσιας Κεντρικής Ιστορικής Βιβλιοθήκης Σιάτιστας «Μανούσεια» συμπεριλαμβάνονται και πολλοί έμποροι, όπως οι Αδελφοί Χατζηϊωάννου, ο Δημήτριος Μπόμπουρα, η Αικ. Τσετήρη (σύζυγος εμπόρου), κ.ά.

¹⁸ Από αρχειακές πηγές, όπως το αρχείο Ι. Σταύρου, το αρχείο Ζουπάν-Μωραΐτου, λυτά έγγραφα από το αρχείο Φιλοσοφικής Σχολής Θεσσαλονίκης, αδημοσίευτα έγγραφα από το υπό δημοσίευση αρχείο του Φ. Ζυγούρη κ.ά. έχουμε τα ονόματα εμπόρων του 19^{ου} αιώνα. Πολλοί από αυτούς, όπως Γ. Νιόπλιος και Ιωάννης Κωνσταντίνου Παπιάς, Μάρκος Μωραΐτης, Κ. Λαζάρου, Δ. Μάρκου, Γ. Αναστασίου, Γ. Ιωάννου, Νεράνζης Ιωάννου, Μάρκος Δήμου, Ιωάννης Πάικου φρόντισαν για τη λειτουργία των σχολείων.

¹⁹ Ο Θεόδωρος Χατζηγιαννίδης με τη διαθήκη του το 1874 αφιέρωσε χρήματα στην Ελληνική Σχολή Σιάτιστας, ο Ιωάννης Τραμπαντζής ίδρυσε, έκτισε και προικοδότησε το Τραμπάντζειο Γυμνάσιο, ο Δ. Ιωαννίδης ανήγειρε νηπιαγωγείο στο σπίτι του στη Σιάτιστα και άφησε ένα ποσό για να πληρώνεται η νηπιαγωγός, αλλά ανήγειρε με δική του δαπάνη και την Ιωαννίδειο Δημοτική Σχολή Θεσσαλονίκης, οι αδελφοί Τσιστόπουλοι πρόσφεραν το μεγαλύτερο ποσό, τριακόσιες λίρες, συνολικής δαπάνης πεντακοσίων, για την ανέγερση Παρθεναγωγείου στη Γεράνεια το 1911.

²⁰ Είναι πολλοί οι έμποροι που πρόσφεραν για το κτίσιμο και τη διακόσμηση των εκκλησιών. Ενδεικτικά αναφέρουμε τον Μάρκο Γεωργίου Ζήση που πρόσφερε σημαντικό χρηματικό ποσό για τον παλιό ναό του Αγίου Αθανασίου, τους Γ. Μανούση, Δ. Χατζημπαχλή, Μάρκο Χατζηδήμου, που με δαπάνη τους έγιναν κάποιες από τις εικόνες του τέμπλου του ναού του Αγίου Ιωάννη, τον Δ. Ψαρά, που δώρισε πολυέλαιο στο ναό του Αγίου Ιωάννου, τον Μ. Κουκουλίδη, που εκτός των άλλων πρόσφερε και για τη διακόσμηση του ναού του Αγίου Νικολάου, τον Ζάχο Ζάχου, που πρόσφερε δωρεές για τον Άγιο Δημήτριο. Αφιερώσεις έκαναν και οι συντεχνίες τωνπραματευτάδων. Σύμφωνα με τον Φ. Ζυγούρη *Ιστορικά σημειώματα περί Σιατίστης και λαογραφικά αυτής*, σ.216-217 στο ναό της Αγίας Τριάδας υπήρχαν εικόνες αφιερωμένες από το «ρουφέτι» (συντεχνία) τωνπραγματευτών Βράνης καθώς και μια εικόνα από το «ρουφέτι» της Κοτζιανίας. Αξιόλογες πληροφορίες για ευεργέτες και δωρητές περιέχονται στο βιβλίο του Γεωργίου Μπόντα *Ευεργέτες και δωρητές της Σιάτιστας*.

²¹ Ο Γεώργιος Ζαβίρας ήταν έμπορος, αλλά παρέδιδε και μαθήματα (Εντεν Φιούβες, *Ένα άγνωστο χειρόγραφο του Γεωργίου Ζαβίρα στη βιβλιοθήκη του Szentendre της Ουγγαρίας: «Θέματα όπου επαρέδιδεν ο Γεώργιος Ζαβίρας τω τότε μαθητή αυτού Κωνσταντίνω Εμμανουήλ»*, ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ 6, σ.99-106), ο Αθανάσιος Ζάχος ήταν αλληλοδιδάκτης αλλά και έμπορος.

²² Ο Γεώργιος Ζαβίρας ήταν έμπορος με σπουδαία συγγραφική δράση, ο Νικόλαος Κασομούλης με σημαντική εμπορική δράση, εγκατέλειψε το επάγγελμα του εμπόρου για να συμμετάσχει στον αγώνα της απελευθέρωσης και συνέγραψε την ιστορία της επανάστασης του 1821 στο βιβλίο του *Ενθυμήματα Ιστορικά της Επανάστασεως των Ελλήνων*, ο Λάμπρος Κουτσουνίκας γνωστός

ιστορικός της επανάστασης του 1821, θετός γιός του Ναούμ και της Ελένης Ζουπάν, όπως προκύπτει από έγγραφα του Αρχείου Ζουπάν, επίσης ήταν έμπορος και συνόδευε τον πατέρα του στις εμπορικές του επιχειρήσεις.

²³ Τα Αρχοντικά της Σιάτιστας είναι σπίτια πλουσίων, κατά κανόνα εμπόρων, τα οποία διακρίνονται για το μέγεθός τους, τον οχυρό τους χαρακτήρα και την πλούσια εσωτερική διακόσμηση.

²⁴ Την πληροφορία μας δίνει ο Ληκ, που επισκέφτηκε την πόλη το 1805 (William Martin Leake, *Travels in Northern Greece*, London 1835, τομ.Α΄, σελ.305-314).

²⁵ Ο Δ. Πασιώτας ήταν γιατρός με καταγωγή από τη Σιάτιστα που έζησε και δραστηριοποιήθηκε στη Βιέννη και σε άλλες πόλεις της Κεντρικής Ευρώπης το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα. Εφεύρε το *Μακροβιοτικό Βάλσαμον Πασιώτα*, οι ιδιότητες του οποίου περιγράφονται σε διαφημιστικό φυλλάδιο που εκδόθηκε από το Buchdruckerei von Carl Gerold und Sohn in Wien (σύμφωνα με το φυλλάδιο το βάλσαμο ενδείκνυται ως αντιπυρετικό, αναλγητικό καθώς και για την αντιμετώπιση πολλών παθήσεων).

Στο βιβλίο *MAGYARORSZÁG ORVOSI BIBLIOGRAPHIÁJA, 1472–1899*,

A Magyarországon és hazánkra vonatkozólag a külföldön megjelent orvosi könyveknek kimutatása

Összeállította

GYÓRY TIBOR DR.

Συμπεριλαμβάνεται: Pasiotas, *Makrobiotikon balsamon*, Pest, 1864

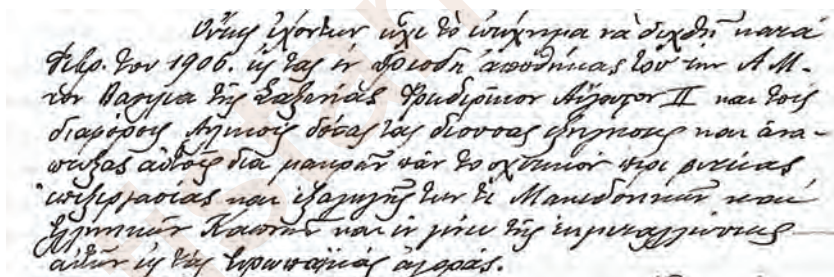
Στο Μακροβιοτικό Βάλσαμο Πασιώτα αναφέρεται ο Μ. Γεδεών στα *Αποσημειώματα Χρονογράφου* σ.188 και μας δίνει την πληροφορία ότι το είδε να πωλείται το 1865 σε ένα βιβλιοπωλείο στο Μυριόφυτο, επίσης ο Φ. Ζυγούρης στο βιβλίο *Ιστορικά σημειώματα περί Σιατίστης και λαογραφικά αυτής*, σ.281, αναφέρεται στο Βάλσαμο Πασιώτα.

²⁶ Μεταξύ των Σιατιστινών που εξάσκησαν με μεγάλη επιτυχία το εμπόριο στις αρχές του 20^{ου} αιώνα στην Ελλάδα και το εξωτερικό και ευεργέτησαν και την πόλη ήταν ο Ζάχος Ζάχου που δραστηριοποιήθηκε ως καπνέμπορος στην Καβάλα, τη Δρέσδη, την Αμερική, αλλά εξάσκησε και άλλα επαγγέλματα, ο Κωνσταντίνος Περπέσας, που ήταν γουνέμπορος στη Λειψία μέχρι τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, η οικογένεια του Αποστόλου Δούκα Σαχίνη, που δραστηριοποιήθηκε εμπορικά σε διάφορες πόλεις της Ευρώπης, οι

αδελφοί Χατζηγιάννη, που δραστηριοποιήθηκαν ως δερματέμποροι και γουνέμποροι στην Κωνσταντινούπολη, η οικογένεια Κατσανίκου, που εμπορευόταν δέρματα στο Βελιγράδι κ.ά.

²⁷ Την υποδηματοποιία και το εμπόριο παπουτσιών οι Σιατιστινοί τα ασκούσαν από πολύ παλιά. Η εικόνα του Αγίου Ιωάννη Προδρόμου που υπάρχει στο τέμπλο του ναού του Αϊ-Γιάννη ιστορήθηκε το 1784 Ιουνίου 22 με δαπάνη των παπουτσήδων για την ψυχική τους σωτηρία. Σε άλλους ναούς υπάρχουν εικόνες του Αγίου Σπυρίδωνα, αφιερωμένες από τη συντεχνία των παπουτσήδων, των οποίων ο Άγιος Σπυρίδων θεωρούνταν προστάτης. Τα γαλλικά αρχεία αναφέρουν δέκα εργαστήρια υποδηματοποιίας στα μέσα του 19^{ου} αιώνα (Κ. Βακαλόπουλος, *Πολιτική, κοινωνική και οικονομική δομή του πασαλικιού Μοναστηριού στα μέσα του 19^{ου} αιώνα*).

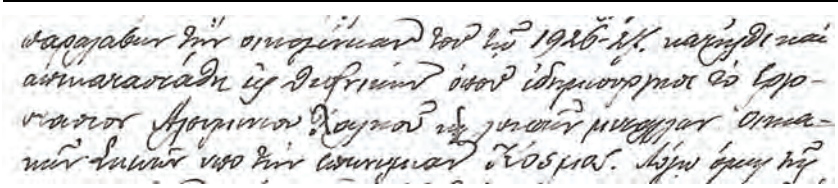
²⁸ Για την επίσκεψη του Βασιλιά της Σαξωνίας στην αποθήκη καπνών του Ζ. Ζάχου στη Δρέσδη, μιλάει ο ίδιος ο Ζάχος Ζάχου στην αυτοβιογραφία του, που σώζεται στο αρχείο του εγγονού του Δημοσθένη Αλεξόπουλου, αντίγραφο της οποίας μας παραχώρησε.

- ♦ Ούτως έχοντων είχε (ο Ζ. Ζάχου) το ευτύχημα να δεχθεί κατά Φεβρουάριο του 1906 εις τας εν Δρέσδη αποθήκας του την Α.Μ. τον Βασιλιά της Σαξωνίας Φρειδερίκον Αύγουστον ΙΙ και τους διαφόρους αυλικούς δόσας τας δεούσας εξηγήσεις και αναπτύξας αυτοίς δια μακρόν παν το σχετικόν περί φυτικής επεξεργασίας και εξαγωγής των τε Μακεδονικών και Ελληνικών Καπνών και εν γένει της εκμεταλλεύσεως αυτών εις τας Ευρωπαϊκάς αγοράς

²⁹ Στην ίδρυση του εργοστασίου αναφέρεται ο Ζάχος Ζάχου στη αυτοβιογραφία του.

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Παραλαβών την οικογένειαν του τω 1926-27 κατήλθε και απεκαταστάθη εις Θεσσαλονίκην όπου εδημιούργησε το Εργοστάσιο Αλουμινίου Χαλκού και λοιπών μετάλλων Οικιακών Σκευών υπό την επωνυμία Κόσμος.

Επίλογος

Στην εργασία μου αυτή παρουσίασα όψεις της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της Σιάτιστας έτσι όπως τις κατέγραψαν και τις δημοσίευσαν συμπατριώτες μου σε διάφορα έντυπα, όπως μου τις περιέγραψε η μητέρα μου Αναστασία Μπόντα, μια ζωντανή και πλούσια πηγή πληροφοριών για τη Σιάτιστα των περασμένων χρόνων, και όπως εγώ τις βίωσα.

Η εργασία έχει τον χαρακτήρα ερανισμού κατανάγκην, αφού υποχρέωσή μου ήταν η συγκέντρωση πληροφοριών για έθιμα, δοξασίες και άλλα θέματα που όριζε το πρόγραμμα της Ημερίδας του Σχολείου. Άντλησα από τις πηγές υλικό, στη συλλογή όμως των πληροφοριών μπήκα στον πειρασμό να αντιγράψω και να παραθέσω στην εργασία αυτούσιες σελίδες από κάποια βιβλία -τις δηλώνω με πλαγιογράμματη γραφή- αλλά και πολλά αποσπάσματα μικρότερα με ελαφρές αλλαγές στο λόγο και παράλειψη κάποιων λεπτομερειών. Η επιλογή μου αυτή έγινε όταν έβρισκα ότι η αφήγηση σ' αυτά τα αποσπάσματα ή η περιγραφή των εθίμων είχαν πληρότητα και γλαφυρότητα, ομορφιά που άξιζε να τη γευθεί και ο αναγνώστης. Η επιλογή μου επηρέασε βέβαια το ύφος του λόγου μου που δεν είναι ενιαίο, αλλά κέρδος, νομίζω, είναι να χαρεί και ο αναγνώστης την ομορφιά του λόγου των παλιότερων συγγραφέων.

Για όποιον διαβάσει το βιβλίο ενδιαφέρον υπάρχει και στις **Υποσημειώσεις** που παραθέτω σε κάθε κεφάλαιο, αλλά και στην **Βιβλιογραφία**.

Για να κατανοήσει κάποιος την άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας δεν αρκούν οι περιγραφές. Πρέπει να ζήσει στη Σιάτιστα, να πιαστεί στον τρανό χορό, να συμμετάσχει στα έθιμα του Δεκαπενταύγουστου, και των Χριστουγέννων, να ακούσει τους Σιατιστινούς να μιλούν την ντοπιολαλιά τους και να τραγουδούν τα παραδοσιακά τραγούδια, να επισκεφτεί παραδοσιακά κατώια και να μυηθεί στη μαγεία παρασκευής του ηλιαστού κρασιού, να βρεθεί στα ρακοκάζανα και να παρακολουθήσει όλη τη διαδικασία παραγωγής της ρακής, να γευτεί τα παραδοσιακά φαγητά και γλυκά που παρασκευάζουν οι Σιατιστινές.

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

Σήμερα, με την τάση της ομογενοποίησης και την εξαφάνιση της πολιτιστικής ποικιλομορφίας που προκύπτει από την παγκοσμιοποίηση, η άυλη πολιτιστική κληρονομιά κινδυνεύει περισσότερο από κάθε άλλη εποχή και παράλληλα κινδυνεύει η πολιτιστική μας ταυτότητα. Δράσεις σαν αυτές που πραγματοποιήθηκαν στο σχολείο, το 2^ο Δημοτικό Σχολείο Σιάτιστας, στο πλαίσιο υλοποίησης του προγράμματος «*Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά, τα φτερά μας στην αναβάθμιση, εξέλιξη και διεθνοποίηση του Σχολείου μας*» συμβάλλουν στην διατήρηση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και εύχομαι να συνεχίσουν να υλοποιούνται.

Πηγές εικόνων

ΚΕΦ.1.

Συλλογή συγγραφέως.

Εικ. 1.1: Λαγγίτες.

Συλλογή συγγραφέως.

Εικ. 1.2: Πλιάφ'.

Συλλογή συγγραφέως.

Εικ. 1.3: Βάπτιση στη Σιάτιστα, το 1958.

Φιλική προσφορά Αντιγόνης Παπά.

Εικ. 1.4: Απόδοση τιμών στον νουνό μετά το μυστήριο της βάπτισης.

Συλλογή συγγραφέως.

Εικ. 1.5: Σαρμάντζα (κούνια).

Συλλογή συγγραφέως. (Η φωτογράφιση έγινε στην επισκέψιμη παραδοσιακή κατοικία Τατιάνας Ντέρου και Χρήστου Τσιότσιου).

ΚΕΦ. 2.

Φιλική προσφορά Βασιλικής Μπούρτσου και Άννας Γκουτζιαμάνη-Στυλιανάκη.

Εικ. 2.1: Ο Εν Κανά Γάμος. Αγιογραφία στον Ιερό Ναό Αγίου Μηνά Σιάτιστας.

Συλλογή συγγραφέως.

Εικ. 2.2: Η κεράστρα (φωτογραφία στα μέσα της δεκαετίας του 1950).

Φιλική προσφορά Αναστασίας Μαλιόγκα.

Εικ. 2.3: Ξεστοίχι του έτους 1839.

Έγγραφο του αρχείου Ζουπάν-Μωραΐτη-Περικλέους (Δημόσια Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας «Μανούσεια»).

Εικ. 2.4: Προικοσύμφωνο του έτους 1839.

Έγγραφο του αρχείου Ζουπάν-Μωραΐτη-Περικλέους (Δημόσια Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας «Μανούσεια»).

Εικ. 2.5: Προικοσύμφωνο του 1912. Διακρίνονται οι υπογραφές των μαρτύρων και των συμβαλλομένων (γαμπρού, πεθεράς και νύφης), καθώς και η υπογραφή/επικύρωση του ιερατικού προϊσταμένου. Φιλική προσφορά Περιστεράς Μπόντα.

Εικ. 2.6: Προικοσύμφωνο του 1951.
Φιλική προσφορά Αναστασίας Μπόντα.

Εικ. 2.7: Ιτζιούκια.
Φιλική προσφορά Στέργιου Αντωνιάδη.

Εικ. 2.8: Γυναίκες με τις ποδιές βοηθούν να γίνουν τα σαλιάρια (1958).
Φιλική προσφορά Άννας Γκουτζιαμάνη-Στυλιανάκη.

Εικ. 2.9: Κανέστρι με σαλιάρια και κεντημένο μαξιλάρι (φωτ. του 1954).
Φιλική προσφορά Άννας Γκουτζιαμάνη-Στυλιανάκη.

Εικ. 2.10: Τα κουφέτα και το δακτυλίδι (φωτ. του 1954).
Φιλική προσφορά Άννας Γκουτζιαμάνη-Στυλιανάκη.

Εικ. 2.11: Ο προξενητής κρατώντας το φόρεμα της νύφης, μαζί με συγγενείς του γαμπρού μπροστά από το Τραμπάντζειο Γυμνάσιο (φωτ. δεκαετίας 1950).
Φιλική προσφορά Ζωίτσας Τσιάτσια-Χατζή.

Εικ. 2.12: Η νύφη συνοδευόμενη από ηλικιωμένη γυναίκα χαιρετάει με χειραψία τους συγγενείς του γαμπρού (φωτ. του 1965).
Φιλική προσφορά Αναστασίας Μπόντα.

Εικ. 2.13: Ξεπροβόδισμα συμπεθέρων μετά τα «επίσημα».
Φιλική προσφορά Αναστασίας Μπόντα.

Εικ. 2.14: Στους δρόμους της Σιάτιστας με κρασί μετά από τα «επίσημα».
Φιλική προσφορά Κων/νου και Στέλλας Πουλκίδη.

Εικ. 2.15: Τα επίσημα ολοκληρώνονται με γλέντι στο σπίτι της νύφης.
Φιλική προσφορά Τάκη Διδώλη.

Εικ. 2.16: Αναμνηστική φωτογραφία αρραβωνιασμένου ζευγαριού του έτους 1934.
Φιλική προσφορά Άννας Γκουτζιαμάνη-Στυλιανάκη.

Εικ. 2.17: Τα μαζί.
Φιλική προσφορά Κων/νου και Στέλλας Πουλκίδη.

Εικ. 2.18: Χειρόγραφο προσκλητήριο του 1875.
Φιλική προσφορά Βασιλικής Μπούρτσου.

Εικ. 2.19: Το ανάπιασμα προζυμιών.
Φιλική προσφορά Κων/νου και Στέλλας Πουλκίδη.

Εικ. 2.20: Προσκλητήριο γάμου του 1935. Εκτός από τη στέψη προσκαλούνται στο σινί, στον χορό και στο δείπνο.
Φιλική προσφορά Χαρισίου Ράμμου.

Εικ. 2.21: Σινί με δώρα (Εκτίθενται στο Αρχοντικό Δόλγηρα).
Συλλογή συγγραφέως.

Εικ. 2.22: Προσκλητήριο γάμου του 1925. Εκτός από τη στέψη προσκαλούνται στο πλέξιμο.
Φιλική προσφορά Χαρισίου Ράμμου.

Εικ. 2.23: Ο γαμπρός με τους μπρατίμους (1966).
Φιλική προσφορά Αναστασίας Μπόντα.

Εικ. 2.24: Η νύφη στη βρύση για νερό (1954).
Φιλική προσφορά Άννας Γκουτζιαμάνη-Στυλιανάκη.

Εικ. 2.25: Μετά τη βρύση στην πλατεία η νύφη χορεύει τον «Πρώτο Σιατιστινό».
Φιλική προσφορά Άννας Γκουτζιαμάνη-Στυλιανάκη.

Εικ. 2.26: Οι άντρες πηγαίνουν για «σκαλιόρισμα».
Φιλική προσφορά Άννας Γκουτζιαμάνη-Στυλιανάκη.

Εικ. 2.27: Τα προικιά μεταφέρονται στο σπίτι του γαμπρού με τα άλογα.
Φιλική προσφορά Νικολάου και Θεοδώρας Καραμπέρη.

Εικ. 2.28: Το αγόρι με το φλάμπουρο.
Συλλογή συγγραφέως.

Εικ. 2.29: Ο μεγάλος μπράτιμος κρατώντας το μπέτσικο μαντίλι συνοδεύει τον γαμπρό στην εκκλησία.
Φιλική προσφορά Κων/νου και Στέλλας Πουλκίδη.

Εικ. 2.30: Κλειδώματα για το ζώσιμο του γαμπρού.
Φιλική προσφορά Αικατερίνης Ζωγράφου (τα κλειδώματα είναι της Άννας Γκουτζιαμάνη-Στυλιανάκη).

Εικ. 2.31: Η νύφη πιάνεται από το μαντίλι του μικρού μπράτιμου και ξεκινάει για την εκκλησία.
Φιλική προσφορά Άννας Γκουτζιαμάνη-Στυλιανάκη.

Εικ. 2.32: Η μητέρα της νύφης αδειάζει την κανάτα με το κρασί τη στιγμή που η νύφη, συνοδευόμενη από τον πατέρα της, δρασκελίζει το κατώφλι του σπιτιού της (έτος 2012).
Συλλογή συγγραφέως.

Εικ. 2.33: Η πομπή κατευθύνεται στην εκκλησία.
Φιλική προσφορά Άννας Γκουτζιαμάνη-Στυλιανάκη.

Εικ. 2.34: Τα στέφανα της εκκλησίας.

Φιλική προσφορά Αικατερίνης Ζωγράφου (Τα στέφανα είναι της εκκλησίας του Αγίου Νικολάου).

Εικ. 2.35: Το ζευγάρι με καρφίτσωμένο στην πλάτη του τον «ζυγό».
Φιλική προσφορά Άννας Γκουτζιαμάνη-Στυλιανάκη.

Εικ. 2.36: Ο χορός του Ησαΐα.

Φιλική προσφορά Άννας Γκουτζιαμάνη-Στυλιανάκη.

Εικ. 2.37: Η πεθερά υποδέχεται τα νιόγαμπρα και ακουμπάει στα κεφάλια τους τα «πισνίκια».

Φιλική προσφορά Άννας Γκουτζιαμάνη-Στυλιανάκη.

Εικ. 2.38: Τρανός χορός στην πλατεία της Χώρας. Οι άντρες έχουν τα χέρια πιασμένα από τις παλάμες και κρεμασμένα προς τα κάτω. Οι γυναίκες πιάνονται αγκαζέ, και όλοι προτάσσουν το αριστερό πόδι. Ο μπράτιμος κρατάει το μπέτσικο μαντίλι.

Φιλική προσφορά Γεωργίου και Καντούλας Τσίτσαρη.

Εικ. 2.39: Η νύφη στο μικρό χορό χορεύει το νυφιάτικο.

Φιλική προσφορά Αναστασίας Μπόντα.

Εικ. 2.40: Η νύφη στο «πηγάδι».

Φιλική προσφορά Άννας Γκουτζιαμάνη-Στυλιανάκη.

Εικ. 2.41: Χορός μετά το πηγάδι (φωτ.1967).

Φιλική προσφορά Αναστασίας Μπόντα.

Εικ. 2.42: Νεόνυμφο ζευγάρι με τους συγγενείς τους μπροστά από το σπίτι του γαμπρού.

Φιλική προσφορά Άννας Γκουτζιαμάνη-Στυλιανάκη.

Εικ. 2.43: Το νεόνυμφο ζευγάρι με τους πολύ κοντινούς συγγενείς (φωτ.1935).

Φιλική προσφορά Άννας Γκουτζιαμάνη-Στυλιανάκη.

Εικ. 2.44: Αναμνηστική φωτογραφία νεόνυμφου ζευγαριού το (φωτ.1929).

Φιλική προσφορά Άννας Γκουτζιαμάνη-Στυλιανάκη.

Εικ. 2.45: Ο Τρανός χορός μπροστά από την εκκλησία του Αγίου Δημητρίου, όπου τελέστηκε ο γάμος (φωτ.2012).

Συλλογή συγγραφέως.

ΚΕΦ. 3.

Εφημερίδα «ΜΑΡΚΙΔΑΙ»(Δημόσια Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας «Μανούσεια»).

Εικ. 3.1: Εκφορά νεκρού στη Σιάτιστα (Χώρα), γύρω στο 1950.

Φιλική προσφορά Δημητρίου Α. Σιάσιου.

Εικ. 3.2: Σιατιστινοί και στρατιώτες του ελληνικού στρατού που έλαβε μέρος στη Μάχη της Σιάτιστας στις 4/11/1912. Ο στρατιώτης δεξιά, φοράει μαύρο περιβραχιόνιο και είναι αζύριστος.

Φιλική προσφορά Χαρισίου Ράμμου.

Εικ. 3.3: Παραμυθητική επιστολή την οποία έστειλε ο γιατρός και λόγιος Γ. Σακελλάριος από την Κοζάνη στις 15 Μαΐου 1837 στην Ελένη Ζουπάν στη Σιάτιστα, για να την παρηγορήσει για τον θάνατο του συζύγου της.

Έγγραφο του αρχείου Ζουπάν-Μωραΐτη-Περικλέους (Δημόσια Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας «Μανούσεια»).

Εικ. 3.4: Συσσίτιο μαθητών στο 1^ο Δημοτικό Σχολείο Σιάτιστας.

Αρχείο 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου Σιάτιστας.

Εικ. 3.Ι:Κτητορική πλάκα

Συλλογή συγγραφέως.

ΚΕΦ. 4.

Συλλογή συγγραφέως.

Εικ. 4.1: Μπουνιώτισες στο πανηγύρι στη Γιάνκοβη.
Φιλική προσφορά Σουλτάνας Καφάση-Μιζετέρου.

Εικ. 4.2: Εφημερίδα *Νεολόγος* της Κωνσταντινουπόλεως, φ.30^{ης}
Αυγούστου 1926.
Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων.

Εικ. 4.3: Εφημερίδα *Νεολόγος* της Κωνσταντινουπόλεως, φ.31^{ης}
Αυγούστου 1926.
Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων.

Εικ. 4.4: Ο στολισμός του αλόγου με ζουκούμια.
Συλλογή συγγραφέως.

Εικ. 4.5: Στολισμένα άλογα. Διακρίνονται τα καθρεπτάκια στο
μέτωπό τους.
Φιλική προσφορά Άννας Γκουτζιαμάνη-Στυλιανάκη.

Εικ. 4.6: Η επιστροφή των καβαλάρηδων.
Φιλική προσφορά Αντιγόνης Παπά.

Εικ. 4.7: Καβαλάρηδες στο δάσος Χαΐρ (Δεκαπενταύγουστος 2009).
Αρχείο ΚΠΕ Σιάτιστας.

Εικ. 4.8: Ο τίτλος του άρθρου της εφημερίδας *Εφημερίς της*
Σιατίστης, το οποίο αναφέρεται στο πανηγύρι στο Μικρόκαστρο.
Συλλογή συγγραφέως.

Εικ. 4.9: Η είσοδος των καβαλάρηδων στην πόλη (δεκαετία 1960).
Φιλική προσφορά Αναστασίας Μπόντα.

Εικ. 4.10: Καβαλάρηδες στο Παζάρι της Χώρας, μπροστά από το εστιατόριο Κ. Πολύζου και το εμπορικό κατάστημα Λ. Γκερεχτέ, τη δεκαετία του 1950.

Φιλική προσφορά φωτογράφου Χρήστου Σπανού.

Εικ. 4.11: Δεκαπενταύγουστος 1973. Παρέα καβαλάρηδων συνοδεία μουσικών στην είσοδο της Σιάτιστας.

Φιλική προσφορά Δημητρίου Κάστια.

Εικ. 4.12: Καβαλάρηδες κατευθύνονται στη Γεράνεια για επισκέψεις και γλέντι.

Φιλική προσφορά Τάκη Διδώλη.

Εικ. 4.13: Μπουνιώτισσες στο Μοναστήρι της Παναγίας του Μικροκάστρου τη δεκαετία του 1960.

Φιλική προσφορά Σουλτάνας Καφάση-Μιζετέρου.

Εικ. 4.14: Κορίτσια και αγόρια καβαλάρηδες στο δάσος Χαΐρ, επιστρέφουν από το Μικρόκαστρο στη Σιάτιστα (Δεκαπενταύγουστος 2009).

Αρχείο ΚΠΕ Σιάτιστας.

Εικ. 4.15: Αφίσες με τις οποίες διακοσμούσαν η πλατεία του Μπούνου (Κατούρας) στα «Μπούνεια». (Επεξεργασμένο στιγμιότυπο βιντεοκασέτας).

Φιλική προσφορά Κώστα και Στέλλας Πουλκίδη.

ΚΕΦ. 5.

Φιλική προσφορά Τάκη Διδώλη.

Εικ. 5.1: Οι Σειρήνες σε τοιχογραφία του δωματίου ΠΑΝΘΕΟΝ, του Αρχοντικού Χατζημιχαήλ-Κανατσούλη.

Αρχείο ΚΠΕ ΣΙΑΤΙΣΤΑΣ.

Εικ. 5.2: Παράσταση στο δωμάτιο ΠΑΝΘΕΟΝ του Αρχοντικού Χατζημιχαήλ-Κανατσούλη, η οποία απεικονίζει τον Απόλλωνα με τις Μούσες.

Αρχείο ΚΠΕ ΣΙΑΤΙΣΤΑΣ.

Εικ. 5.3: Το μουσικό σύνολο με τον Καντεμίρ, τον Στραβογιώργη και τον Βασιλάκη τον λυράρη. (Λεπτομέρεια της τοιχογραφίας με την Πρίγκιπο στο Αρχοντικό Κερατζή-Τσανασίδη).

Φιλική προσφορά Χρήστου Τσανασίδη.

Εικ. 5.4: Κάρτα του 1906 του Φιλοπτώχου Φιλαρμονικού Ομίλου «ΕΥΤΕΡΠΗ».

Οικογενειακό αρχείο Αθανασίου Σπύρου, δημοσιευμένη στο facebook.

Εικ. 5.5: Ο «Εν Κανά Γάμος», αγιογραφία στην εκκλησία του Αγίου Μηνά.

Συλλογή συγγραφέως.

Εικ. 5.6: Ο οργανοπαίχτης Νιώτας τ' Γαλλ', με την παρέα του μπροστά από τα εργαστήρια των σιδηρουργών-οργανοπαιχτών επί της οδού Ν.Κλαδά.

Φιλική προσφορά Ιωάννη Ρόνα.

Εικ. 5.7: Τρανός χορός σε γάμο στη Σιάτιστα στην πλατεία «Φούρκα» πριν από το 1912.

Φιλική προσφορά Τάκη Διδώλη.

Εικ. 5.8: Λεπτομέρεια της προηγούμενης φωτογραφίας.

Εικ. 5.9: Ταμπουράς από τη συλλογή του Αθανασίου Σπύρου.

Συλλογή συγγραφέως.

Εικ. 5.10: Γάμος πριν το 1912.

Φιλική προσφορά Άννας Γκουτζιαμάνη-Στυλιανάκη.

Εικ. 5.11: Ο ευεργέτης Μιχαήλ Κουκουλίδης μαζί με άλλους Σιατιστινούς διασκεδάζουν με τους οργανοπαίχτες Ιωάννη Κάστια (Ράντο) με το μπουρί, Νιούλκα με τον νταϊρέ κ.ά.

«Σιατιστινή προσωπογραφία» στο Σιατιστέων Μνήμη, Λεύκωμα Συλλόγου Σιατιστέων Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1972. Τυπογραφείο Αφών Αλτιντζή Ο.Ε., σελ.Γ144.

Εικ. 5.12: Γλέντι στον Άγιο Γεώργιο το 1914 με τον μουσικό Ράντο και την παρέα του.

«Σιατιστινή προσωπογραφία» στο Σιατιστέων Μνήμη,σελ.Γ100.

Εικ. 5.13: Μπουμπουσιάρια με συνοδεία μουσικών στη Γεράνεια, στην αυλή του σπιτιού του Δημητρίου Σκορδάρη την Πρωτοχρονιά του 1937.

Φιλική προσφορά Άννας Γκουτζιαμάνη-Στυλιανάκη.

Εικ. 5.14: Μουσικοί σε γλέντι στην πλατεία της Γεράνειας.

Από την εκπομπή ΜΗΧΑΝΗ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ. Στιγμιότυπο από ερασιτεχνική κινηματογραφική ταινία που έστειλε η μετανάστρια στην Αμερική Ana Karas (Αναστασία Καρακουλάκη) σε συγγενείς της στη Σιάτιστα.

Εικ. 5.15: Από την τρίτη συγκέντρωση του Συλλόγου των Σιατιστέων στο Bradford, η οποία έγινε το 1925. Καθιστοί μπροστά το «Τρίο Γκαντίνη».

Φιλική προσφορά Σουζάνας Παπαναούμ-Σιάπαντα.

Εικ. 5.16: Πρωτομαγιά στον Αϊ-Θανάση το 1925. Διασκέδαση με γραμμόφωνο.

Φιλική προσφορά Τατιάνας Ντέρου-Τσιότσιου.

Εικ. 5.17: Σιατιστινοί εκδρομείς στον Μπούρινο το 1935 διασκεδάζουν με κομπανία μουσικών και γραμμόφωνο.

Φωτογραφία δημοσιευμένη στην εφημερίδα «Εφημερίς της Σιατίστης» του Παναγιώτη Αθ. Τσαούση.

Εικ. 5.18: Γραμμόφωνο οικογενειακό κειμήλιο σιατιστινής οικογένειας.
Συλλογή συγγραφέως.

Εικ. 5.19: Ο Νιάκος Γκαγκασούλης και ο Τσιώμος Γκαγκασούλης στη Δ.Ε.Θ.
Φιλική προσφορά Σουζάνας Παπαναούμ-Σιάπαντα.

Εικ. 5.20: Θωμάς Γκαγκασούλης.
Φιλική προσφορά Κούλη Καμπούρη.

Εικ. 5.21: Γιώργος Λ. Κάστιας με κλαρίνο, Θωμάς Κ. Γκαγκασούλης με κορνέτα, Κώστας Ν. Κάστιας (Γκαβοκότας) με νταούλι, Νιώτας Ι. Κάστιας (Ράντος) με τρομπόνι, Νικόλαος Λ. Κάστιας με τρομπόνι, και ο Αργύρης Ι. Γκαγκασούλης με τύμπανο.
«Το κλαρίνο στη Σιάτιστα» στο Σιατιστέων Μνήμη, σελ.Α 20.

Εικ 5.22: Ντούλης τ' Γαλλ' (τύμπανο), Τσιώμος τ' Γαλλ' (κορνέτα), Μπίτιας Τσιοτίκας (νταούλι), Τσιώμος Γκαγκασούλης (κορνέτα), Ντούντας (κλαρίνο), Νιάκος Γκαγκασούλης (κλαρίνο).
Φιλική προσφορά Σουζάνας Παπαναούμ-Σιάπαντα.

Εικ. 5.23: Μουσικοί σε παρέλαση.
Φιλική προσφορά Αναστασίου Καφάση.

Εικ. 5.24: Μουσικοί σε παρέλαση.
Φιλική προσφορά Τάκη Διδώλη.

Εικ. 5.25: Τρανός χορός.
Φιλική προσφορά Δημητρίου Κάστια.

Εικ. 5.26: Χορός σε γάμο.
Φιλική προσφορά Τάκη Διδώλη.

Εικ. 5.27: Υποδοχή της Παναγίας Μικροκάστρου στη Γεράνεια.
Φιλική προσφορά Τάκη Διδώλη.

Εικ. 5.28: Καρναβάλια με τους μουσικούς μπροστά από την εκκλησία του Αγίου Μηνά.
Φιλική προσφορά Τάκη Διδώλη.

Εικ. 5.29: Μαθητικοί χοροί 1^{ου} Δημ. Σχολείου Σιάτιστας, δεκαετία 1960.
Αρχείο 1^{ου} Δημ. Σχολείου Σιάτιστας.

Εικ. 5.30: Διασκέδαση παρέας νεαρών Σιατιστινών με μουσικούς.
Φιλική προσφορά οικ. Κων/νου και Στέλλας Πουλκίδη.

Εικ. 5.31: Στιγμές χαλάρωσης για τους μουσικούς.
Αρχείο Τάκη Διδώλη.

Εικ. 5.32: Η Φιλαρμονική της Σιάτιστας σε παρέλαση.
Συλλογή συγγραφέως.

Εικ. 5.33: Η κομπανία «Παύλος Μελάς», από τις νέες κομπανίες χάλκινων της Σιάτιστας.
Συλλογή συγγραφέως.

Εικ. 5.34: Νεαροί μουσικοί παίζουν παραδοσιακά τραγούδια στην αυλή του Αρχοντικού Μανούση στο πλαίσιο εκδήλωσης του Κέντρου Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Σιάτιστας.
Αρχείο ΚΠΕ Σιάτιστας.

Εικ. 5.Ι: Αρχείο ΚΠΕ ΣΙΑΤΙΣΤΑΣ.

Εικ. 5.ΙΙ: Στιγμιότυπο από ερασιτεχνική κινηματογραφική ταινία που έστειλε η μετανάστρια στην Αμερική Ana Karas (Αναστασία Καρακουλάκη) σε συγγενείς της στη Σιάτιστα.

Εικ. 5.ΙΙΙ: Φιλική προσφορά Τάκη Διδώλη.

ΚΕΦ. 6.

Φιλική προσφορά Χρήστου και Θωμαΐς Παπαγεωργίου .

Εικ. 6.1: Η καπετάνισσα Περιστέρα.

Σιατιστέων Μνήμη, Λεύκωμα Συλλόγου Σιατιστέων Θεσσαλονίκης.

Εικ. 6.2: Σχολείο του Ιωνά γύρω στα 1870, σύμφωνα με δήλωση της κατόχου της φωτογραφίας Νίνας Δάρδα. Απουσιάζουν τα κορίτσια. Φιλική προσφορά Νίνας Δάρδα.

Εικ. 6.3: Υποδοχή Τούρκων αξιωματούχων, επί Αρχιερατείας Σεραφεΐμ. Στην υποδοχή παρευρίσκονται λίγα κορίτσια.

Φωτογραφία Λεωνίδα Παπάζογλου από το βιβλίο *Φωτογραφικά πορτραίτα από την Καστοριά την περίοδο του Μακεδονικού Αγώνα.*

Εικ. 6.4: Λεπτομέρεια από την Εικ. 6.3. Διακρίνονται τα κορίτσια.

Φωτογραφία Λεωνίδα Παπάζογλου από το βιβλίο *Φωτογραφικά πορτραίτα από την Καστοριά την περίοδο του Μακεδονικού Αγώνα.*

Εικ. 6.5: Υποδοχή του Αρχιερέα Ιερόθεου Ανθουλίδη 1909. Απουσιάζουν οι γυναίκες.

Από το βιβλίο *50 Έτη Ελευθερίας* (Μιλτιάδου Στρακαλή)

Εικ. 6.6: Ο Δήμαρχος Σιάτιστας Κ.Βαρβέρης (1975-1984) με εκπροσώπους φορέων της Σιάτιστας. Απουσιάζουν οι γυναίκες.

Φιλική προσφορά Αντιγόνης Παπά.

Εικ. 6.7: Κοπέλες υφάντρες.

Φιλική προσφορά Ελένης Μαλιόγκα

Εικ. 6.8: Η γυναίκα πρωτοστατεί σε δράσεις κοινωνικής προσφοράς. Φιλική προσφορά Άννας Γκουτζιαμάνη-Στυλιανάκη.

Εικ. 6.9: Ηλικιωμένες γυναίκες καμαρώνουν τα εγγόνια τους.

Φιλική προσφορά Άννας Γκουτζιαμάνη-Στυλιανάκη.

Εικ. 6.Ι: Σπίτι της κυρά Σανούκως.
Συλλογή συγγραφέως.

ΚΕΦ. 7.

Συλλογή συγγραφέως.

Εικ. 7.1: Αναβίωση Πιρπιρούνας.
Φιλική προσφορά Τατιάνας Τσιόττσιου–Ντέρου.

Εικ. 7.2: Παράσταση της Κωνσταντινούπολης από το Αρχοντικό
Τζώνου.
Αρχείο ΚΠΕ Σιάτιστας.

Εικ. 7.3: Δεκαοχτούρα.
Φιλική προσφορά Παναγιώτη Περπέσα.

Εικ. 7.4: Σπηλιά του Μπούρινου.
Φιλική προσφορά Στέργιου Αντωνιάδη.

Εικ. 7.5: Μπαχτσίσια.
Φιλική προσφορά Γιαννούλας Σκορδάρη.

Εικ. 7.6: Πρωτοχρονιάτικη πίτα.
Συλλογή συγγραφέως.

Εικ. 7.7: Ο «κολασμός» στον ναό του Προφήτη Ηλία
Αρχείο ΚΠΕ Σιάτιστας.

Εικ. 7.Ι: Το σιντριβάνι στο πάρκο «Δήμου» διακοσμημένο με
σταλακτίτες της σπηλιάς του Μπούρινου.
Συλλογή συγγραφέως.

Εικ. 7.ΙΙ: Ο Γεώργιος Μέγας επιδίδει τα πτυχία στους φοιτητές του
(Φωτογραφία δεκαετίας 1950-1960).
Φιλική προσφορά Ελένης Γεωργιάδου.

ΚΕΦ. 8.

Συλλογή συγγραφέως.

Εικ. 8.1: Σιατιστινό Αρχοντικό που καταρρέει. Στη διακόσμηση της πρόσοψης διακρίνεται το καράβι.

Αρχείο ΚΠΕ Σιάτιστας.

Εικ. 8.2: Άλογα κανταριασμένα

Από το *Σιατιστέων Μνήμη*, Λεύκωμα του Συλλόγου Σιατιστέων Θεσσαλονίκης.

Εικ. 8.3: Κιχιά.

Συλλογή συγγραφέως.

Εικ. 8.4: Η έκδοση το 1929 του βιβλίου του Ι. Αποστόλου *Η Ιστορία της Σιάτιστας* χρηματοδοτήθηκε από τον έμπορο Δούκα Α. Σαχίνη. Δημόσια Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας «Μανούσεια» (Εξώφυλλο βιβλίου)

Εικ. 8.5: Το βιβλίο *Είσοδος Ραδία εις την Γερμανικήν Γλώσσαν* του σιατιστινού δασκάλου Μιχαήλ Παπαγεωργίου τυπώθηκε το 1767 με έξοδα του πραγματευτή Θεοδώρου Δούκα Λαζάρου.

Από το βιβλίο του Αναστασίου Α. Παπά *Μιχαήλ Παπαγεωργίου ο Σιατιστεύς: Ο λόγιος δάσκαλος του 18^{ου} αιώνα και το συγγραφικό του έργο*.

Εικ. 8.6: Η *Λογική* του Βαῦμαϊστέρου σε μετάφραση του Ν.Βάρκοση εκδόθηκε το 1795 με έξοδα του Αθανασίου Γ.Μανούση. Εξώφυλλο βιβλίου.

Δημόσια Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας «Μανούσεια».

Εικ. 8.7: Η μεσιά του Αρχοντικού Μανούση. Διακρίνεται η πόρτα του μαγαζιού.

Αρχείο ΚΠΕ Σιάτιστας.

Εικ. 8.8: Μαγαζιά της Σιάτιστας

Συλλογή συγγραφέως.

Εικ. 8.9: Ημερολόγιο και καθολικό λογαριασμού των Αδελφών Πάντου, εμπόρων από τη Σιάτιστα.
Φιλική προσφορά Ανδρέα Τσώκα.

Εικ. 8.10: Από το ημερολόγιο και καθολικό λογαριασμού των Αδελφών Πάντου.
Φιλική προσφορά Ανδρέα Τσώκα.

Εικ. 8.11: Από το ημερολόγιο και καθολικό λογαριασμού των Αδελφών Πάντου.
Φιλική προσφορά Ανδρέα Τσώκα.

Εικ. 8.12: Οι πελάτες των αδελφών Πάντου ήταν Σιατιστινοί, Κοντσιώτες, Σελτσιώτες, αλλά και Βαλαάδες και Τούρκοι από τα γύρω χωριά.
Φιλική προσφορά Ανδρέα Τσώκα.

Εικ. 8.13: Νεαροί Σιατιστινοί με τη φορεσιά του εμπόρου.
Φιλική προσφορά Φιλίως Στάθη.

Εικ. 8.14: Το εμπορικό κατάστημα των Αδελφών Κατσανίκου στο Ποζάρεβατς της Σερβίας.
Από το βιβλίο, *Η Δυτική Μακεδονία κατά τους χρόνους της τουρκικής κυριαρχίας με έμφαση στους Δυτικομακεδόνες απόδημους στις Βαλκανικές χώρες (15^{ος} αιώνας έως το 1912)*, Σιάτιστα 2003. Έκδοση Δημόσιας Κεντρικής Ιστορικής Βιβλιοθήκης Σιάτιστας «Μανούσεια».

Εικ. 8.15: Βίλα Ακρόπολη στη Δρέσδη, αρχές 20^{ου} αιώνα, ιδιοκτησία του εμπόρου με καταγωγή από τη Σιάτιστα Ζάχου Ζάχου. Καταστράφηκε ολοσχερώς από τους βομβαρδισμούς τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.
Φιλική προσφορά Δημοσθένη Αλεξόπουλου, εγγονού Ζ. Ζάχου.

Εικ. 8.16: Επίσκεψη του βασιλιά της Σαξωνίας στην αποθήκη καπνών του Ζ. Α. Ζάχου στη Σαξονία.
Φιλική προσφορά Ελένης Φεσσά-Εμμανουήλ.

Εικ. 8.17: Εργοστάσιο «ΚΟΣΜΟΣ» αλουμινίου, χαλκού και λοιπών μετάλλων οικιακών συσκευών, το οποίο ίδρυσε ο Ζάχος Ζάχου το 1927 στη Θεσσαλονίκη.

Φιλική προσφορά Δημοσθένη Αλεξόπουλου, εγγονού Ζ. Ζάχου.

Εικ. 8.18: Κοπέλες σπάζουν αμύγδαλα.

Φιλική προσφορά Ναούμας Μπλιάγκου.

Εικ. 8.19: Εργαστήριο γουναρικών. Διακρίνεται διαφημιστική πινακίδα που αναφέρεται στο εμπόριο των γουναρικών.

Φιλική προσφορά Άννας Γκουτζιαμάνη-Στυλιανάκη.

Ευχαριστίες

Για την εργασία μου αυτή, καθοριστική ήταν η βοήθεια φίλων και συγγενών που μου προσέφεραν συμπαράσταση και βοήθεια στην έρευνα, πολύτιμες πληροφορίες και φωτογραφικό υλικό.

Ευχαριστώ θερμά:

Τον Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Σισανίου και Σιατίστης κ. Παύλο και το προσωπικό της Ιεράς Μητρόπολης Σισανίου και Σιατίστης για τη βοήθεια που μου προσέφεραν στην μελέτη αρχειακών πηγών της Μητρόπολής μας.

Τον κ. Δημοσθένη Αλεξόπουλο, την κ. Ρηνούλα Ζωγράφου, την κ. Περιστέρα Μπόντα, την κ. Βασιλική Μπούρτσου, τον κ. Χαρίσιο Ράμμο, την κ. Φιλιά Στάθη, τον κ. Ανδρέα Τσώκα, για τις φωτογραφίες και το αρχειακό υλικό που μου προσέφεραν.

Τους καθηγητές Μουσικής Μανώλη Χατζημανώλη και Ιωάννη Ζορπίδη για τη βοήθεια που μου πρόσφεραν σε ειδικά θέματα της ειδικότητάς τους.

Τον φίλο μου Δημήτριο Κάστια για τις φωτογραφίες και τις πολύτιμες πληροφορίες του σχετικά με τους μουσικούς της πόλης μας.

Τους συμπατριώτες μου Μανώλη και Αναστασία Αγκά, Γιώργο Γράβα, Παναγιώτη Μπλιάγκο, Χάρη Σαλαγκιώτη, Χριστόφορο και Βασιλική Στέφου, Μιχαήλ Χατσιούλη καθώς και την μητέρα μου Αναστασία Μπόντα για τις προφορικές μαρτυρίες τους.

Τη Διευθύντρια και το προσωπικό της Δημόσιας Κεντρικής Ιστορικής Βιβλιοθήκης Σιάτιστας «Μανούσεια» για τη βοήθεια στην έρευνα και το αρχαιακό υλικό που μου πρόσφεραν.

Το προσωπικό του ληξιαρχείου του Δήμου Βοΐου.

Τους φίλους μου και τους συμπατριώτες μου Στέργιο Αντωνιάδη, Ελένη Γεωργιάδου, Άννα Γκουτζιαμάνη-Στυλιανάκη, Τάκη Διδώλη, Κούλη Καμπούρη, Νικόλαο και Θεοδώρα Καραμπέρη, Αναστάσιο Καφάση, Αναστασία Μαλιόγκα, Ελένη Μαλιόγκα, Ναούμα Μπλιάγκου, Τατιάνα Ντέρου-Τσιότσιο, Αντιγόνη Παπά, Χρήστο και Θωμαή Παπαγεωργίου, Σουζάννα Παπαναούμ-Σιάπαντα, Παναγιώτη Περπέσα, Κων/νο και Στέλλα Πουλκίδη, Ιωάννη Ρόνα, Δημήτριο Α. Σιάσιο, Γιαννούλα Σκορδάρη, Χρήστο Σπανό, Σάκη Σπύρου, Ζωή Στέφου, Χρήστο Τσανασίδη, Χρήστο Τσιότσιο, Γεώργιο και Καντούλα Τσίτσαρη, Ελένη Φεσσά-Εμμανουήλ καθώς και τον Διευθυντή και την υποδιευθύντρια του 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου Σιάτιστας για τις φωτογραφίες που μου έδωσαν.

Τον φίλο μου Γιάννη Πορπόρη για τον σχεδιασμό του εξωφύλλου.

Τους φίλους μου που είναι «παρόντες» στις προσπάθειές μου για την καταγραφή της πολιτιστικής κληρονομιάς της Σιάτιστας.

Τέλος ευχαριστώ θερμά τον Διευθυντή και τους εκπαιδευτικούς του 2^{ου} Δημοτικού Σχολείου Σιάτιστας για την πρότασή τους να συμμετάσχω ως εισηγήτρια στην ημερίδα με θέμα «Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά, τα φτερά μας στην αναβάθμιση, εξέλιξη και διεθνοποίηση του Σχολείου μας». Η συμμετοχή μου στην ημερίδα εκείνη στάθηκε αφορμή να ανακαλέσω μνήμες, να ερευνήσω θέματα σχετικά με την άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας και να τα καταθέσω γραπτά στην εργασία που κρατάτε στα χέρια σας.

Βιβλιογραφία

- Ανωγειανάκης Φ., *Ελληνικά λαϊκά μουσικά όργανα*, Εκδ. Μέλισσα, 1991.
- Αποστόλου Ι., *Ιστορία της Σιατίστης*, Εκδοτικός οίκος Δημητράκου Α.Ε., Αθήναι 1929.
- Αργυριάδης Δημήτριος, *Συλλογή των προλεγομένων του αοιδίμου Κοραή: όσα μέχρι τούδε δεν ετυπώθησαν εκ τόμον ίδιον προς χρήσιν των φιλογενών Ελλήνων*, Εκ της τυπογραφίας Εμ. Αντωνιάδου, Εν Αθήναις 1842.
- Βαρσαμίδη Ζ. Αθανάσιος, *Η περιοχή του Βοΐου (Ανασελίτσα) της Δυτικής Μακεδονίας κατά τον 19^ο και αρχές 20^ο αιώνα*, Εκδοτικός οίκος Αντ.Σταμούλη.
- Γκανούλης Γ., *Τα κατά γάμον ήθη και έθιμα εν Σιατίστη*, Μακεδονικόν Ημερολόγιον Σφενδόνη 8 (1932).
- Γκουτζιαμάνη-Στυλιανάκη Άννα - Τύπας Χάρης, *Οι Ελευθερίες της Λευτεριάς*, <http://www.siatistanews.gr/>
- Γκουτζιαμάνη-Στυλιανάκη Άννα, *Σιατιστινό ευχολόγιο* (φωνολογική επιμέλεια ο φιλόλογος Ελευθέριος Κουφογιάννης), <http://www.siatistanews.gr/>
- Δάρδας Αθ., *Η παραδοσιακή μουσική της Σιάτιστας. Η μουσική προφορικότητα σε ένα αστικό κέντρο του 19^{ου} αιώνα*, Πτυχιακή εργασία, ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ, ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ, 2015.
- Δάρδας Αν., *Ίδρυση και λειτουργία του Τραμπαντζείου Γυμνασίου Σιατίστης με την εποπτεία της εκκλησίας*, Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 1997.
- Δάρδας Αν., *Δύο ιστορικά εκπαιδευτήρια της Σιάτιστας*, Δυτικομακεδονικά Γράμματα Συνδέσμου Γραμμάτων και Τεχνών Ν. Κοζάνης, 2003.
- Δημόλας Γ. Ναούμ, *Η ζωή στη Σιάτιστα*, Σιάτιστα 2002.
- Ζυγούρης Φίλιππος, *Ιστορικά σημειώματα περί Σιατίστης και λαογραφικά αυτής*, επιμέλεια Θεοδώρα Ζωγράφου-Βώρου, Σιάτιστα 2010.
- Ζωγράφου Αικ. - Μπόντα Καλ., *Από την πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας*, Σιάτιστα 2014.

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

- Ζωγράφου Αικ., *Συνάντηση με την Ιστορία στους δρόμους της Σιάτιστας*, Σιάτιστα 2015.
- Καλινδέρης Μιχαήλ, *Ο Κώδιξ της Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης (1686-)*, Έκδοση της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών στη σειρά Μακεδονική Βιβλιοθήκη, Θεσσαλονίκη 1974.
- Κανατσούλης Χαρίλαος, *Το ιστορικό και η επιτροπή ανέγερσης του Ι.Ναού του Αγ.Δημητρίου στη Σιάτιστα*, εφημερίδα της Κοζάνης «Χρόνος», φύλλο της 3^{ης} Μαρτίου 1986.
- Καπνουκάγιας Χρίστος, *Η Αρχαία Ρωμαία*, Βιβλιοθήκη ανωτέρας σχολής μορφώσεως ελληνίδων Ιονίου Σχολής, εις μνήμην Απόλλωνος Καβαλλιεράτου, Αθήναι 1935.
- Καπνουκάγιας Χρίστος, *Η Μητέρα μου*, Αθήναι 1969.
- Καπνουκάγιας Χρίστος, *Ο Πατέρας μου*, Θεσσαλονίκη 1972.
- Κασομούλης Νικόλαος, *Ενθυμήματα στρατιωτικά της Επανάστασεως των Ελλήνων (1821-1833) - Τόμοι Α΄ και Γ΄*, Αθήναι 1939-1942.
- Κουκουλές Φαίδων, *Βυζαντινών βίος και πολιτισμός*, τόμος 4, Εκδ.Παπαζήσης, Αθήναι 1965 ή 1966.
- Κουφογιάννης Ελευθέριος, *Το Έθιμο των «κλαδαρών», οι σχετικές λέξεις και οι ετυμολογίες τους. (Εθιμολογική και ετυμολογική παρουσίαση*, <http://www.siatistanews.gr/1203/xristougenna/1203afethima1.html>
- Λαζάρου Γ. Αναστ, *Λαογραφική ύλη εκ Σιατίστης της Μακεδονίας* (Βραβευθείσα κατά τον β΄ διαγωνισμόν της γλωσσικής Εταιρείας εν Αθήναις), Μακεδονικόν Ημερολόγιον 1910.
- Λαΐος Γ, *Η Σιάτιστα και οι εμπορικοί οίκοι Χατζημιχαήλ και Μανούση (17ος-19ος αι.)* εκδ. της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών στη σειρά Μακεδονική Βιβλιοθήκη, Θεσσαλονίκη 1982.
- Μαζαράκη Δέσποινα, *Το λαϊκό κλαρίνο στην Ελλάδα*, Αθήνα 1959.
- Μέγας Γ., *Σιάτιστα. Τ΄ αρχοντικά της, τα τραγούδια της κι οι μουσικοί της*. Έκδοση συλλόγου Σιατιστέων Θεσσαλονίκης, Αθήναι 1963.
- Μέγας Γ., *Ελληνικές γιορτές και έθιμα της λαϊκής λατρείας*, Αθήναι 1957.
- Μέγας Αναστάσιος, *Το αρχείον των οικογενειών Ζουπάν-Μωραΐτη-Περικλέους της Μανουσείου Δημοσίας Βιβλιοθήκης Σιατίστης, Σιατιστέων Μνήμη, Λεύκωμα του Συλλόγου Σιατιστέων Θεσσαλονίκης*, Τυπογραφείον Αφών Αλτιντζή, Θεσσαλονίκη 1972.
- Μερακλής Μ, *Θέματα λαογραφίας*, Εκδ.Καστανιώτης, Αθήνα 1999.

Βιβλιογραφία

- Μπόντα Καλλιόπη, *Η ζωή και το έργο του σιατιστινού λογίου Δημητρίου Αργυριάδη*, όπως προκύπτει από την αλληλογραφία με τον κοζανίτη έμπορο Κωνσταντίνο Δ. Τακιατζή τη χρονική περίοδο 1852-1861, Σιάτιστα 2015.
- Μπόντας Μ. Γεώργιος, *Από το λίκνο ως τη στερνή κατοικία*. Θεσσαλονίκη 1985.
- Μπόντας Μ. Γεώργιος, *Η μάνα στα δημοτικά τραγούδια της Σιάτιστας*, Θεσσαλονίκη 2001.
- Μπόντας Μ. Γεώργιος, *Τα κόλιαντα στη Σιάτιστα*, Σιάτιστα 1977.
- Μπόντας Μ. Γεώργιος, *Χριστουγεννιάτικες παραδόσεις της Σιάτιστας*, 2001.
- Οικονόμου Γ. Κ και Σιγάλας Α, *Τα γαμήλια έθιμα εν Σιατίστη* ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ 1(1940).
- Παπαδάκη Ελευθερία, *Λαογραφικά της Σιάτιστας από τα Τετράδια και τις αφηγήσεις του Νέστορα Τσιρλιγκάνη*, Θεσσαλονίκη 1973.
- Παπαναούμ Δ., *Λαογραφικά Σιατίστης*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1968.
- Παπάς Α. Αναστάσιος, *Μιχαήλ Παπαγεωργίου ο Σιατιστεύς: Ο λόγιος δάσκαλος του 18^{ου} αιώνα και το συγγραφικό του έργο*. Θεσσαλονίκη 2015.
- Πολίτης Γ. Ν., *Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του Ελληνικού λαού, Παραδόσεις*. Μέρος Α΄, Έκδοση 1904.
- Πολίτης Γ.Ν., *Μελέτη επί του βίου των νεωτέρων Ελλήνων, τ.1^{ος} Νεοελληνική Μυθολογία*, Ευρίσκεται παρά τοις Βιβλιοπώλαις Αδελφοίς Περρή, Karl Wilberg και Ν.Α. Νάκη, Εν Αθήναις 1871.
- Σιάσιος Γ. Δημήτριος, *Η πιρπιρούνα, ένα αρχέγονο δρώμενο στη Σιάτιστα*, ΣΙΑΤΙΣΤΙΝΑ, 5-6/1991.
- Σιάσιος Γ. Δημήτριος, *Τα τσ'κέλια*, ΕΦΗΜΕΡΙΣ, φ.267, Δεκέμβριος 2008.
- Σιάσιου Βασιλική, *Οι καβαλάρηδες του 15Αύγουστου-Προσέγγιση στο έθιμο*, <http://www.markides.gr/>
- Σπυριδάκης Κ.Γεώργ.και Περιστεύρης Δ.Σπυρ., *Ελληνικά δημοτικά τραγούδια, τ. Γ΄, Φωτομηχανική Ανατύπωση*, Εν Αθήναις 1999.
- Στέφου Ζωή, *Μαρτυρίες για την ιστορία και τη λαογραφία της Σιάτιστας, από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα ως και το μεσοπόλεμο*, Εργασία στο μάθημα «Ιστορία από πηγές» του Παιδαγωγικού τμήματος Πανεπιστημίου Φλώρινας.

Η ύλη πολιτιστική κληρονομιά της Σιάτιστας

- Τσανασίδης Χρηστος, *Ο καφές στη Σιάτιστα, μια προσέγγιση από τη σκοπιά του φύλου και της ηλικίας*, εργασία στο πλαίσιο προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών «Λαογραφικές Σπουδές και Λαϊκός Πολιτισμός», Τμήμα Φιλολογίας, Τομέας Βυζαντινής Φιλολογίας και Λαογραφίας του ΕΚΠΑ, Αθήνα 2015.
- Τσανασίδης Χρήστος, *Κι' όμως...οι τοίχοι μιλάνε*, Αδελφοί Βλάσση, Αθήνα 2014.
- Τσαούσης Π., *Ο εορτασμός της Παναγίας στην Σιάτιστα και στο Μικρόκαστρο*, Εφημερίς της Σιατίστης.
- Τσίπος Π. Αναστάσιος, *Η ηχογράφηση των Δημοτικών τραγουδιών της Σιάτιστας (Από το κελάρι των αναμνήσεων)*, ΣΙΑΤΙΣΤΙΝΑ 13, 1995.
- Τσίτσαρης Χρ. Ναούμ, Επιμέλεια: Νίκου Ποταμίτη, *Τραγούδια της πατρίδας μου. Τραγούδια της Σιάτιστας*, Εκδ.ΔΩΤΙΟΝ, 1994.
- Χατζηκυριάκος Γ., *Σκέψεις και εντυπώσεις εκ περιοδείας ανά την Μακεδονίαν μετά τοπογραφικών, ιστορικών και αρχαιολογικών σημειώσεων*, Εκ των Τυπογραφικών Καταστημάτων Ανέστη Κωνσταντινίδου, εν Αθήναις 1906.
- Χατζημανώλης Εμμ., *Τα χάλκινα πνευστά στις λαϊκές κομπανίες της Δυτικής Μακεδονίας*, Διπλωματική Εργασία, Θεσσαλονίκη, Οκτώβριος 1995.
- Χατσιούλης Μ., *Σιατιστινή ντοπιολαλιά*, Σιάτιστα 2002.
- Eckert G.- Formosis P., *Lieder und Märchen aus Kozani und Siatista*, Θεσσαλονίκη 1944.
- Haxthausen (v) Werner , *Neugriechische Volkslieder gesammelt von Werner von Haxthausen, Urtext und Übersetzung von Karl Schulte Kemminghausen und Gustav Soyter, Aschendorff, Münster 1935.*
- Leake William Martin, *Travels in Northern Greece*, London 1835, τομ.Α.

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

- ΑΜΑΛΘΕΙΑ της Σμύρνης, φ.30^{ης}-4-1855
ΑΤΛΑΝΤΙΣ της Ν.Υόρκης, φ.14^{ης}-1-1924
ΑΤΛΑΝΤΙΣ της Ν.Υόρκης, φ.19^{ης}-9-1926

Βιβλιογραφία

- ΑΤΛΑΝΤΙΣ της Ν.Υόρκης, φ.21^{ης} -12-1931
ΒΟΡΕΙΟΣ ΕΛΛΑΣ της Κοζάνης, φ.16^{ης} -9-1928
ΒΟΡΕΙΟΣ ΕΛΛΑΣ της Κοζάνης, φ. 1^{ης} -9-1931
ΒΟΡΕΙΟΣ ΕΛΛΑΣ της Κοζάνης, φ.8^{ης} -1-1933
ΒΟΡΕΙΟΣ ΕΛΛΑΣ της Κοζάνης, φ.20^{ης} -1-1935
ΒΟΡΕΙΟΣ ΕΛΛΑΣ της Κοζάνης, φ.2^{ας} -2-1936
ΒΟΡΕΙΟΣ ΕΛΛΑΣ της Κοζάνης, φ.11^{ης} -8-1940
ΕΘΝΙΚΟΣ ΚΗΡΥΞ της Ν.Υόρκης, φ.25^{ης} -11-1928
ΕΘΝΙΚΟΣ ΚΗΡΥΞ της Ν.Υόρκης, φ.16^{ης} -12-1928
ΕΘΝΙΚΟΣ ΚΗΡΥΞ της Ν.Υόρκης, φ.24^{ης} -12-1929
ΕΘΝ[ΚΟΣ ΚΗΡΥΞ της Ν.Υόρκης, φ.14^{ης} -12-1930
ΕΘΝΙΚΟΣ ΚΗΡΥΞ της Ν.Υόρκης, φ.19^{ης} -12-1935
ΕΦΗΜΕΡΙΣ, φ.117, Οκτώβρης 1993
ΕΦΗΜΕΡΙΣ, φ.267, Δεκέμβριος 2008
ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΣΙΑΤΙΣΤΗΣ, φ.10^{ης} -1-1936
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ του Σικάγου, φ.11^{ης} -1-1930
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ της Θεσσαλονίκης, φ.17^{ης} -9-1928
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ της Θεσσαλονίκης, φ.25^{ης} -12-1933
ΝΕΟΛΟΓΟΣ της Κωνσταντινουπόλεως, φ.1^{ης} -4-1867
ΝΕΟΛΟΓΟΣ της Κωνσταντινουπόλεως, φ.7^{ης} -1-1926
ΤΟ ΦΩΣ της Θεσσαλονίκης, φ.12^{ης} -7-1924
ΧΡΟΝΟΣ της Κοζάνης, φ.3^{ης} -3-1986

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

www.siatistanews.gr

www.siatista-info.blogspot.com

<http://libertyellisfoundation.org/passenger>

siatistaneews.gr

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΚΥΚΛΟΦΕΡΕΙ ΕΚΤΟΣ ΕΜΠΟΡΙΟΥ